

BIBLIOTECA
FUNDATIVNEI
UNIVERSITARE
CAROL I.

n^o Curent 45066 Format -

n^o Inventar 24357 Anul 1937

Secția Depozit - Răstul -

Epurat

pag. 21 surd 1-2 ju
" 199 sur 2 sus

127 / 937

G.G. LONGINESCU

ȘTIINȚĂ

I

CREDINȚĂ

Inov. 24.357

G. G. LONGINESCU

Profesor de Chimie Neorganică la Universitatea din București
Membru de Onoare al Academiei Române

ȘTIINȚĂ

ȘI

CREDINȚĂ

79267
70267

Volumul I.

3688

Tipografia I. N. Copuzeanu
Str. Isvor, 97
1937

Prețul 80 lei.

75066

70267

1956

CONTRACUPRINSUL

RC 120/1

	<u>Pag.</u>		<u>Pag.</u>
1. Știință și credință . . .	1	36. Războiul chimic . . .	115
2. Să cinstim știința . . .	3	37. Poveste de Crăciun . .	118
3. Omul de știință	5	38. Bunica	121
4. Prigonirea științei . . .	9	39. Geniile și mersul ome-	
5. Jertfa pentru știință . .	12	nirei	124
6. Știința dealungul veacu-		40. Să ne închinăm la știință	127
rilor	15	41. A fost odată un pui de	
7. Știință și industrie . . .	18	rață	130
8. A sosit paștele	20	42. A fost odată un munte	134
9. Petru Poni	26	43. Praf și iar praf în cer ca	
10. Puiul	29	pe pământ	136
11. Bucătăria în vechime . .	32	44. Din lumea nesfârșit de	
12. Apele de leac	35	mică	139
13. Minte și creierul	40	45. Paștele și postul mare .	142
14. Ori tot, ori nimic	44	46. Mama lui Nicolae Iorga	147
15. Stratosfera	47	47. Al optulea congres al	
16. Creșteți și vă înmulțiți.	51	Asociației Române pen-	
17. Thomas Alva Edison . . .	55	tru înaintarea științelor	150
18. Leblanc și Solvay	57	48. Stropitul viilor	153
19. Cel dintâiu Iordan	60	49. Tot stropitul viilor . . .	157
20. Doctorul C. I. Istrati . . .	64	50. Mulți ani trăiască Nico-	
21. Bună țară, rea tocmeală	66	lae Iorga	161
22. Aurul românesc	69	51. Creștere de acasă sfântă	
23. Mai vine un Paște	73	mai ești tu	164
24. Aurul și Agatyrșii	76	52. Taiatul lemnelor	167
25. Fierul românesc	79	53. Taiatul lemnelor cu fie-	
26. Vitaminele		lemnelor cu	171
27. Cărămida		inertției	179
28. Aerul lichid		România	184
29. Poveste ar		in România	187
30. Fosforul		în Crăciun	190
31. Oxigenul și			193
32. Bromul și		60. Mama	196
33. Puterea lui		61. Bădița Fani	205
34. Citiți cât mai mult	109		
35. Examen la chimie	112		

B.C.U. Bucuresti

C70267

CU DUMNEZEU INAINTE

15 Aprilie 1937

Numai prin știință și numai prin credință, România Mare poate să ajungă România Tare, prea cinstită de prieteni și temută de dușmani.

Acesta este crezul meu cel de toate zilele, de douăzeci de ani într'una, dela război incoace.

Cu acest crez am tipărit cărticica de față. Sunt în ea învățături alese, scrise pe înțelesul tuturor. Am pus în ea toată căldura sufletului meu și dragostea nemărginită pentru neamul meu.

Sunt în ea cronici științifice și innuri de slavă tipărite mai întâi în Neamul Românesc pentru popor, trei ani într'una, câte două în fiecare lună, la data arătată la fiecare în parte.

Oameni buni, ajutați-mă să răspândesc știință și credință prea curate.

Suntem în urma tuturor neamurilor civilizate în ce privește scrisul și cetitul de cărți de știință.

Nimeni nu ajută tipărirea cărților de știință. Prea puțini se gândesc la ele. Păcat de moarte. Scăderile de azi, așa de multe, așa de mari și care ne fac atât de rău, vin de acolo că știința n'are trecere în România Mare. Nu mai merge așa. Trebuie să cetim mai mult cărți de știință.

Și, mai ales, trebuie să citească școlarii din clasa opta de liceu cărți de știință ca cea de față, scrisă în limbă românească, pentru neamul românesc.

*

Laude și mulțumiri aduc din toată inima domnului inginer I. I. Prundeanu, asistent universitar, pentru tragerea de inimă cu care a ajutat pe profesorul său la tipărirea cărții, la așezarea în pagini și la îndreptarea greșelilor.

Mulțumesc din toată inima domnului I. N. Copuzeanu, alt elev al meu, licențiat în științele fizico-chimice, patron și meșter tipograf, pentru îngrijirea cu care a tipărit și cartea de față, a șasea la rând din cele scoase din teascurile sale.

Mulțumesc cu recunoștință domnului pictor Victor Bălan pentru coperta prea frumoasă în patru colori, compoziție originală care va fi admirată de toți cititorii.

Mulțumesc deasemenea Institutului de arte grafice „Luceafărul” pentru meșteșugul desăvârșit cu care a tipărit în patru colori această copertă.

*

Profesori și Profesoare, oameni dornici de învățatură din România Mare, citiți această carte.

Pornește la drum, cu Dumnezeu înaintea, cărticica mea și spune tuturor că te-a scris un om care se închină la știință și credință, și la scumpa noastră Românie înaintea de orice.

G. G. LONGINESCU

BUCUREȘTI, III

Str. Andrei Mureșanu 12,
colț cu strada Anul 1848

Știință și credință

1 Ianuarie 1932

Ajută-mi, Doamne, să scriu știință pentru neamul românesc. Fă, Doamne, ca scrisul meu să fie pe înțelesul tuturor și du-l până'n satele cele mai mici din țara mea iubită. Fă, Doamne, să intre gândurile mele în văgăunile întunecate și reci din mintea și sufletul a milioane de Români. A sunat ceasul să cinstim și noi știința așa cum o cinstesc toate neamurile de pe pământ. Numai prin știință și numai prin credință România Mare poate să ajungă România Tare. Numai prin credință și numai prin știință putem seca mlaștinele care ne otrăvesc sufletele. Să ardem ceia ce cinstim azi: lenea și necinstea și să ne închinăm la muncă și la cinste.

Știința înseamnă muncă și munca înseamnă cinste. Toți oamenii de știință au fost oameni muncitori și oameni cinstiți. Mulți oameni de știință au dus o viață chinuită. Mulți oameni de știință ca și martirii credinței și-au dat viața pentru mântuirea omenirii.

Oamenii de știință adevărați au fost tot atât de modești pe cât erau de mari. Oamenii de știință adevărați nu se aseamănă cu șarlatanii ce scot panglici pe nas, la toate răspântiile, și care bat toba mare și asurzesc lumea cu laudele lor. Așa

nici măcar de bordeie în pământ. Tot ce puteau face strămoșii noștri atunci era să se ascundă în codrul des, frate cu Românul. Tot ce puteau face ei atunci era să scape de peire comoara cea mai scumpă moștenită dela strămoșii lor. Această comoară scumpă era sufletul lor, plin de toate darurile alese moștenite de la Daci, de la Romani și de la înaintașii lor. Acest suflet s'a dovedit mai trainic decât piatra cea mai tare și mai frumos decât florile de piatră cele mai frumoase.

Mintea e rece, inima e caldă. Una fără alta e iarnă fără vară. Mintea face genii, inima eroi. Noi n'am avut genii în trecutul nostru, și nici ele n'ar fi avut ce face pentru noi. În schimb, tot neamul nostru a fost un neam de eroi și tot trecutul nostru un trecut eroic.

Noi n'am avut parte, ca cei din Apus, de Evul Mediu care le-a dat o administrație bună. Cei din Apus își rânduiau viața după sunetul clopotului, care îi scula dimineața la ceasul hotărit, care îi puneă să se spele, să se închine, să măture casa, să muncească, să mănânce, să se odihnească după cum le suna el. La noi se trăgeau clopotele când năvăleau Tătarii, Turcii, Lehi, Ungurii și pornia Românul în bejenie cu ce putea lua în grabă.

Vremurile acestea jalnice, Doamne, s'au dus pentru totdeauna pe pustii. Azi trăim zile fericite în România Mare a lui Carol al II-lea.

Ajută-ne, Doamne, s'o facem și Românie Tare prin știință și credință, prin cinste, prin muncă și prin împlinirea datoriei. Amin.

III.

Omul de știință

1 Februarie 1932

În revista *Natura*, candelă în care, de un sfert de veac, arde untdelemnul prea-curat al științei și al dragostei de neamul românesc, am făcut o dare de seamă despre o carte minunată. Spuneam, acum opt ani, că această carte „de savant” pe franțuzește, omul de știință pe românește, e cea mai caldă închinare ce s'a adus până azi celui mai curat dintre oameni, om care se chinuește și se mistuie pe el pentru a lumina pe alții și a-i face fericiți. Această cărticică, de 127 de pagini mititele, este de la început până la sfârșit o armonie fermecătoare de cuvinte și de idei, de îndemnuri și de sfaturi. Autorul acestei cărticele este *Charles Richet*, profesor de fiziologie la universitatea din Paris, laureat cu premiul Nobel pentru descoperirile sale mari, un scriitor de mâna întâiu și un cunoscător adânc de suflete omenești. *Charles Richet* a văzut multe, a învățat multe și a cunoscut pe mulți. De aceea, ici laudă cum se cuvine pe un *Pasteur* și *Berthelot* și pe

atâția învățați mari, iar colo pișcă, șfichiuește și biciuește de-a binelea păcate „ce'n mod fatal legate-s de-o mână de pământ”, cum ar spune Eminescu.

Cartea începe cu întrebarea: ce este un om de știință? Arată virtuțile și păcatele omului de știință, spune câteva cuvinte despre nevestele lor, vorbește de vizitele academice, arată în câte feluri poate fi un om de știință, ia la vale pe anume oameni de știință, vorbește mai pe larg despre câțiva oameni de știință străluciți, arată cum se zămislesc experiențele, cum se lucrează în laboratoare și ce parte mare a avut de multă oră întâmplarea la facerea descoperirilor.

Să arăt azi ce este un om de știință. Un inginer, care aruncă poduri peste ape sau conduce construirea unei corăbii, nu e om de știință, cu toate că e plin de știință până la urechi. Un doctor care îngrijește de un bolnav nu e om de știință și, tot așa, nici chirurgul care face operații nu e om de știință, oricât de multă știință știe și unul și altul. Și tot așa nici farmacistul care face doctorii nu e om de știință. Și inginerul și medicul și farmacistul sunt profesioniști, cari se folosesc de știința omului de știință. Un om de știință e un om care face descoperiri, care găsește adevăruri necunoscute până la el. *Pasteur* a făcut în douăzeci de ani cât n'au făcut în douăzeci de veacuri cei mai strașnici doctori pentru medicină. Mai

pe românește: nici salcia pom, nici profesionistul om de știință:

Oamenii de știință, spune *Charles Richet*, nu sunt nici mai buni nici mai răi ca ceilalți oameni. Printre ei sunt unii minunat de înzestrați la minte, iar alții prostuți de tot. Unii sunt zgârciți, alții risipitori. Unii sunt virtuoși, alții stricați. Unii iuți la mânie, alții potoliți. Unii palavragii, alții tăcuți. Unii sunt veseli, alții triști.

Ocupațiile omului de știință sunt, de-asemenea, foarte diferite. Matematicul e afundat în abstracții, uneori frumoase; geologul bate drumurile și sfărâmă pietre; chimistul, închis în laborator, distilă, cântărește, filtrează, cristalizează; fiziologistul se înconjoară de animale, care miroase rău, face determinări de zahăr, de azot, măsoară presiunea arterială și supraveghează hrănirea cobailor săi; botanistul cutreeră câmpul și pădurile pentru a culege flori și, cu ochiul înțepenit la microscop, caută să pătrundă în nele celulei; astronomul se frământă cu pagini încărcate cu cifre; paleograful se încapățânează să deslege pergamente încurcate.

Toți învățații au sufletul curat și cu toții se închină la adevăr pentru adevăr. Pentru ei știința e o religie. Dragostea pentru adevărul ascuns în lucruri îl face pe omul de știință să lucreze ani întregi închis în laborator. Nu pentru a avea onoruri și decorații se chinuește el, ci fiindcă vede înaintea lui probleme a căror deslegare poate fi

plină de măreție. Omul de știință își închipuie că, prin talentul și prin străduințele lui, va găsi ce n'a găsit nimeni până la el, un fapt nou, o lege neașteptată. Omul de știință își închină toată viața lui la căutarea adevărului și, prin aceasta, stă sus, sus de tot, de-asupra celorlalți oameni. Oameni de știință înseamnă tot ce-i mai nobil în specia omenească. Nu sunt Dumnezei, dar nu sunt lacomi, nu spun minciuni și nu urăsc. Oamenii de știință, adăogă *Charles Richet*, iubesc ce-i frumos, ce-i bun, ce-i drept. Ei știu că prin munca lor va licări odată o slabă lumină în bezna în care bâjbâie omenirea.

Poți uneori să râzi de omul de știință. Dar, ia seama: în dosul lui e adevărul cel atotputernic care îngheață de groază pe cei ce râd de el.

IV.

Prigonirea științei

16 Februarie 1932

Să fim drepecți. Știința e azi cinstită, cum am spus, și prea cinstită de neamurile din Apus. Dar n'a fost întotdeauna așa. A fost o vreme când știința era prigonită și când oamenii de știință erau goniți din loc în loc și din țară în țară. A fost o vreme când știința era afurisită, ca ceva drăcesc, și când oamenii de știință erau batjocoriți, schingiuiți în închisori și unii arși de vii. Cu așa fapte se înjosiră oamenii de altă dată din Apusul lăudat.

Să dăm câteva dovezi. Le spicuiesc tot din „Omul de știință” de *Charles Richet*.

Cu renașterea italiană răsare respectul și cultul științei.

Două feluri de învățați au trăit pe atunci. Unii, profesori în Universități, în robă, cu titluri, cu pergamente, cu diplome, învățau pe școlari ce învățaseră și ei, amestecând pe sfântul *Toma d'Aquin* cu Aristotel; nu inventează nimic, dar tună și fulgeră contra celor ce inventează. Se închideau în biblioteci și au trăit fără niciun folos pentru știință.

Ceilalți, din contra, sunt vântură-țară, călătorind de la o Universitate la alta, din Italia,

Franța, Germania, Boemia, nestatornici în cercetările lor, doritori să știe lucruri nouă, nemulțumiți cu ce știau cei vechi, cu ochii întorși spre viitor și nu spre trecut. Nu mai respectă pe sfântul Toma și pe Aristotel, se expun la fulgerele Bisericii și la râsul mulțimii. Ei au primenit știința.

Galilei, izgonit din Pisa, se duce la Padua și apoi la Florența, cinstit și hulit totodată. Pus în închisoare, trebuie să se lepede prin jurământ de greșelile lui. Ce greșeli sublime!

Descartes, izgonit și el, moare în Suedia, după ce a dus o viață grea de soldat, fizician, filosof și medic.

Vésale, mare anatomist, trece de la Bruxel la Paris, pe urmă în Bolonia și apoi la Pisa, și, silit să ispășească o crimă închipuită, în pământul sfânt se îneacă mort de foame.

Bernard de Palissy, unul din inventatorii cei mai iscoditori din toate timpurile, unul din întemeietorii geologiei, artist fermecător, moare în închisoare în Bastilia.

Michel Servet, medic și teolog, vestit învățat spaniol, se duce la Tulusa, la Lion, la Paris, la Viena și, prigonit pretutindeni, fuge la Geneva, unde e ars de viu de *Calvin*.

Harvey, care a descoperit circulația sângelui, după ce a studiat în Franța și Italia, se întoarce la Londra, unde își vede casa jefuită de poporul de jos.

Ambrois Paré, chirurgul vestit, care, spunea

despre bolnavul tămăduit de el: „eu l-am operat, Dumnezeu l-a vindecat”, scapă de moarte numai prin protecția personală a lui Carol al IX-lea.

Atanase Kircher, inventator și învățat mare, german și iesuit, e izgonit din Germania, fuge la Avignon, apoi la Roma, unde e prigunit mai departe.

Copernic, vestitul astronom polonez, care a dovedit că planetele se învârtesc în jurul soarelui și în jurul lor, a fost osândit de Papa și nu și-a văzut cartea tipărită decât în ziua morții.

Képler, care a descoperit legile, ce-i poartă numele, privitoare la mișcarea planetelor în jurul soarelui, a trăit în sărăcie cumplită.

Andrei Césalpin, cu toate că era doctorul Papei, este învinuit de ateism, de panteism, de vrăjitorie și dat pe mâna inchiziției, care l-a dat gata.

Toți acești învățați sunt numele cele mai mari ale științii din vremea lor.

Și azi, spune *Charles Richet*, ca și în veacul al XVI-lea, sunt două tabere de învățați: de luptători și de mulțumiți. Propășirea se datorește poate mai mult la acei cari luptă decât la acei cari stau mulțumiți.

Cu începutul veacului al XVIII-lea, și cu ajutorul lui *Voltaire* mai ales, obiceiurile se schimbă. Respectul și admirația se îndreaptă spre omul de știință.

Știința trebuie să fie stăpâna lumii și viitorul omenirii atârnă de știință, spunea *Voltaire*.

V.

Jertfa pentru știință

1 Martie 1932

Și, cum spuneam, a fost o vreme în care știința era prigonită și afurisită, iar oamenii de știință goniți din loc în loc, schingiuiți și arși de vii. Și aceasta s'a întâmplat în Apusul lăudat, care tocmai prin această purtare s'a civilizat. La fel au pătimit și mucenicii credinței noastre strămoșești, de la răstignirea blândului și dumnezeescului Isus până la arderea celor dintâiu creștini pentru desfătarea lui Neron, până la răstignirea lui Sf. Petru, cu capu 'n jos, și până la cei schingiuiți de inchiziție.

La fel și neamul nostru românesc a trecut prin tot felul de suferinți. *Tudor Vladimirescu*, *Horia*, *Cloșca* și *Crișan*, *Avram Iancu*, atâția și atâția au plătit cu viața lor încercările de a deschide un drum nou și mai bun pentru neamul din care făceau parte. *Nicolae Filipescu* n'avu parte la înmormântarea lui nici măcar de sunetul clopotelor, care erau trase numai la venirea dușmanului prin văzduh. Doctorul *Istrati* s'a stins într-o cameră de spital din Institutul Pasteur din Paris, acum patrusprezece ani, departe de patria pe care o iubise și pentru care a muncit. A murit cu jalea în suflet, văzându-și patria răstignită, și

fără bucuria de a fi apucat învierea și înălțarea ei. E par'că un făcut ca orice izbândă să fie plătită cu jertfă și suferință.

Povestea Meșterului Manole, care și-a zidit nevasta de vie ca să-i trăiască mănăstirea, e mai răspândită decât ne închipuim. Mi-aduc aminte cum în copilărie mă sfătuia bunica să nu stau pe unde se zidiau case nouă. Imi spunea că zidarii, ca să nu li se strice temelia și bolțile, iau umbra oamenilor cu o sfoară pe care o pune apoi între cărămizi. Era credința că acela, căruia i s'a luat umbra, moare în scurtă vreme pentru a da viață casei, care altfel s'ar fi prăbușit.

E grozavă această lege a jertfei pentru izbândă. De cele mai multe ori însă jertfa nici nu se vede. Suferințele sunt multe și de tot felul. Cutare învățat și-a pierdut viața încercând o experiență; cutare alt învățat, când a descoperit clorura de azot, a pierdut un ochiu și trei degete — și nu trei ochi și un deget, cum a scris cutare student la teză. Edison lucra ziua și noaptea, fără odihnă și fără somn, câte o săptămână întreagă. Un chimist mare ațipia numai câteva ceasuri, culcat pe un pat de campanie, lângă aparatele cu care făcea experiențele lui vestite.

Și, totuși, sunt mulți la noi, foarte mulți, aceia cari-și închipuie că descoperirile se fac jucându-te ori că sunt trimise plocon de Dumnezeu. De aceia nici nu vor să muncească, cei mai mulți dintre noi, așteptând să cadă para mălăiață în

gura lui nătăfleală. Românul e deștept, ne place s'o spunem. Așa și este, din nefericire. Mie, din contra, îmi place să spun c'am sta mult mai bine de-am avea măcar vre-o sută de mii de proști. Să mă lămuresc. Când e profesor, prostul își pregătește lecțiile, își frământă mintea, își chinuește sufletul, se arde ca lumânarea atunci când luminează pe școlarii lui cu mintea și când îi încălzește cu sufletul lui. Când e doctor, prostul îngrijește cu tragere de inimă pe cel bolnav, se gândește numai la tămăduirea lui — și nu face ca acel excroc și criminal în care m'am încrezut eu orbește acum douăzeci și doi de ani și care mi-a luat vederea.

Românul deștept, când e profesor, nu-și pregătește lecțiile, nu cetește lucrările scrise, face politică, trece dintr'un partid în altul, fără să roșească și fără să-și închipuie măcar că face prin aceasta cel mai mare rău neamului nostru. Și, tot așa, Românul deștept nu cetește cărți sau reviste spre a-și înmulți cunoștințele, uneori foarte puține, cu care a ieșit din Universitate. Nu muncește pentru a scrie cărți cu sudoarea frunții lui și pentru a îmbogăți neamul nostru cu experiența vieții. Revista pentru răspândirea științei „Natura”, care apare de douăzeci și șase de ani, nu are mai mult de trei mii de cetitori într'o țară cu 18.000.000 de oameni, cari au cea mai mare nevoie de știință. Rușinos de știut și dureros de spus.

VI.

Știința dealungul veacurilor

16 Martie 1932

În vremea veche, spune *Charles Richet*, învățatul era câte puțin din toate: puțin preot, puțin vrăjitor, puțin poet. Ca magii din Egipt și din Caldeia, se înfășura în nouri și taine. Amesteca ciudat cultul zeilor cu observarea stelelor și cu lecuirea bolilor. Făcea mai mult religie decât știință.

Pe când Egiptul, Palestina, Caldeia, Siria, India, se pierdeau în veacul al V-lea, înainte de Hristos, în teogonii neînțelese și sublime, *Elada*, mama noastră comună și creatoarea artelor, a fost îndrumătoarea științelor cu *Tales* (640—548 î. C.), *Euclid* (306—283 î. C.), *Arhimede* (287—212 î. C.), *Anaxagora* (m. 428 î. C.), *Hiparc* (sec. II-lea î. C.), *Hipocrat* (n. 460 î. C.). Știm prea puțin din viața acestor oameni mari. Știm atât că au făcut știință. Câteva sute de ani mai târziu răsare *Aristotel* (384—322 î. C.), care a fost cel mai uimitor enciclopedist din toate timpurile.

Numai Grecii au făcut știință. Cartaginezii,

Evreii, Parții și Romanii nu intră în socoteală. Tot știința greacă a înflorit mai târziu la Roma și Alexandria. Învățații de atunci erau și ei enciclopediști, gramatici, retori, medici, filosofi, sofști, adesea paraziți. Aveau școli, adevărate prăvălii, în care făceau lecții plătite foarte scump. Erau mai mult vânzători de vorbe goale. N'au făcut nicio descoperire. Cu tot *Pliniu* (23—79 d. C.) și *Galien* (131—201), vremea științei nu sosise încă. Noaptea deasă a evului mediu a acoperit cu întunecul ei și umbra de știință care a fugit la Arabi. Cu renașterea italiană răsar respectul și cultul științei.

Dar, mai întâiu de toate, la ce știință ne gândim, când e vorba de cei vechi?

Le Chatelier, un alt învățat mare, francez, (1850—1936), inginer, chimist, profesor mare la Sorbona și membru al Institutului, spune următoarele în cartea sa „Știință și Industrie”:

Știința e o vorbă pe care o întrebuintează fiecare cum îi place. Ce au a face, de pildă, științele matematice cu științele oculte? Azi vorba știință e o vorbă mare. Puterea și vaza științei de azi nu se pot tăgădui, dar acțiunea ei are loc în direcțiile cele mai neînțelese și fără nici o legătură. Toată lumea numește învățați mari pe *Galilei* (1564—1642), *Pascal* (1623—1662), *Descartes* (1596—1650), *Newton* (1642—1727), *Lavoisier* (1743—1794), *Sadi Carnot* (1796—1832), *Sainte-Claire-Deville* (1818—1881). De ce au

acești învățați în istoria civilizației o vază atât de mare? Fiindcă au descoperit legile de care sunt legate numele lor. Cunoașterea legilor naturii e ținta cea din urmă a științei. Pentru a găsi aceste legi, oamenii de știință au făcut eforturi foarte mari. Unele științe au pus veacuri întregi până au fost clădite. Pentru găsirea legilor trebuie să facem observări, măsurări, raționamente după anume metode, cu un cuvânt, trebuie să facem experiențe. Cei vechi fugeau de experiențe, ca de o ocupație cu totul rușinoasă. *Arhimede* își cere iertare că, pentru a descoperi principiul care-i poartă numele, a trebuit să facă experiențe, ca și cum ar fi făcut cine știe ce muncă rușinoasă. De aceia cei vechi n'au cunoscut științele experimentale și însemnătatea lor. și totuși știința noastră, căreia i se datorește uimitoarele descoperiri de azi, se rezimă pe umerii celor vechi, întocmai ca pământul pe umerii lui Atlas. Toate științele, până și cele teoretice, ca geometria și mecanica, se trag din nevoile practice ale omului, ca nevoia de a ridica planuri de moșii, nevoia de a căra greutatea, de a se apăra și de a ataca. Știința de azi se rezimă pe meșteșugurile celor din vechime, observațiile lor, pe toată munca lor de veacuri și iar veacuri.

Știință și industrie

1 Aprilie 1932

Încă odată, știința de azi se trage din meșteșugurile celor vechi. Geometria, mecanica, fizica, chimia, se reazimă toate pe legătura strânsă între teorie și aplicații. Mașinile de tot felul au fost preocuparea de căpetenie în vremurile de altă dată. Așa, ca să dăm numai o pildă, după *Le Chatelier*, trei sferturi din memoriile publicate de *Lavoisier*, tatăl chimiei, privesc probleme industriale. Din studiul arderilor *Lavoisier* a stabilit compoziția aerului, principiul conservării materiei și al elementelor. La fel, *Pasteur* a creiat microbiologia, cea mai mare descoperire din veacul al XIX-lea, ocupându-se amănunțit cu fermentația din industria alcoolului.

La rândul lor, științele experimentale, dezvoltându-se tot mai mult, au avut o influență binefăcătoare asupra industriei. Avântul uriaș pe care l-a luat omenirea în timpurile moderne se datorește industriei sprijinită pe știință.

De aceia, spiculesc cele ce urmează din cele scrise de mine cu titlul: „Cum erau odată sculele de azi”.

Se slujește omul de tot felul de scule și nici prin gând nu-i trece că n'a fost tot așa și în vremea de altă dată, când era lupul cățel. Inzecit mai mare ar fi învățătura din școală dacă am lega-o cu ce a fost odată ca niciodată. Am ști

să prețuim mai mult ce avem azi și am admira mai mult darul născocitor al strămoșilor noștri și răbdarea lor și chinurile lor. Să ne închipuim, o clipă, că nu s'ar cunoaște sita. Câtă trudă pe noi să despărțim tărâța de făină. A trebuit să fie un geniu uimitor care să ne învețe să cernem făina din câteva mișcări. A fost oare unul sau au fost mai mulți? Au fost, de sigur, mai mulți. Nici o descoperire n'a ieșit de-odată gata pe de-a'ntregul din mintea unui om, cum a ieșit *Minerva* din capul lui *Jupiter*, cu zale și scut. Și azi mă îngrozește amintirea unei întâmplări din copilărie. Umblasem desculț prin curte. La câteva degete depărtare de picior zării o coropișniță. A lipsit puțin să nu fiu mușcat de „coana Chifterița”. Mușcătura ei, se știe, e veninoasă. Cel mușcat de ea — îmi spunea tăietorul de lemne — nu se lecuiește până ce nu numără o baniță de meu. Așa ar trebui să alegem noi, cu vre-un cleștișor, firele de tărâță de cele de făină, de n'am avea sita.

Tot așa de uimitoare a fost și născocirea acului, de pe când trăia omul în peșterile întunecate.

Acul de azi nu se deosibește întru nimic de cel de acum un milion de ani. N'are nici-o însemnătate faptul că-l facem din oțel, cu urechile aurite și cu miile pe fiecare ceas. El seamănă în totul și în totul cu osul de pește, găurit la un capăt și ascuțit la celălalt, așa cum l-a făcut unul din cei mai mari inventatori, cu care se poate mândri neamul omenesc.

VIII.

A sosit Paștile

1 Maiu 1932

De-or trece anii cum trecură... — și au trecut șaizeci de ani pe care-i țin minte, peste doi și jumătate pe cari i-am uitat — și de-ași mai îmbătrâni pe cât am îmbătrânit, Paștile tot mai mult îmi va plăcea, fiindcă 'n toată a lui făptură — cum ar spune *Eminescu* — e un nu știu cum și un nu știu ce. Stoluri, stoluri trec prin minte-mi, cum ar mai spune marele nefericit, dulci iluzii, iar amintirile de Paști țărăiesc încet ca greieri printre negre vechi zidiri.

Mă văd copil, în clasele primare, văd pe Tata și pe Mama, pe bunica și pe toți din casă, robo'ind din zori până seara, scuturând mobile și așternut, văruind și grijind gospodărește, așa ca Paștile să fie primit în casă curată și cu belșug, — că nu degeaba se spune: „Crăciunul e sătul, și Paștile fudul”. Aud pe Mama cum se văita într'un an că a dat pentru o sută de ouă o grozăvie de bani: cinci lei, — tocmai cât dăm noi astăzi pe un singur ou. Dar tot Mama mai spunea: „Dumnezeu să ne păzească de mai rău și să nu

vie și la noi scumpetea de pe aiurea, unde dă omul un galben pe o găină". Galbenul avea doisprezece lei. Ba, cum am vrea noi să vie scumpetea aceia azi, când o găină costă șazeci de lei, de n'ai norocul s'o cumperi mai ieftină! Și o văd pe Mama spălând frumos ouăle și așezându-le cu băgare de seamă într'o oală mare, în care încăpeau bine taman o sută de ouă, după ce pusese în oală apă cu piatră acră și cu gălbeneală de sulcină. Și după atâtea zile, nu mai știu câte la număr, le scotea, galbene, frumoase, gata să fie înroșite de bunica în Vinerea Paștelui. Piatra acră servia la împietritul băcanului care înroșia ouăle. Această piatră acră era cunoscută și de Romani, cari o întrebuințau și la vopsit și la oprit sângele din obraz când din întâmplare s'ar fi tăiat cu briciul. Iată două întrebuințări rămase neschimbate până azi și pe care le moșteniseră cei vechi, ca și noi, de la strămoșii strămoșilor lor. Știau oamenii cum se împietresc colorile, dar nu știau și nici n'aveau nevoie să mai știe ce anume se petrece la această împietrire. Întâmplarea a făcut ca tocmai azi să explic la cursul meu studenților în chimie că, după teoriile cele mai nouă, piatra acră formează în jurul oului sau în pânza vopsită un fel de năvod, cu ochiurile foarte strânse, în care văpseaua e prinsă și încremenită pentru totdeauna. Așa cred cel puțin oamenii de știință de azi. Ce-o mai fi mâine și ce tâlmăciri se vor da fenomenelor din natură

numai Dumnezeu știe. Și mai văd în Vinerea Paștelui cum bunicuța, care postise tot postul mare numai cu fasole și cu murături, cu mămăligă și cu ceapă și cu ardei iuși ca focul, o văd fierbând ouăle îngălbenite într'o tigaie cu apă și cu băcan și cum, cu o lingură de lemn, întorcea ușor ouăle, ca să se vopsească de o potrivă pe toate părțile. Punea bunica mare băgare de seamă la timpul cât fierbea ouăle, fiindcă de acest timp atârna curățenia hainelor de Paști. Dacă oul nu era fiert destul, până să fie răscopt, și dacă rămânea cu zeamă, atunci se spârgea în buzunar, curgea zeama prin haine și curgeau șiroaie lacrimile din ochii copilului peste care da acest păcat. Și după ce scotea cu lingura ou după ou din tigaie, le înfășura în câte-o hârtie unsă cu untdelemn, așa ca să primească un luciu, care dădea coloarei roșii o înfățișare din cele mai plăcute. Și așa umplea bunica strachină după strachină cu ouă roșii.

Dar făcutul cozonacilor! Câtă pregătire și luare aminte mai cereau și ei. Cu o săptămână înainte, cântăria mama zahărul cu oca dreaptă, fiindcă așa apucase; la fel cântăria făina și la fel untul. În ziua aceia, se scula de dimineață de tot, pe când noi copiii dormiam bușteni; spârgea ouăle în tingire, le bătea cu făină, făcea aluat în albia de cozonaci, punea maiă atâta cât trebuia, sau drojdie de bere, pregătia totul și, când ne sculam noi copiii, ne punea pe rând să frământăm aluatul.

cu pumnișorii noștri. Ne suflecăm mânecile de la cămașă până la umăr, ne lega cu dulmeaua la cap, ca să nu cadă păr în aluat, vâram pumnii în unt topit și numai călduț și începeam frământatul. Și o aud și azi cum ne spunea: „Mai frământă și pe ici, mai frământă și pe dincoace, că, dacă nu-î frământat bine peste tot, cozonacul nu crește bine, rămâne cu cocoloși și e păcat de cheltuială”.

Din timp în timp ridicam cu amândouă mâinile aluatul în sus, îl izbiam de albie cât puteam mai bine și de ce pocnia mai tare, de aceea era și mulțumirea mamei mai mare. În urmă, tăia Mama cu un cuțit aluatul, pe ici, pe colo, și căuta să vadă cum arată tăietura la vedere. Lucrul era bine făcut când în tăietura proaspătă se vedeau cât mai multe beșicuțe, care dovedeau că amestecul fusese făcut bine și că fermentarea aluatului se făcea cum trebuie. La sfârșit, acoperia aluatul din albie cu o față de masă curată, acoperia totul cu scurteica și punea albia cu tot cât mai aproape de sobă sau de cuptor, fiindcă numai așa creștea aluatul numai la căldură potrivită și ferit de răceală. Era pus și aici în practică principiul cunoscut că drojdia de bere, că fermenții cresc și se înmulțesc mai bine la cald și la o anumită temperatură. La sfârșit de tot venia tăierea aluatului în bucățele mai mari sau mai mici și punerea lui în calupuri de tinichea unse bine pe dinăuntru cu unt topit și în care calupuri mai puneam câte un guler de hârtie de împachetat, în care să poată

crește cozonacul mai mult decât mărimea calupurilor. Mama trimetea cozonacii la chitărie spre a fi copti, la formă, cum se mai zicea. Imi dau azi cu ideia că această formă trebuie să vie de la *forno*, care înseamnă cuptor pe italienește. Sora mamei și alte neamuri care aveau cuptor în casă, coceau cozonacii singure. Pentru aceasta ardeau cuptorul așa ca să nu fie nici prea iute, căci ar fi ars cozonacii, nici prea moale, când cozonacii n'ar mai fi crescut. Temperatura cuptorului o hotărau cu termometrul popular: o bucățică de hârtie, care trebuia să se pârlască, ușor, și să nu se înegrească, ceia ce arată cam trei sute de grade. De asemenea o mână de făină aruncată în cuptor trebuia să se rumenească, să nu rămâie nici albă, nici să ardă de tot. Și așa eșiau cozonacii, de-o plăcere, de se desfăceau pale, pale, și-ți lingeai buzele. Mama nu ne-ar fi lăsat în ruptul capului să gustăm cozonaci înainte de Paști și nici nu i-am fi gustat mai devreme, de n'ar fi fost tata, care cam călca poruncile bisericesti. Acum odihnesc cu toții somnul de veci în cimitirul nordic din Focșani și fac Paștile pe lumea cealaltă. Dumnezeu să-i aibă în paza lui.

De opt luni a chemat lângă ei și pe fratele meu iubit, bădița Fane (1865—1931), fost profesor de Drept Roman la Universitățile din Iași și București, pe care-l plâng mereu și pentru care mă rog la Dumnezeu și la oameni să nu-l dea uitării.

Nu pot uita nici săptămâna deniilor. Ne ducea cu sfințenie bunica la Biserica Domnească, unde era poporul nostru. Ascultam cu lumânările aprinse rugăciunile și în sufletele noastre picura astfel credința strămoșească. În Joia Paștilor ascultam cele 12 evanghelii și Vineri după prânz treceam curați în suflet și la îmbrăcăminte pe sub *aierul* împodobit cu flori frumoase și cu sfeșnice scumpe. Iar în noaptea Invierii ne scula de cum toca întâia oară, ne duceam la biserică și căutam să aprindem lumânarea de Paști din lumânarea preotului, care, în ușa altarului, spunea: „Hristos a înviat!” și chema lumea să ia lumină din lumină, Dumnezeu adevărat.

Hristos a înviat! să spunem cu toții, oameni buni din România Mare.

IX.

Petru Poni

16 Maiu 1932

S'au împlinit, la 2 April, șapte ani de când, într'o Miercuri, la șase după prânz, s'a desprins de durerile trupești și din mijlocul familiei care-l plângea, spre a se înălța la cer, sufletul lui *Petru Poni*.

A fost profesor mare, a fost om de știință, a fost om de Stat și, mai presus de toate, a fost un Român bun și pildă prea curată de cinste și dreptate. Dator sunt să închin această pagină de știință românească întru pomenirea lui. Mi-a fost icoană vie la care mă închinam.

Petru Poni s'a născut la 4 Ianuarie 1841, la Secărești, comuna Băiceni, județul Iași. A făcut liceul la Iași și a învățat chimia la Paris. S'a întors în țară cu teoriile vechi de pe atunci și a închis ochii sub cerul științei de azi cu teoriile cele mai îndrăznețe cu privire la alcătuirea materiei din protoni, electroni și fotoni, atomi de electricitate și de lumină. A studiat mineralele, sarea și apele de leac din țara lui iubită, cu mijloacele simple pe care le putea avea atunci, și a sfârșit

cu studiul petrolului românesc, care l-a chinuit peste douăzeci de ani, ridicându-și singur un monument mai trainic decât bronzul. A descoperit două minerale noi: broștenita și badenita. A tras cele dintâi brazde adânci pe ogorul înțelenit al chimiei românești și o jumătate de veac a muncit la înflorirea ei. *Petru Poni* a fost un profesor model, pentru claritatea ideilor, pentru dragostea de știință pe care o insufla elevilor săi și pentru iubirea de țară pe care a înălțat-o cu meritele lui.

Ca ministru de Instrucție, *Petru Poni* a înlesnit învățătura cea mai înaltă elevilor de la țară, în care el vedea, și cu drept cuvânt, mândria și speranța Statului. Ca președinte al Consiliului Superior Agrar, a împărțit, cu dreptate, pământul la săteni, în mijlocul cărora a copilărit și neținând seamă de obiceiul pământului, după care: „cine împarte, parte-și face”. Ca președinte al Academiei Române, a condus această înaltă instituție în admirația tuturor. A trăit cinstit și a murit sărac.

Iașul are datoria de onoare să înalțe lui *Petru Poni* o statuie frumoasă, la fel cu aceia pe care doctorul *Istrati* o are în București.

Societatea Română de Chimie din București, întemeiată acum patruzeci și doi de ani de doctorul *Istrati*, într'o ședință de sărbătoare, în amfiteatrul Spiru Haret al Facultății de Științe, a pomenit, Marți 1-iu April 1930, pe marele *Petru*

Poni, la cinci ani de la moartea lui. Cuvântări de slavă au fost rostite atunci de *Emil Pangratt* și *G. P. Teodorescu*, care-și dorm astăzi somnul de veci, de *N. Costăchescu*, *N. Dănăilă*, *N. Vasilescu Carpen* și *Dragomir Hurmuzescu*, toți profesori universitari.

Revista *Natura*, pentru răspândirea științei, a publicat, în numărul de la 15 Maiu 1930, toate aceste cuvântări. Incheiu cu vorbele scrise atunci:

Odihnește-te în pace, figură măreață a neamului nostru. Curat ți-a fost gândul și prea cinstită munca.

Incărcat de glorie, bătrâne *Petru Poni*, ai trecut în lumea în care vei trăi de-apururi fericit. Să ai în paza ta pe tinerii de azi și îndreaptă-le pașii pe drumul tras de tine.

P u i u l

1 Iunie 1932

Țin în palmă un puișor de găină. E numai de zece zile. Când a ieșit din ou era cât degetul cel mic și numai cu tulle. Acum are și câteva pene la aripi și câteva la coadă. Are ciup, pe care mai sunt câteva fire din mălaiul pe care l-a mâncat. Are creastă și ghiare destul de puternice. Mă privește cu ochișorii lui mici cât două gămălii de bolduri negre, chisculie și mă întrebă astfel de mămicul lui și de cei cinci frățiori de cari l-am despărțit. Tremură ușor, de frică și de frig. Il acopăr cu cealaltă palmă, îl alint și îl încălzesc. Se liniștește, închide ochii și adoarme, iar eu cad pe gânduri.

Sunt treaz și totuși visez. Văd și aud mașini de tot felul huruind în fabrici, muncind pentru om și făcând pentru el tot felul de mărfuri. Văd carul de foc trăgând pe drumul de fier căruțe încărcate greu cu tot ce-i trebuie unui om în ziua de azi. Aleargă pe șesuri, urcă munții găfâind, intră pe sub pământ, iese iar la lumină și duce de la un capăt la celălalt al lumii, pe uscat și pe ape, bogățiile industriilor de azi. Aud zbârnâind în văzduh zmeii uriași cu inimi de oțel și-i văd spintecând aerul mai iute ca săgeata. Văd experiențe cu aerul lichid, văd înghețând argintul viu

în formă de buzduwane mai grele decât cele de fier cu care luptau strămoșii noștri, văd înghețând gazul de lampă și făcându-se din el lumânări, cum n'a mai văzut nimeni până la noi. Imi trec prin minte teoriile înalte de azi cu privire la protoni, electroni și fotoni, atomi de electricitate și de lumină, din care ar fi făcută lumea și tot ce e în ea. Văd aeeva toate aceste minuni și mă aud spunând: mărire ție, omule!

Ai trăit cândva în peșteri, — sunt sute de mii de ani de-atunci, ori milioane de ani, — alături cu fiarele sălbatece, și azi zbori prin văzduh, umbli pe pământ și pe sub pământ, înoți pe sub ape, făptuiești și gândești minuni și iar minuni.

Nu te făli, omule, îmi șoptește pușorul din palmă. Minune sunt eu. In mine e taina cea mai mare din lume, taina vieții, fără început și fără sfârșit.

Are dreptate pușorul. Și îmi vin în minte versurile lui *Alecsandri* din *Fântâna Blanduziei*.

Ai măsurat tu marea, ai măsurat pământul,
Ți-a mai rămas acuma să-ți măsurî și mormântul.

Adevărat și prea adevărat. Te zbuciumi tu, omule, viața ta întregă, îți închipui că ai deslegat toate tainele din lume, te mândrești cu toate minunile științei, dar uiți că toate minunile tale se pleacă și trebuie să se plece în fața pușorului care doarme în palma mea.

Taina e oul, cu bănuțul din mijlocul lui, în care tata și mama puiului au pus fiorii vieții primită de la părinții lor. Taină de nepătruns e naș-

țerea puiului din acest bănuț, numai prin încălzirea mamei în cele trei săptămâni, în care ea mănâncă și bea câte ceva numai la trei sau patru zile odată. Minunea minunilor e gălbenușul și albușul cu care se hrănește puiul, minune e mintea puiului care știe să ciocănească oul și să iasă din el la aer și la soare spre a se usca. Minune e priceperea mamei când își îngrijește puii, când îi învață să îmbuce câte un fir de mălaiu de jos, să ridice gâtul în sus și să-l înghită. Minune e găinușa, mare și ea numai cât doi pumni puși unul lângă altul, minune de înțelepciune și de simțire. Minune e viața ei întreagă printre atâtea primejdii care o pândesc în fiecare clipă.

Puișorul meu e și el o verigă din lanțul nesfârșit, început cu atâtea milioane de ani în urmă, când s'a ivit viața pe pământ, lanț care va fi lungit mereu din puiu în puiu sute de milioane de ani de-acum încolo.

Și ca puiul suntem noi, și mai ales noi, Români. Minunea minunilor este neamul românesc în partea locului, este insula latină într'un ocean de Slavi, bătută mereu de valurile viforoase ale veacurilor trecute ce voiau s'o înghită. Strămoșii noștri au trecut din tată 'n fiu fiorul vieții primite de la strămoșii lor. Atâta ne-a trebuit și nimic mai mult.

Azi suntem România Mare, de la Nistru până la Tisa, azi și în vecii vecilor.

XI.

Bucătăria în vechime

16 Iunie 1932

În amintirile mele de Paști am vorbit despre cozonaci și ouă roșii. Am început astfel să scriu ceva de ale mâncării. Fac astăzi un pas înainte, mai bine zis un pas înapoi, cu sute de mii de ani în urmă.

Istoria bucătăriei e strâns legată de aceea a culturii omenеști. La început de tot oamenii mâncau mai mult fructe proaspete și carne crudă, așa cum se mai hrănesc și azi unele popoare sălbatece. Abia după descoperirea focului, care înseamnă cu adevărat începutul civilizației, a început și gătitul bucatelor. Carnea era friptă, ori în frigarea făcută dintr'o cracă tăiată dintr'un pom, ori cu pietre înroșite în foc și puse de-a dreptul în animalul ucis. Friptura haiducească o face și azi poporul, spintecând animalul, curățindu-l de măruntaie, cusându-l din nou în pielea lui și așezându-l astfel în spuză și jar. Carnea fiartă era pusă la început într'un fel de groapă umplută cu apă, care apă fusese clocotită mai întâiu cu pietre înroșite în foc. Și această bucătărie pri-

mitivă a fost observată multă vreme la popoarele sălbatece. Tocmai târziu de tot a fost născocită oala de fiert, nu știm de cine, și nu știm când, și nu vom ști niciodată. E de bănuț că lutul în care era scobită groapa s'a tot strâns, s'a tot întărit și de la o vreme s'a desfăcut singur în formă de oală, ciudată de tot la început. Atât i-a trebuit însă acelu geniu de acum sute de mii de ani. N'avea de sigur nici clase primare, nici secundare și mai puțin încă universitare, și, totuși, ori poate tocmai de aceia, avea spiritul de observare în gradul cel mai dezvoltat și necocit de școală și de tâmpeniile ei. În urmă, geniul acela, ori altul, ori alții au găsit un drum mai bun de făcut oale mai bune, anume pe acela de a muia de-a dreptul lutul cu apă, de a-l frământa bine și de a face din el oale și străchini și în urmă cărămizi.

Știm bine că Evreii cunoșteau oala pe vremea lui *Moise*.

Dar după cum pofta vine mâncând, tot așa, încetul cu încetul, și gătitul mâncărilor s'a tot îmbunătățit cu timpul. De la o vreme omul a început să fie seamă și de cerul gurii, și de aceia făcea mâncărurile ceva mai iuți și mai mirositoare, cu mirodenii anumite, și mai pune și sare, ca să-i dea și poftă de băut. Pe urmă a mai dat peste om și alte bunătăți, ca înăcrirea laptelui, înăsprirea mustului și prefacerea lui în vin, dospirea pâinii. Istoria, care înșiră numele atâtor

oameni nevrednici din cei cari au făcut umbră pământului, nu pomeneste de sigur numele acelor binefăcători ai omenirii cari au învățat-o să se hrănească, să se înveselească și să treacă uneori peste măsura cuvenită. *Moise* care cunoștea dospirea pâinii oprește pe Evrei să mănânce *Khams* sau pâine dospită în vremea sărbătorilor, fiindcă după el dospirea era un fel de putrezire, iar pâinea dospită o mâncare murdară. Întâlnim și aici un adevăr absolut ghicit de mintea omenescă cu mii de ani înainte de a-l fi dovedit prin știință înaintată. A trebuit să vie marele *Pasteur* care să dovedească ce este fermentarea, putrezirea prin mijlocirea ființelor mititeluțe, găsite întâia oară de el, mai mult cu ochii minții decât cu microscopul.

XII.

Apele de leac

1 Iulie 1932

Viața trupească a omului seamănă mult cu mersul unei fabrici. Inima e motorul care mișcă totul. Plămâni sunt pompele care îndeasă aer. Rinichii sunt strecurătoarele care curăță sângele. Ficatul e un laborator plin de taine, care alege sângele bun, care drege pe cel rău și care face minuni nelămurite de nimeni până azi. Arterele și vinele sunt țevile prin care curge și se scurge sângele și hrana pentru trup; nervii sunt sârmele de telefon prin care poruncile de la creier sunt duse în toată fabrica vie; oasele sunt pereții și stâlpii din fabrici; stomahul e cuptorul, iar celelalte măruntaie sunt și ele mașinării de tot felul. Creierul a fost asemuit foarte frumos cu o mașină care arde fosfor și produce capodopere. Cel care muncește cu creierul cheltuește mult fosfor și de aceea el trebuie să mănânce hrană bogată în fosfor și făcută din ouă, lapte, mere, pește, icre. Vestitul scriitor american, muzicalitul *Mark Twain* spune că într'o zi a venit la el un tânăr care i-a cerut un sfat cu privire la hrana creierului, de oare ce se simțea cam obosit,

și care l-a întrebat dacă n'ar fi bine să urmeze o cură de pește. *Mark Twain* i-a răspuns că i-ar face foarte bine o asemenea cură și că la început să urmeze numai cu două balene mai mici pe zi. Gluma e foarte reușită, fără îndoială, dar greșeala științifică a lui *Mark Twain* nu-i face onoare. Balena nu e pește, fiindcă face pui vii pe care-i crește la sân, și nu tot ce înoată e pește.

Asemănarea între viața omului și o fabrică merge și mai departe. În căldările de aburi se face cu timpul piatră groasă, țevile se strâmtează pe dinăuntru, cenușa astupă grătarul și tot așa mai departe. La fel și în mașinile din om se așează piatră, cenușă și murdării de tot felul, care trebuesc date afară din vreme, până nu se strică mașinile.

De aici nevoia de a curăți trupul nostru de toate aceste pricini de îmbolnăvire și îmbătrânire.

Scriu aceste rânduri în săptămâna apelor de leac dela Radio-București. Rând pe rând doctori pricepuți, dintre cei mai pricepuți, au arătat folosul mare pe care sănătatea noastră îl poate avea de pe urma apelor de leac. Adevărate minuni fac apele noastre minerale de la *Govora*, *Căciulata*, *Călimănești*, *Olănești*, *Vulcana*, *Slănicul din Moldova*, *Vizantea din Putna*, *Băltătești*, *Oglinzi*, *Sf. Gheorghe*, *Vâlcele*, *Herculane*, *Techirghiol*, *Budachi* și tot neamul lor, cu care ne-a binecuvântat Dumnezeu cu atâta belșug.

Nu ne lipsește niciuna din apele de leac din lumea întreagă. Le avem pe toate, dar noi ca proștii ne ducem în străinătate ca să lăsăm pe acolo sute de milioane în fiecare an. O iertare tot o avem pentru această risipă. Învățăm multe, dacă putem să învățăm atât cu dusul, cât și cu statul în renumitele stații balneare atât de civilizate prin curățenie, ordine și prin tot ce putem vedea prin muzeele lor și întreaga viață a lor.

Apa de Căciulata e o minune printre minuni, care a uimit pe Napoleon al III-lea, după ce încercase toate apele din lume. Marele Împărat, căruia îi datorim Unirea Principatelor și atâtea ajutoare avute de la el, avea de gând să-și facă o vilă la Căciulata. Nici el, nici noi n'am avut acest noroc, fiindcă Sedanul l-a dat peste cap la 2 Septembrie 1870. Tot ape minunate sunt și acelea din *Slănicul Moldovei*. Acestea vindecă boalele de stomah, de intestine și de ficat. O descriere amănunțită a lor a fost publicată de curând de prof. dr. Gh. Tudoranu, în colaborare cu prof. M. David, prof. dr. C. Șumuleanu, prof. dr. Predescu, Rion, R. Șuțu și Mihai Botezatu. Cetiți-o, oameni buni din România Mare, ca să prețuiți cum se cuvine apele noastre de leac. Cartea începe cu pagini din trecutul Slănicului și poezia lui de eforul R. Șuțu, dà câteva date geografice asupra văii și băilor Slănicului, de prof. M. David, cuprinde analiza chimică făcută de cel mai desăvârșit maistru al nostru în această spe-

cialitate, prof. dr. *Corneliu Șumuleanu*, ajutat de *M. Botezatu*, descrie Slănicul medical prin profesorul *Tudoran* și inhalatorul prin prof. dr. *Predescu Rion*.

Acești autori sunt adevărați eroi pentru vremurile de azi, așa de grele și plină de risipă. Cu drept cuvânt domnul profesor *N. Negru*, dela Liceul Internat din Iași, mi-a putut scrie următoarele rânduri, pline de un cald patriotism, care a încălzit întotdeauna sufletul cinstit și curat al unuia din cei mai buni profesori secundari pe care-i avem în România Mare.

„Azi, când țara e furată de la un capăt la altul de toți tâlharii, s’au găsit câțiva naivi cari au dat din buzunarul lor peste 60.000 de lei ca să tipărească această carte spre a dovedi lumii că Slănicul Moldovei prin puterea curativă a apelor sale bate Karlsbadul”. *D. Negru* aduce iubitului său fost elev de la Bârlad, azi profesor universitar și directorul medical al băilor, *G. Tudoran*, admirația și stima sa, d-lui *M. David*, coleg de Universitate, cinstire meritată, d-lui dr. *Predescu*, una din albișițele harnice ale băilor, felicitări curate.

După un scurt istoric al d-lui efor *Șuțu*, d-l *David* dă niște prețioase date geografice, cu o hartă foarte clară în text, și care privesc structura subsolului, relieful, clima, vegetația, temperatura, curenții locali și precipitățile atmosferice. D-l dr. *Șumuleanu*, cu asistentul său d-l inginer *Botezatu*,

analizează apoi apele de la toate izvoarele, vre-o treisprezece la număr, și la fiecare izvor dă temperatura, densitatea, debitul apei, pehașul ei, alcalinitatea, indicele de refracție, temperatura de înghețare, concentrația osmotică, rezistivitatea, conductibilitatea electrică, puterea radioactivă, suma ionilor în milimoli, substanțele fixe dizolvate, caracterul apei, iar o diagramă colorată arată procentul sărurilor din ea.

D-l dr. *Tudoran* arată acțiunea fiziologică a acestor ape, precum și aplicațiile lor terapeutice; cu indicațiile d-lui *Tudoran* fiecare bolnav își poate studia singur boala. La sfârșit dr. *Tudoran* pune la dispoziția fiecărui bolnav o listă cu regimul specific bolii sale, care trebuie urmată cu sfințenie. Dr. *Predescu* arată puterea curativă a inhalațiilor acestor ape în anumite boli. Împreună cu d-l profesor *Negru*, recomandăm această cărtică întregii suflări românești, spre a fi cerută și răspândită cât mai mult, fiindcă vor face astfel o faptă patriotică toți acei cari o vor ceti.

XIII.

Mintea și creierul

1 August 1932

Spuneam că viața trupească a unui om seamănă mult cu mersul unei fabrici. Și tocmai ca viața omului e viața oricărui animal. E deosebire totuși între viața omului și a animalului, după cum deosebire mare este între o fabrică și alta. Toate mașinile dintr'o fabrică lucrează așa ca să producă un fel de marfă anumită. La fel, mașinile din om și din animal lucrează într'un scop anumit. Nu seamănă om cu om la minte și nu seamănă un animal cu altul, și toate cu oamenii.

Animalele care se hrănesc cu iarbă sunt mult mai puțin deștepte decât cele care se hrănesc cu carne.

Tâlmăcirea acestei deosebiri stă în strânsă legătură cu hrana unui animal. Boul, oaia de aceia sunt animale mai prostuțe fiindcă toată vlaga lor e cheltuită cu mistuirea ierbii, în mașele lor mult mai lungi ca la celelalte animale. Și pe urmă partea bună din mistuire e întrebuințată la facerea cărnii și mai ales a mușchilor la animalele de povară. De ce calul e totuși mai deștept decât boul e o întrebare la care se răspunde cu faptul că boul e rumegător și cheltuiește mai

multă vlagă decât calul. Carnivorele, în schimb, care se hrănesc cu carne făcută de-a gata, fac economie la mistuire, mațele lor fiind mult mai scurte. Iar tigrul e mai puțin deștept decât maimuța fiindcă la el toată hrana servește la creșterea mușchilor groaznici cari-i ajută să doboare animalele mari și să le sfășie cu fălcile lui puternice. Maimuța, în schimb, cu trupul ei mititel și cu mușchi mai puțin puternici, întrebuințează hrana mai puțin pentru trup și mai mult pentru creier. În felul acesta se poate merge departe de tot pentru talmăcirea asemănărilor și deosebirilor în ce privește mintea și puterea animalelor.

Mult mai greu e de răspuns de ce sunt oameni atât de deștepți și de ce sunt alții atât de proști. De ce creierul unora produce capodopere și de ce al altora coboară pe om până aproape de animal.

Răspunsuri n'au lipsit la această întrebare. Au spus unii că oamenii deștepți au creierul mare, mare de tot, față cu al celorlalți. S'a dovedit însă că genii care au strălucit și vor străluci cât lumea prin inteligența lor au avut creierul mic, mult mai mic decât al oamenilor mijlocii. S'a spus atunci că nu greutatea creierului e hotărîtoare, cât circumvoluțiunile din el, adică încreșturile care fac ca un creier să aibă o suprafață mult mai mare. S'au văzut totuși creiere de oameni cu adevărat mari cu mai puține încreșturi decât ale muritorilor de rând.

Am făcut de mult o încercare pentru a tâlmăci această taină. Să asemănăm creierul cu o mașină. Și să-l asemănăm cu o mașină foarte simplă, cu o sobă.

E la mintea omului că o sobă va da cu atât mai multă căldură, cu cât va fi mai mare, cu cât vom arde în ea lemne mai uscate sau cărbuni mai mulți și de calitate mai bună și cu cât soba va trage mai bine. Și, iarăși, nu trebuie să fie cineva om prea deștept ca să priceapă că o sobă cât de bună și cât de mare va încălzi prost când grătarul e astupat cu cenușă, care oprește aerul să treacă în sus, cu cât burlanele vor fi mai înguste și se vor îmbâcsi mai mult cu funingine și cenușă. În industrie se pune cea mai mare grijă la curățirea grătarului și la intrarea aerului în sobă.

Să zicem acum că arterele din creier sunt burlanele unei sobe. E ușor de înțeles că, atunci când arterele sunt bune, multe, cât mai multe, ca în circumvoluțiuni multe, cu atât va trece prin ele și sânge mai mult și cu atât creierul va munci mai bine și va produce gânduri mai de seamă. Omul cel mai deștept obosește totuși cu vremea tot urmărind un gând, fiindcă arterele din creier se astupă, ca să zicem așa, cu cenușa produsă prin gândire.

În timpul odihnei, sau atunci când ne gândim în alte direcții decât aceia în care am obosit, sângele spală arterele, scoțând afară cenușa, pe

care o trece în urină, în care găsim de fapt toate materiile cu fosfor și alte substanțe din creier.

De aceea, pe de o parte, trebuie să dăm creierului materia care a fost arsă, ceia ce face sângele, și, pe de altă parte, să-i dăm sânge bun, la fel cu cărbunii buni, care să dea căldură multă, adică să scapere gânduri înalte. Nu toți oamenii au sângele la fel și nu trece sângele prin toate creierele tot atât de mult și tot atât de bun. Și tot așa mai putem spune că la oamenii deștepți toate ghindurile care lucrează asupra sângelui, care-l fac mai bine, care-l împinge mai tare prin artere, care-i împlinesc atâtea și atâtea slujbe necunoscute de noi până azi, tot și toate dintr'un om de geniu sunt de calitate mai bună decât la noi, cei mijlocii, în ce privește gândirea și munca din creier.

Dar, oricât de departe s'ar merge pe acest drum atât de ademenitor și, putem spune, atât de vrăjitor, va rămânea încă mult de tâlmăcit. Orice s'ar spune și oricât am vrea să explicăm prin știință puterea gândirii, taina ei rămâne încă pentru multă vreme ascunsă. Pare că tot e mai bine să credem că scânteia gândirii e smulsă din dumnezeirea care ne-a făcut și care ne dă atâta cât vrea ea.

XIV.

Ori tot, ori nimic

1 Septembrie 1932

„Dumnezeu dă, dar nu pune în traistă”, spune Românul. Și așa este. De la Dumnezeu sunt toate cele văzute și cele nevăzute. Dumnezeu a făcut cerul cu soare de aur, cu lună de argint, cu stele de pietre scumpe și cu stropi de apă, care cad din el și fără de care nu ar fi cu puțință viața în lume. Dumnezeu a făcut pământul cu munți înalți, cu văi adânci, cu șesuri întinse, cu ape curgătoare, flori mirositoare și păsări cântătoare.

Și toate le-a făcut Dumnezeu pentru om, făcut și el după chipul și asemănarea celui Atotputernic. Pe toate le are omul, dar pentru toate trebuie să muncească omul, spre a se folosi de ele. Numai aerul îi vine de-a gata și-l poate trage în piept oricât ar vrea și fără să plătească vre-un bir pentru el.

Toate cele văzute și cele nevăzute și toate ce se petrec în lume se leagă între ele ca verigile de la un lanț și se îmbucă între ele ca dinții de la roțile unei mașini. Când se rupe un dinte de la o mașină, ea se hodorogeste ori se oprește de tot.

Spune Biblia, că de aceia omul trebuie să-și agonisească totul cu sudoarea frunții, fiindcă a

călcăt porunca lui Dumnezeu și a mâncat din mărul cel oprit. Spune știința, prin gura lui *Darwin*, că de aceia trebuie să muncească omul, ca să asculte de legea cea mare care stăpânește lumea: „lupta pentru existență”, vestita „struggle for life”. Nu e vorba de lupta pentru ucidere, ci e vorba pentru întrecerea în a face mai bine, în a trăi mai bine.

Ne plângem cât e ziua de mare, ba ne plângem și noaptea, fie că ne aude cineva, fie că nu ne aude nimeni.

Ne plângem că tare mai sunt grele zilele de azi. Ne plângem și nu ne dăm seama că la fiecare pas călcăm porunca cea mare din lume, aceia că totul se înlanțuiește în lume.

Facem întocmai ca un copil care-și bate bățul pe care aleargă călare, crezând că acesta e de vină când el se împiedecă și cade jos. În totul întocmai facem și noi, oamenii mari, cari ne credem mai cu minte.

De merge școala rău, profesorii sunt de vină, programele sunt de vină, miniștrii sunt de vină că le schimbă prea des, autorii sunt de vină că fac cărțile prea grele. Nu ne gândim în schimb că și părinții sunt de vină, mai ales ei, cari nu mai poartă nicio grijă de copiii lor, pe cari, în loc să-i puie să cetească, îi ține lângă ei ca să joace cărți până în zorii zilei, îi țin la sindrofii, îi duc la cinematografe porcoase și îi lasă chiar să păcătuiască în toate felurile. Nu vrea să priceapă

nimeni că totul se înlănțuiește în lume și că școala nu poate merge bine dacă o lăsăm numai pe seama regulamentelor și a bieților profesori, între cari unii sunt adevărați sfinți și dintre cari alții sunt buni de spânzurat pentru ticăloșia lor.

A venit criza de azi, cu toate lipsurile ei.

De vină e ploaia din cer, care nu cade la timp, de vină e seceta, de vină sunt guvernele care nu fac irigații pe tot întinsul României Mari, de vină sunt hoții de samsari, de vină e pământul, care nu mai rodește ca altă dată, de vină semințele, care nu mai încolțesc cum trebuie. Adevărate sunt toate aceste învinuiri. Și totuși nu sunt numai ele vinovate. Nimeni nu se gândește că totul se înlănțuiește în lume, că degeaba plouă la timp și cât trebuie, degeaba am face irigații, de geaba am alege semințele cele mai bune și degeaba am pune pe samsari la pușcărie. De vină suntem noi, oamenii, cari facem la fel cu copilul ce-și bate bățul. Nu ne gândim și nici nu vrem să ne gândim că totul se înlănțuiește în lume, că degeaba sunt toate muncile dacă nu sunt făcute la timp, dacă nu facem arături din toamnă, dacă nu stârpim buruienile și gândăniile.

Ori tot, ori nimic, aceasta e legea pe care trebuie s'o urmăm. „Dumnezeu dă, dar nu pune în în traistă”. Să ne între în cap aceasta.

Stratosfera

1 Octombrie 1932

Toată lumea vorbește azi de stratosferă, lume de la noi și lume de aiurea, lume din toată lumea. Și bine face. Aducem astfel cu toții prinos de slavă și de recunoștință profesorului *Piccard*, cel dintâiu muritor care s'a urcat în *stratosferă*. S'a urcat, dar n'a gustat din ea, n'a tras nici măcar un gât din aerul de acolo. Ar fi vrut să o facă și pe aceasta, dar i-a fost frică să-i taie popa limba, fiindcă e tare bâja pe acolo: frig mare de cincizeci de grade sub zero. Vom afla pe urmă ce-a văzut *Piccard* în *stratosferă* cu ochii lui, privind prin ferestrele cu geamuri groase și cu aparatele care însemnau întâmplări de acolo, ce nu se văd cu ochii.

Știm deocamdată că socoteala de acasă nu s'a potrivit cu cea din târg. Ca să nu mai asude, în cușca lui, ca de rândul trecut, a vopsit-o cu alb, așa ca să nu se mai încălzească prea mult de la soare. În schimb, dacă nu s'a prea încălzit, s'a răcit mai mult decât trebuia, așa încât îi dărdâiau dinții de frig și li se înțepeniseră degetele de la mână, că de abia mai puteau scrie. Întâmplarea aceasta nu se potrivește cu cele învățate în școală, unde ni se spune că de aceia urșii au

blana albă în ținuturile polare ca să nu înghețe, de oare ce culoarea albă emite căldura mai puțin ca toate celelalte colori. Și tot așa mai învățăm în școală că de aceia Arabii din țările calde au halate albe, fiindcă la fel culoarea albă absoarbe căldura mai puțin decât toate colorile.

Dar ce este stratosfera, până una alta? În cărțile proaste de școală, nu i-ar mai ierta Dumnezeu pe autorii lor și pe miniștrii cari le aprobă, întâlnim foarte des întrebări și răspunsuri ca acestea de mai jos. Ce este termometrul? Termometrul nu este decât un instrument cu care măsurăm temperatura, ca și cum a măsura temperatura n'ar fi lucru mare. Ce este fonograful? Fonograful nu este decât o mașină care vorbește ca omul și cântă ca el, par'că n'ar fi minunea minunilor născocită de geniul geniilor care a fost *Edison*.

Stratosfera, ca să răspund la întrebare mai pe înțeles, e o parte din atmosferă. La rândul ei, atmosfera e o parte din pământ. Știe toată lumea, dar nu strică să mai spun și eu, că pământul e făcut la rândul lui din patru părți: una din piatră, tare ca piatra, numită *litosferă*, alta din apă, care curge și se frământă în valuri, numită *hidrosferă*, și a treia din aerul care îl învăluie și care alcătuiește *atmosfera*. Animalele și tot ce trăiește pe pământ și în apă alcătuiesc la un loc a patra parte din pământ, numită *biosferă*. Atmosfera, adică învelișul de aer al pă-

mântului, la rândul ei, e făcută din două părți: din *troposferă*, care se înalță până pe la vre-o doisprezece kilometri, și din *stratosferă*, care se înalță hăt departe până la o sută de kilometri după unii și la câteva sute de kilometri după alții.

În partea de jos a atmosferei, în troposferă, se găsesc aburi de apă, cari, când se condensează, dau căldură și ceață și nori și produc astfel tot felul de schimbări de temperatură, și vreme bună și vreme rea, și dureri de reumatism, la cei cari-l au. În troposferă aerul, când se înalță în sus, când se lasă în jos, când dă vânturi și furtuni.

Tot ce se întâmplă pe pământ vine cu adevărat din cer cum crede lumea, dar din cel dintâiu cer din cele nouă, câte ar fi de toate.

În stratosferă, din contra, nu sunt aburi de apă, și din această cauză nu sunt schimbări mari de temperatură, și aerul nici nu se ridică, nici nu se scoboară, și prin urmare nici nu se înfurie în vânturi și furtuni. În stratosferă totul este liniștit, aerul e așezat în pături, pături, ca foile dintr'o plăcintă, în straturi care curg unul de-asupra altuia, mai repede sau mai încet, dar fără să se amestece. De aici și numele de stratosferă.

Aerul din stratosferă are din ce în ce mai puțin oxigen și mai puțin azot, cu cât înălțimea e mai mare. După socotelile făcute, oxigenul nu s'ar mai găsi la înălțimea de optzeci de kilometri și azotul, care e ceva mai ușor decât oxigenul și

din această cauză se poate ridica mai sus, ar dispărea și el la nouăzeci de kilometri. Din cele spuse urmează că aerul din stratosferă e foarte rar și, din această cauză, se opune foarte puțin la mișcarea corpurilor prin el. Așa se face că tunul nemțesc, numit Bertha cea groasă, putea să bată până la Paris. Ghiulelele erau împinse în sus până ajungeau în stratosferă, unde zburau aproape fără nicio rezistență din partea aerului, așa că puteau face drumul lung până la Paris. Dar și de data aceasta socoteala de acasă nu s'a potrivit cu cea din Paris, oricât o făcuseră Nemții cu logaritmi cu șapte zecimale. Pregătiri mari se fac azi pentru zburat în stratosferă cu o iuțeală de 1000 de kilometri pe ceas cel puțin, fiindcă un American a zburat pe pământ cu iuțeala amețitoare, ca din povești, de 450 de kilometri pe ceas.

Un drum nou s'a deschis astfel prin stratosferă pentru înconjurul pământului. Insemnătate mare va avea acest drum. El nu va duce însă, ca drumul lui *Cristofor Columb*, la bogățiile din lumea nouă, descoperită de el, la comorile de aur și argint și la tot ce avem de acolo. În schimb, lumea va fi ferită de rușinea de a mai distruge, ca Spaniolii de atunci, prețiși civilizați, civilizațiile din *Peru* și *Mexic* și neamurile de oameni al căror scris nu l-am putut deslega nici până azi.

XVI.

Creșteți și vă înmulțiți

16 Octombrie 1932

Tot instinctul. Acum trei luni țineam în palmă un puișor de găină, numai de zece zile. Azi e măricel de tot, mai cât un porumbel la trup, dar cu picioarele mai lungi. E porumbac, cu patru colori: alb, galben, negru și gri. Mai are doi frați și două surori, fiindcă au fost cinci de toți.

Mama lor, găinușa americană, e neagră, iar cocoșul e roșu peste tot. După ce i-a făcut mai mărișori, găina a început să-i gonească. Azi umblă singuri prin curte, se așează la rând pe pervazul ferestrei de la bucătărie, la vremea mesei, când sunt ferestrele deschise.

Jupâneasa le dă coji de cartofi, fărămituri de pâine, de mămăligă, pe care le mănâncă la iu-țeală. Dar, mai mult decât orice, le place... brânza de Brăila, de care par'că nu s'ar mai sătura. Mama lor a căzut, în urmă, a doua oară cloșcă, pe cinci ouă, pe care le-a păzit cu aceeași grijă ca și întâia oară, ieșind din cuibar numai când și când. De data asta, ouăle au rămas limpezi.

Și, când le-a spart jupâneasa, găinușa era în culmea disperării. A început să cloncănească, să se ție de om, par'că ar fi tot întreat de puișorii ei. Mărturisesc că rar am mai fost așa de mișcat ca de atâta jale câtă arăta găinușa în durerea ei.

Și iar am căzut pe gânduri ca acum trei luni. Ne pretindem că știm totul, cum e făcută lumea, din fotoni, protoni și electroni, din raze de tot felul și acum în urmă din raze cosmice, și nu pricepem că nu știm nimic. Nu cunoaștem nici măcar pământul tot, ca dovadă că o expediție americană a găsit la polul Sud un continent înghețat, cât Europa de mare, cu vulcani în erupție. Nu cunoaștem atâtea și atâtea, și mai ales nu cunoaștem nimic din taina cea mare a vieții. Mai credem încă, în trufia noastră, că inteligența e mai presus de instinct. Și totuși acest instinct e cel puțin atâta de admirat, la animale și păsări și pești, tot cât și mintea la om.

Am ascultat, în vara aceasta, la Radio-București, cu nespasă plăcere și neîntrecută atenție, conferința, cu totul interesantă, a d-lui dr. *Grigore Antipa*, privitoare la viața peștilor și tainele ei. Invățatul academician, căruia tot neamul românesc trebuie să-i fie adânc recunoscător pentru *Muzeul de istorie naturală* pe care l-a organizat cu nespasă pricepere, d-l *Grigore Antipa* a ridicat numai un colțișor din vâlul cel mare privitor la viața peștilor. Două instincte stăpânesc viața tuturor ființelor: acela al conservării insului

și acela al conservării speciei. Mare dreptate a avut *Schiller*, care, cu geniul lui de generalizare, și până ce filosofia va tălmăci rostul lumii, a spus adevărul cel mare că două puteri cârmuiesc lumea cea vie: foamea și dragostea, *Hunger und Liebe*. Și a arătat ilustrul nostru învățat că toată viața peștilor e întrebuințată numai la aceste două scopuri. De primăvară până toamna, păstrăvii, de pildă, se coboară la vale, în pâraiele de munte, căutând mereu hrană, cât mai multă, pe care o mănâncă tot mai lacomi spre a împlini cea dintâiu poruncă, aceia de a crește și prin urmare de a se păstra pe ei. Lăcomia lor e atât de mare atunci, încât înghit și muștele false din vârful undițelor și-și pierd astfel viața. În vremea aceasta cresc într'una, se fac tot mai voinici. Se pregătesc astfel pentru împlinirea celei de-a doua porunci: conservarea speciei. Se pregătesc pentru nunta pe care o vor face, în acest scop, la toamnă.

Spre iarnă se ridică tot în susul apei, sărind peste bolovani, peste praguri mari, rânindu-se, dar mergând tot înainte. Unii mai amețesc și cad în capcanele întinse de omul cel nesățios. Și tot așa se călătoresc cu toții până ce ajung unde-i apa mai rece. Specialiștii spun că peștii urmăresc astfel apa cu oxigen cât mai mult, așa cum îl are apa rece față de cea caldă. Oxigenul le trebuie mai mult pentru puișorii cari vor ieși din icre.

Apa trebuie să fie rece pentru ca puii să nu iasă prea din vreme din icre, când n'ar avea ce mânca.

În primăvară însă se coboară iarăși în josul apei pentru a lua de la capăt împlinirea celui dintâiu instinct al creșterii și conservării insului. Și tot așa aceste două instincte cârmuiesc viața păstrăvilor din apele de munte.

La fel, dar în mărime uriașă, are loc viața miliardelor de scrumbii, de heringi, cari cutreieră într'una oceanele, de la căldură la frig și de la frig la căldură. E vai și amar când într'un an, dintr'o cauză sau alta, mulțimea aceasta uriașă de heringi se abate puțin de la drumul hotărât. Când într'un an heringii se abat mai spre Apus de coastele Scandinaviei, atunci e mare prăpăd pe acolo. Au loc în vremea aceia în aceste țări, care trăiesc de pe urma heringilor, catastrofe economice ca acelea care ne-au lovit pe noi și care ne-au adus în sapă de lemn, cu toate că avem hambarele pline cu grâne.

Incheiu cu un gând mare. Când a făcut Dumnezeu pe om și pe femeie din coasta acestuia, le-a spus la amândoi numai aceste cuvinte: creșteți și vă înmulțiți. Acestea înseamnă tocmai cele două porunci arătate mai sus și anume aceia a conservării insului, prin creștere, și aceia a conservării speciei, prin înmulțire.

Thomas Alva Edison*1 Noembrie 1932*

S'a împlinit, la 18 Octombrie, un an de când doarme somnul de veci acel care toată viața, până la optzeci de ani, dormia iepurește, numai câteva ceasuri pe noapte, și de multe ori numai câteva ceasuri pe săptămână. A învățat carte la școală numai o jumătate de an, dar a învățat singur atât cât nu-l puteau învăța toate școlile din lume. A fost copil sărac și a murit în bogății de sute de milioane. A vândut ziare pe stradă și a ajuns cel mai cunoscut om din lume.

Pe *Edison* îl cunoștea oricine din nume și renume, din fonograf, cea mai mare minune a tuturor vremurilor, din luminatul electric, din telefon și telegraf, din atâtea și atâtea născociri care vor uimi de-a pururi veacurile ce vor să vie. Edison se închina numai la Dumnezeu din cer și la muncă pe pământ. Munca și iar munca face, după el, și după oricine, pe oamenii cei mari. Geniul, după *Edison*, e făcut din o parte inspirație și din nouăzeci și nouă de părți..., transpirație. Și a muncit în împrejurări nespuse de grele. Era surd de pe urma unei palme pe care i-a tras-o în copilărie un șef de stație. Și totuși nu-l întrecea nimeni la controlul plăcilor de fonograf. Nu auzia cântecul nici la câțiva

pași de acesta, dar auzia cele mai mici sunete, mușcând cu dinții cutia aparatului.

Odată a aruncat la gunoiu o placă nouă, spre uimirea tuturor cari o găsiseră fără greș. *Edison* simția cu dinții cum scârțâiau clapele de la flautul orhestrei.

În tinerețe, pe când era telegrafist, surzenia îi înlesnea a primi cu urechea bătăile cele mai slabe ale receptorului, fiindcă el nu auzia nimic din zgomotele care împiedecau pe cei cu auzul bun.

Și tot așa, surzenia nu l-a împiedecat să fie un om vesel, un bătrân plin de glume. De un an de zile, cetesc și scriu, scriu și cetesc la pomenirea lui *Edison*, pentru revista „*Natura*”. Ce aş putea spune în aceste câteva rânduri, peste cele ce am spus mai sus!

Dacă trăim azi ca pe vremea poveștilor, în palate luminate noaptea ca 'n mijlocul zilei, dacă avem tramvaie și trenuri electrice, dacă ne înțelegem prin telegraf și telefon peste Țări și peste Mări, dacă ne desfătăm cu muzica ușoară ori cu simfoniile lui *Beethoven* după plăcile de gramofon, dacă avem atâtea din ceia ce știm și din ceia ce nu știm, din cele ce alcătuiesc civilizația de azi, în mare parte toată această fericire ni se trage de la *Thomas Alva Edison*. Se cade ca la un an de la moartea lui să răsplătim binefacerile primite de la el, rugându-ne pentru odihna sufletului lui și scoțând din adâncul sufletului nostru un creștinesc „Dumnezeu să-l ierte!”

XVIII.

Leblanc și Solvay

16 Noembrie 1932

Am pomenit, în numărul trecut, de Edison și de binefacerile pe care omenirea de azi le datorește lui. Spuneam că, prin munca lui uriașă și de pe urma invențiilor fără seamăn pe care le-a făcut, a lăsat la moartea lui o avere uriașă. Mă duce azi gândul la un alt binefăcător al omenirii, pe care-l cunosc foarte puțini și pe care-l pomenesc numai profesorii de chimie și elevii cari învață prepararea carbonatului de sodiu după procedeul lui *Leblanc*.

Cu greu ne închipuim civilizația de azi fără telegraf și fără telefon, fără lumină electrică, fără fonograf și gramofon și fără plăcile cu cântecele dumnezeiești înscrise pe ele. Și totuși, la nevoie, lumea ar mai putea trăi și fără aceste minuni, cum a trăit până la *Edison*.

Cu greu ne putem închipui, însă, cum ar mai putea trăi omul nespălat, neîmbrăcat, fără geamuri la ferestre, fără atâtea și atâtea mărfuri. Săpunul, sticla, vopsitoria, spălătoria, zeci și sute de industrii, mai mari și mai mici, au nevoie

de materia numită *carbonat de sodiu*, ori, mai pe scurt: *sodă*, cum i se mai zice de toată lumea.

Fabricarea sodei, făcută întâia oară de *Nicolas Leblanc*, în Paris, înseamnă una din cele mai mari descoperiri făcute în chimia industrială. Ea a îmbogățit lumea, dar n'a îmbogățit pe *Nicolas Leblanc*, care s'a omorît singur într'un spital de săraci. Era pe vremea revoluției, când Franța se lupta cu toți vecinii și nu mai putea aduce sodă din Spania. Toată industria ei era amenințată de peire. *Academia Franceză* pusese un premiu pentru cea mai bună metodă de fabricat sodă, cu materii prime care se găsesc în Franța. Dintre toți candidații a fost premiat *Nicolas Leblanc*, care a arătat că se poate fabrica sodă din sare, cărbune și acid sulfuric. Mii de milioane de kilograme de sodă s'au fabricat de atunci încoace și se mai fabrică și azi. În Anglia, cu deosebire, procedeul lui *Leblanc* a îmbogățit multă lume. I-a fost dat lui *Nicolas Leblanc* și cea mai mare fericire: să îmbogățească lumea, și cea mai mare nenorocire: să se omoare singur, după cumplite suferinți, în cea mai cumplită sărăcie.

Cu totul alta a fost soarta lui *Ernest Solvay*, din Bruxelles. Acest inginer a arătat că se poate fabrica soda cu sare, amoniac și acid carbonic, așa cum se fabrică azi aproape în toată lumea.

La moartea lui, *Solvay* a lăsat o avere uriașă, după ce a trăit în bogăție. Multe milioane a lăsat *Solvay* pentru ajutorarea oamenilor de știință

cari vor să facă descoperiri și cari n'au mijloace. În timp ce cu „*Premiul Nobel*”, pe care-l dă Academia din Stockholm, se răsplătesc descoperirile făcute, cu sume care trec de milioane de lei de-ai noștri, cu „*Premiul Solvay*” se ajută facerea încercărilor pentru descoperiri.

Și, tot așa, e plină istoria inventatorilor de cazuri de acestea. În schimb e mult mai mare numărul inventatorilor cari mor săraci și e nespuse de mic numărul acelor cari se îmbogățesc. În afară de geniu și în afară de noroc, pe care nu-l putem scoate din viața oamenilor, orice am face, mai e ceva care îmbogățește pe un inventator. Acel ceva e spiritul de negustorie. Așa, *Edison* și *Solvay* au fost și buni negustori, pe lângă mari inventatori, — au fost negustori de geniu. Fără acest dar, se întâmplă la fel cum se întâmplă cu toți producătorii cari vând marfa lor pe nimic, deși cumpărătorul o plătește înzecit. Tot mijlocitorul e acela care se îmbogățește. Geniul, se vede, trebuie plătit cu viață de om și cu suferinți de tot felul. Meșterul Manole nu și-a putut întări biserica lui genială, fără un suflet de om, cel mai scump dintre toate: sufletul nevestei lui.

XIX.

Cel dintâiu Iordan

16 Ianuarie 1933

Iar mă poartă gândul cu mulți ani în urmă, cam vre-o șazeci de toți. Și mă duce, cu adevărat, iute ca gândul. Mă văd copil de vre-o trei anișori. Nu era pe atunci nici fonograf, nici cinematograf și mai puțin încă film vorbitor. Și totuși, văd și aud toate așa precum erau. Și mă întreb ce taină nepătrunsă e în adâncul sufletului nostru care întrece toate descoperirile și le lasă cu mult în urmă.

Mă văd cu rochiță, cum ne-a purtat mama; mă văd jucându-mă cu fratele meu, cu patru ani mai mare, și pe care de un an și jumătate îl plâng și iar îl plâng, de la plecarea lui dintre noi, atât de neașteptată.

Mă văd stând pe pragul din ușa prăvăliei noastre din strada Mare, din Focșani. Priviam în spre „Podichiatră” (Podul de piatră), care mi se părea departe, foarte departe, deși era numai la vre-o câțiva pași. Era poate în această măsură greșită lipsa mea de experiență de a

măsura depărtările, dar era de sigur și miopia de vină.

Văd și azi aidoma cum se stârnise o furtună mare, care închidea ușile de la casă și le deschidea și iar le închidea. Văd cum se întorcea înspre mine oblonul de fier, cum îmi prindea degetul cel gros de la mâna dreaptă și cum mi-l strivia. Mă aud țipând de durere. Mă văd luat de mama, care alergase înspăimântată spre mine.

De necrezut, și totuși, după șaizeci de ani, văd aidoma camera, salonul nostru, în care am fost dus atunci de mama.

Văd în peretele din față un cal și un călăreț uriaș și câțiva în urma lui. Era un covor pe care îl am și azi la patul meu. Călărețul e Garibaldi, țesut întocmai pe covor așa cum a fost prins în mintea mea de copil. A rămas neștearsă în sufletul meu această întâmplare, după cum a rămas strivit degetul prins de oblonul de fier. Încă odată, văd și aud totul ca într'un film sonor. Încă odată, cine poate tălmăci această minune a minunilor, întipărirea ca în granitul cel mai tare, în sufletul pe care nu-l putem pipăi, a câtorva clipe trăite, acum șaizeci de ani, pe care le mai trăiesc și astăzi întocmai?

Cine poate spune cum sunt prinse aceste amintiri în minte? Nu sunt de sigur sub formă de fotografii și de cărți tipărite, nu sunt de sigur sub formă de imagini care se formează pe retină.

Sunt puzderii de multe aceste icoane din afară,

de toate mărimile, de toate colorile, care sunt așezate în cea mai mare ordine, de le găsim una după alta cu nespūsă ușurință. Cine, cine poate găsi deslegare la această taină ascunsă în lăzi ferecate și cu lacăte, a căror chei nu putem ști de le vom găsi vre-odată spre a le deschide?

Știm atâta deocamdată că tot ce știm de când e lumea și până azi e nimica toată fața de ce e sufletul în sine și ce e taina pe care o închide în el.

Văd pe mama, tânără, de vre-o douăzeci și opt de ani, și căreia îi murise un șir de copii, căci se măritase la paisprezece ani, văd pe tata, care trebuie să fi fost trecut de patruzeci de ani.

Văd pe tata mamei întins între lumânări aprinse și văd pe bunica, soția lui, plângându-l și punându-i în mână toiagul pentru drumul cel fără de întoarcere, împreună cu banul de plătit vămile de pe ceia lume. De câte ori nu m'a ridicat bunicul în sus pe când eram atât de mic de treceam pe sub masă. Dumnezeu să-l ierte și să-i ierte pe toți. Dar să schimb filmul și să iau altul mai potrivit de sărbători. Il pun la punct și-l desfășor. E întocmai cum l-am prins atunci. Suntem în salonul de care vorbii mai sus, cu Garibaldi în perete și ceasul cu cuc alături.

Suntem încă somnoroși. Ne sculase mama după miezul nopții. În cameră cântă popa Mihai și un dascăl de la Biserica Domnească, și fac rugăciuni de-asupra unui castron alb, umplut cu

apă și așezat pe o față de masă albă și curată, pe scrinul care e și acum în odaia mea. Văd pe popa Mihai cufundând crucea aurită în apă, pe care o preface în aghiazmă sfântă. Tot anul avea să fie păstrată această aghiazmă cu sfințenie și numai din când în când ne da mama din ea, câte o linguriță, la vre-o boală sau vre-un deochiu. Văd pe tata și pe mama făcând cruce și arătându-ne cum să ne închinăm și noi. Era cel dintâiu Iordan făcut în casa noastră, la fel cu care, cât a mai trăit tata, făcea mama în fiecare an câte unul.

Cum ar putea oare să uite cineva aceste clipe trăite, așa cum le-au trăit cei dintâiu creștini, prin peșteri întunecate, numai la lumina lumânărilor? Mă mir cum de se miră lumea de credința unui om de știință.

Mintea este rece, inima e caldă, știința e în minte, credința e în inimă. Dar, încă odată, unde sunt zugrăvite aceste icoane în suflet?

Ce știință e în cele de mai sus! E știința științelor, e cea mai mare știință, e știința sufletului cel fără de moarte, care nu îmbătrânește și care nu uită.

Azi, mai mult decât oricând, avem nevoie de știința sufletului și, mai ales, de suflet.

Doctorul C. I. Istrati*16 Februarie 1933*

S'au împlinit cincisprezece ani de la moartea doctorului *Istrati*. S'a stins, sărmanul, la 17/30 Ianuarie 1918, la Paris, într'o cameră de spital din Institutul Pasteur. A murit cu durerea în suflet, văzându-și țara răstignită. N'a avut parte, sărmanul, să vadă și învierea ei și România Mare de la Nistru până la Tisa.

Mi-a fost profesor, m'a învățat carte, m'a ajutat la nevoie. Ii sunt recunoscător și-i voi fi cât voi trăi. A fost profesor mare și neîntrecut de nimeni prin știința lui întinsă, prin căldura sufletului pe care o punea în lecțiile lui, prin dragostea de țară, prin vorbirea lui frumoasă.

După o lecție făcută de doctorul *Istrati*, te simțiai ca la ieșirea din Biserică: mai curat, mai luminat, mai aproape de Dumnezeu.

A fost președinte al Academiei Române, decan al Facultății de Științe, a fost de patru ori ministru, deputat, senator, primar al Capitalei.

Mai presus de toate a fost în 1906, când a făcut Expoziția jubiliară. Atunci, ca un vraciu, făcea semne spre Soare-răsare și Soare-apune, spre Miez-de-noapte și Miez-de-zi, și, întocmai

ca în povești, se deschideau drumuri, se înălțau palate, înfloriau grădini, se aprindeau lumini, iar unde a înfipt toiagul în pământ, a izvorit un lac frumos, pe care — cum ar spune Eminescu, de-ar mai trăi odată, — „treceau lebedele mândre între trestii să se culce”.

A fost un om neobosit. A muncit toată viața. A scris mult. A cetit mult. A dus prin meritele lui peste Mări și peste Țări faima numelui de Român.

Nouă, școlarii lui, ne spunea adesea aceste vorbe: „Acea dintre voi, cari vor fi oameni de treabă, vor aprinde o lumânare și pentru mine”.

Am împlinit cu sfințenie și plin de recunoștință această dorință a sa. Am aprins câte o lumânare la fiecare pomenire a lui. Am aprins lumânări care să nu se mai stingă, le-am aprins în sufletul elevilor mei. Și i-am legat cu jurământ să le aprindă la rândul lor în sufletul elevilor lor.

La cincisprezece ani de la moartea lui, aprind alta prin rândurile de față.

Dumnezeu să-l ierte.

Rugați-vă pentru el, oameni buni din România-Mare. Doctorul *Istrati* a fost unul din oamenii cei mai mari, cu care se poate mândri neamul românesc.

XXI.

Bună țară, rea tocmeală

1 Martie 1933

Bună și frumoasă, cum nu se mai poate, și bogată cum nu ne trece prin gând, e scumpa noastră Românie.

Munții noștri aur poartă, noi cerșim din poartă'n poartă. E rușinos, dar e adevărat. Ascult la pâlnia de la Radio-București, cu sfințenie și luare aminte, toate cuvântările care privesc țara mea iubită. Rămân uimit de tot ce aud și mi-e rușine de cum ne purtăm cu bogățiile noastre. Nu vrem să înțelegem că rostul vieții de azi e altul decât acela dinainte de războiu.

Frumoasă era viața patriarhală de altă dată, dar nu se mai potrivește cu chemarea zilei de azi. În toată lumea se muncește de zece de ori mai mult ca altă dată. Ba, milioane de inși s'ar vrea să muncească, și nu găsesc unde. Noi ne îmbuibăm risipind tot ce câștigăm ușor, și aiurea oamenii nu-și pot potoli foamea fiindcă nu găsesc de lucru.

Avem bogății pe pământ și sub pământ, pe ape și sub apă, în munți și în văi. Avem pământ roditor, pe care-l îngrijim prea puțin și care ar rodi neasemuit mai mult de l-am îngrășa cât de puțin și de nu l-ar năpădi buruienile. Avem animale de muncă, de hrană și de podoabă. Cerbil din munții noștri sunt mai frumoși ca oriunde aiurea și carnele lor au luat premiul I-iu la o expoziție din străinătate. Păsările și peștii din delta Dunării trăiesc ca în raiu în păpurișul care înseamnă milioane. Avem minerale scumpe, pe care nu le folosim îndeajuns. Suntem întâia țară producătoare de aur în Europa, cu cele 2.500 kgr. care se vând — și poate tot cu atâtea care se fură pe ascuns. Avem minerale care se găsesc numai în Japonia, ori numai în Canada, ori numai rar aiurea. Grâul nostru era atât de bun, că fără el nu puteau face pâine bună cei din Apus, cari trebuiau să-și amestece făina lor cu a noastră. Producem cel mai mult porumb, după Argentina, dar stăm la coada cozii în ce privește producția la pogon.

Păsările și ouăle ne-ar putea îmbogăți, de nu le-am lăsa să se strice prin nepriceperea noastră. Italia a câștigat bătălia grâului smulgând buruienile de pe fiecare petec de pământ și îngrășând piatra ca s'o facă roditoare. Noi nu suntem la atâta ananghie și cu toate acestea suntem plini de datorii. Aud mereu că în străinătate

știința înainteză cu pași uriași. Aud că Nemții, cu deosebire, au înaintat atât de mult, încât aeroplanele de ieri sunt fiare vechi pentru ei. Au mașini neînchipuit de ușoare, pe care le mișcă turbinele cu explozie în loc de motoarele învechite pentru ei. Minuni de tot felul, minuni aievea, nu ca în povești, fac într'una în laboratoarele lor. Știința e în cinste mare la ei, cu toată sărăcia. În vremea aceasta, noi închidem școli, nu mai dăm niciun ban pentru laboratoare și ucidem astfel semințele care începuseră să încolțească în pământul științei, atât de părăsit de noi.

Până când!

Aurul românesc*1 Aprilie 1933*

Am pe masa mea de lucru o carte nouă, nouă, cu prefața din 1 Februarie 1933, *Aurul românesc*, istoria lui din vechime până azi, de Ion Rusu Abrudeanu, Cartea Românească, București.

Pentru mine, chimist și, mai ales, profesor de știință românească în limbă românească pentru neamul românesc, această carte e un dar ceresc, o comoară fără preț. Impărtășesc și altora mulțumirea pe care am simțit-o eu atunci când am cetit-o.

„Ca fiu al Abrudului, am socotit că, la vârsta destul de înaintată la care am ajuns, n'aș putea încheia în chip mai folositor activitatea mea publicistă”, spune domnul Abrudeanu, „decât întrunind într'un volum toate datele și informațiile precise, culese ani de-a rândul, asupra bogatelor exploatări de aur începute de străbunii noștri Daci și Romani, înainte cu mii de ani, în istoricul și pitorescul ținut al Munților Apuseni. In galeriile miniere și peșterele de acolo s'a zămislit,

pe vremea năvălirii popoarelor barbare, o bună parte din masa etnică a neamului românesc de azi. Minele de aur din munții metalici ai regiunii Abrudului", spune mai departe autorul, „au constituit principala putere de atracțiune, sub imboldul căreia marele Impărat Traian a ținut să ocupe cu orice preț Dacia”.

Prin această lucrare autorul și-a atins scopul urmărit — și-l felicităm —: acela de a fi aruncat o rază de lumină asupra minelor amintite.

Aurul se găsește de obicei curat răspândit în pietrele din minele de aur. Câte odată se găsește și în formă de bulgări, numiți și pepite sau cloște de aur. Cel mai mare bulgăre de aur a fost găsit în India, greu de 1350 kgr. În Ardeal, în mina de la Musarice Ruda, proprietatea societății „Mica”, s’au găsit bulgărași până la 70 de kgr., iar la Roșia-Montană și Bucium s’au găsit bulgărași de 3—9 kgr.

Rând pe rând, în fiecare număr, voiu spicui câte ceva din această carte minunată despre comoara comorilor care este aurul românesc.

În mormintele din epoca preistorică arheologii au găsit numeroase obiecte de aur. În mormintele Faraonilor egipteni și mai ales în acela al lui *Tut-Ank-Amon* s’au găsit obiecte de aur de o mare valoare și lucrate cu o deosebită artă. Chinezii foloseau aurul ca să facă zei din el. La nașterea lui Hristos cei trei magi i-au adus daruri: aur, smirnă și tămâie.

Herodot, părintele istoriei, *Strabo*, cunoscutul geograf grec din vechime, și mulți alți scriitori vorbesc despre nenumăratele comori de aur adunate de diferiți regi în orașele Babylon, Ninive, Persepolis și altele. O mare parte din acest aur a căzut pradă în mâinile lui *Alexandru Makedon*.

În Dacia meșteșugul de a scoate aur și alte metale a fost adus de Fenicieni, ale căror colonii se considerau, încă din secolul al II-lea înainte de Hristos, ca la ele acasă pe pământul locuit atunci de Agatirși, mari iubitori și căutători de aur.

Străbunii noștri, Dacii și Romanii, necunoscând praful de pușcă, făceau galerii și zdrobeau stanele mari de piatră, care conțineau aur, prin încălzire. Peste pietrele încălzite turnau apă și oțet, așa că ele se sfărâmau mai lesne. Rămășițe doveditoare despre aceasta se mai văd și astăzi la Roșia-Montană, anume la „Cetatea-Mare” și „Cetatea-Mică”. La facerea galeriilor se mai serveau și de dălți, numite *arrugie*, iar pentru luminatul lor întrebuițau opaițe de pământ. Minereul cu aur era dus de sclavi la niște mori, care îl spărgeau cu un fel de maiuri grele de piatră, astăzi numite *șteampuri* (de la vorba nemțească *stampfen* = a pisa). Prin spălare cu apă multă aurul era curățit de piatră și pământ. Proprietarii mici de mine din munții Abrudului macină și azi minereul aurifer cu ajutorul acestor șteampuri primitive, moștenite din moși-strămoși.

Dacii și Romanii întrebuițau la scoaterea aurului din nisip așa numita *hurca*, folosită și azi în munții Abrudului. Hurca e făcută din două scânduri rezemate pe două căpătâie așa ca să fie înclinate. Acest jghiab înclinat e acoperit cu lână. În partea mai ridicată se pune nisipul și pietrișul cu aur. Cu o găleată se toarnă apă, care târăște în jos pietrișul. Nisipul cu aur fiind mai greu, rămâne prins de lână. După mai multe spălări de acestea lână e pusă într'un vas de lemn, numit *șăitroc* (de la nemțescul *Scheide-troc*). La urmă nisipul auros, adunat în capătul mai strâmt al șăitrocului, se amestecă cu mercur, se leagă strâns într'o pânză și se arde în foc, până se face o bucată rotundă de aur mai mult sau mai puțin curat, de obicei 12—14 carate.

Sfătuiesc călduros pe cetitori să cumpere cartea și s'o cetească din scoarță în scoarță, incredințându-i că nu le va părea rău.

XXIII.

Mai vine un Paște

16 Aprilie 1933

Să vie cu bine și să dea Dumnezeu să-l petrecem sănătoși. Se înșiră Paștii în viața noastră cum se înșiră pietrele chilometrice la marginea drumului. Trec una câte una pe dinaintea ta, mai repede sau mai încet, după cum mergi: în căruță sau pe jos. Apar de departe ca niște semne albe, pe care abia le zărești. Semnele se văd tot mai bine de ce te apropii de ele. Și, una câte una, îți arată pe rând numărul kilometrilor, scris pe fața aplecată ca o strană de biserică la care psaltul cetește din ceasloavele de pe ea. Știi câte ai trecut în mersul tău și le-ai lăsat în urmă, dar nu știi câte ai să mai întâlnești până la capătul drumului.

Tot așa trec Paștii, unul câte unul, în viața noastră și-i lași pe toți în negura vremurilor. Știi câți ai trecut și ai petrecut, dar nu știi câți Paști ai să mai apuci în viața ta.

Mai vine un Paște. Am apucat șaiszeci și trei până azi și acesta ar fi al șaiszeci și patrulea.

Ca în toți anii, mă rog și acum, și pentru mine și pentru toți bunii creștini: să vie cu bine Paștele și să-l petrecem bine cu toți ai noștri.

Și drumul vieții e cu totul la fel cu cel de pe pământ. El suie și coboară urcușuri și scoborâșuri, merge cât merge drept și, pe urmă, cotește și el când hăis, când cea.

Și viața, ca și drumurile, trece prin locuri vesele și frumoase, umbrite ori cu soare, netede ori colțuroase, cu pietre și bolovani, cu gropi și băltoace, cu praf bolnăvicios, ori cu aer răcoros și plin de sănătate.

Mai vine un Paște. Să dea Dumnezeu să-l petrecem sănătoși și'n voie bună cu toți ai noștri. Nu va mai fi Paște la fel cu cei din anii copilăriei. Nu-l mai pot petrece cu tata și cu mama, cu bunica evlavioasă, care ne ducea la denii și la Inviere, cu cei doi frați pe care i-am pierdut, Dumnezeu să-i ierte pe toți. Nu-l mai pot petrece ca un copil zglobiu și nevinovat, fără griji și care nu pricepea nimic din suferințele lui Hristos. Azi, mă cutremur tot mai mult de patimile grozave suferite de Hristos pentru mântuirea noastră. Isus a fost și este fiul lui Dumnezeu. Pe pământ Isus a fost om și a pățimit ca niciun om pe lume. Mi-L închipuiesc că era un om gingaș la trup și delicat la suflet. A fost un gânditor ca nimeni altul. A propovăduit iubirea aproapelui. A luat apărarea celor desmoșteniți. A făcut pe femeie egală cu bărbatul, din

roabă ce era pentru păgâni. Și pentru tot binele pe cari-l dorea omenirii, oamenii l-au pus cununa de spini pe fruntea lui strălucitoare de gânduri miloase și l-au silit să urce calvarul cu crucea în spinare, care apăsa atât de greu pe trupul Lui firav. De ce trec anii, mă înfior tot mai mult la gândul că omul cel mai milos a fost pedepsit atât de fioros....

Mai vine un Paște. Să vie cu bine și să dea Dumnezeu să-l petrecem în pace și bucurie! Apasă greu însă pe umerii mei cei șazeci și trei de Paști trecuți. Apasă greu pe sufletul meu durerea cumplită de a nu vedea de douăzeci și patru de ani, nici să scriu, nici să cetesc și nici să cunosc pe nimeni din jurul meu. Ii sărut cu drag și le cer iertare de Paști, de le-am greșit cu ceva.

Hristos a înviat!, oameni buni și buni creștini, cari veți ceti aceste rânduri, scrise pentru Paștele ce va să vie.

Aurul și Agatyrșii

1 Maiu 1933

Herodot, istoricul antichității, în Cartea a IV-a a istoriei sale, descriind războiul lui Darius a lui Histaspes din 513 înainte de Hristos, în contra Impărăției Sciților, spunea că pe țărmul râului Maris, Mureșul de astăzi, locuia poporul Agatyrșilor, mare iubitor de aur.

„Agatyrșii sunt oameni înstăriți și poartă mult aur. Locuiesc împreună ca frații și nu se dușmănesc între ei și se aseamănă în obiceiuri cu Tracii”.

D-l profesor *Iorga* lămurește, după Herodot, că încă din secolul al VI-lea înainte de Hristos, triburi de Sciți înaintând cu turmele peste Carpați, au descoperit aurul în stâncile din valea Mureșului. Aristotel amintește că Agatyrșii își redactau legile în versuri și le lăsau urmașilor în forme de cântece.

Grecii îi socoteau pe Agatyrși drept Sciți din cauza părului pe care-l vopseau, precum își vopseau și mâinile, picioarele și chiar dinții. Pentru aceasta Virgiliu îi și numește *picti Agathyrsi*. Pârvan zice că vopseaua părului era albastră, ca cerul.

Agatyrșii nu cunoșteau căsătorie, aveau haine de multe colori, fața brună și ochii albaștri; își tatuau fața și corpul și cu atât mai mult cu cât erau boieri mai mari.

Bogăția în aur a Agatyrșilor era foarte mare, de oare ce toate râurile ca Aurar (Arieșul), Maris (Mureșul), Atlas (Oltul) și Tibisis (Timișul), cuprindeau mult aur în nisipul lor. Grecii au pus în valoare acest aur al Agatyrșilor, sub formă de verigi, bani de aur și giuvaeruri.

Herodot mai spune în Cartea a IV-a că exploatarea minelor de aur era atât de înaintată la Agatyrși, încât trebuia să fi fost cunoscută cu sute de ani mai înainte.

Impinși de câștigul mare al comerțului cu aur, mulți negustori din Siria și Antiochia luau încă din vremuri străvechi drumul spre munții Abrudului. Mulți din cei veniți au rămas prin partea locului, împreună cu preoții lor.

Agatyrșii dispar din istorie, înainte de era creștină, fiind năpădiți de Celți, cari la rândul lor sunt înlocuiți de Daci, care-și fac capitala la Sarmisegetuza.

Trec peste multe și interesante amănunte istorice, date de domnul Ion Rusu Abrudeanu în cartea sa minunată și culeg numai cele ce urmează.

„Deși pricepuți în lucrarea câmpului, Dacii s’au ocupat mult și cu exploatarea minelor de aur din Ardeal. Erau vestiți ca cei mai bogați în lucruri de aur”.

V. Pârvan spune că, în ce privește aurul, Daco-Getia se prezintă mai original decât în restul Europei. Dacii exportau aur până departe în Nord, la Scandinavi, dar nu ca material brut

ci ca obiecte de lux și podoabă, fabricate în Dacia și purtând pecetia stilului getic. Motivul decorativ al spiralei, a avut în Carpați o dezvoltare și o stilizare cu totul particulară. Invățăutul nostru arheolog dă ca probe despre bogăția în aur a poporului daco-getic, următoarele obiecte găsite. La Șmig (jud. Târnava-Mică), discuri convesce de aur; la Mojna (Târnava-Mare), brățară de aur; la Brăduț (Odorheiu), 25 inele de aur deschise; la Biia (Târnava-Mică), brățări de aur masiv; la Beba Veche (Torontal), foaie de aur; la Țufalău (Trei Scaune), 9 securi de aur și podoabe de plăci de aur. Chiar și cele trei comori de la Mihalkovo (Galiția), Fokoeu și Dalj (Slavonia), departe de inima Daciei, aparțin tot Dacilor. Aceasta dovedește că Daco-Geții aveau o artă proprie a aurului și umpleau cu produsele lor de aur tot centrul și Nordul Europei, făcând concurență artei bronzului din Etruscia. Mulți istorici străini, în frunte cu Mommsen, susțin că bogăția de aur a Daciei a fost cea mai însemnată din Europa.

Și cu asta basta, iubite cetitor.

De vrei să știi și alte cele despre aur, atunci cumpără cartea lui Ion Rusu Abrudeanu, *Aurul românesc*, istoria lui din vechime până azi. E tipărită la „Cartea Românească” din București, are trei sute de pagini cu multe poze frumoase și costă 200 de lei. Ți mai spun ce ți-am mai spus: n'are să-ți pară rău. Amin.

Fierul românesc

16 Maiu 1933

Pofta de mâncat și de băut vine mâncând și bând. Tot așa, pofta de cetit și de scris vine cetind și scriind. De ce bei, de aceea ai mai bea. De ce cetești, de aceea ai tot ceti. Pe când băutura îți face rău și te îndeamnă la rele, cetitul îți face bine și te îndeamnă numai la bine. De aceea, iubite cetitor, ferește-te de *darul* beției și ia-l pe acela al cetitului. Cetește azi puțin, mâine câteva rânduri mai mult și tot așa, din zi în zi, cetește cât poți și nu lasă să treacă nici-o zi, fără să cetești ceva. Nu te mai văicări că viața e grea, că suferi de atâtea lipsuri, că așa și pe dincolo. Bocitul lasă-l pe seama babelor. Tare mai avem nevoie azi de oameni cari cetesc și scriu, fiindcă numai cel care cetește poate înțelege ce e rău și ce e bine.

După ce am scris ceva despre aur, din cartea domnului Ion Rusu Abrudeanu, îmi vine pofta acum să scriu ceva despre fier. Toți am avut și avem câte o gioarsă de fier, dar puțini știu ceva mai mult despre fier. Și tare a mai fost fierul de folos omului de sute de mii de ani încoace. Fierul a fost pe lume de când e lumea, dar omul a început să se slujească de el numai târziu de tot. La început și-a făcut omul scule din oase de pești, care erau foarte nimerite pentru făcut ace, cu care să coase pieile de ani-

male. Pe urmă a început să se slujească de piatră mai întâi colțuroasă și necioplită și pe urmă netedă și lustruită. Mult mai târziu s'a slujit de fier și târziu de tot de oțel. Piatra și fierul au rămas de aceea în mintea omului până în ziua de azi. Când ne sorcovesc copiii la anul nou ne spun cu glasul lor îngeresc să fim „tare ca piatra, iute ca săgeata; tare ca fierul, iute ca oțelul”.

În *Biblie* se găsesc multe locuri în care se vorbește de uneltele de fier. La început era foarte scump și o unealtă de fier era o comoară ce trecea moștenire din tată în fiu. Egiptul a fost țara în care metalurgia fierului a ajuns la mare dezvoltare. La *Corsabat* au fost găsite obiecte de fier de acum 2.500 de ani. *Moise* compară o inimă nesimțitoare cu un lanț de fier. Profetul *Isaia* numește o domnie tiranică, domnie de fier. Se pare că *Homer* cunoștea și călirea fierului. Vorbind de căpcăunul *Poliphem* cel cu un singur ochi în frunte, spune că *Ulise* l-a orbit vârându-î în ochi, pe când dormea, un fier înroșit, care a sfârșit ca atunci când pui în apă un fier înroșit, căci aceasta (călirea) dă fierului putere și tărie.

Din toate țările Europei, spune *Niculae Denșușeanu*, *Dacia veche* este singura regiune unde a existat o puternică civilizație metalurgică. Aceasta se vede din mulțimea de monumente arheologice, din tradițiunile autorilor vechi și după cum se constată din nenumăratele urme de lucrări de mine vechi ce le întâmpinăm peste tot locul în regiunile muntoase ale *Daciei*. Cei dintâi

lucrători cunoscuți ai fierului au fost, după tradițiunile grecești, *Chalibii* din regiunea muntoasă a *Scyției* numită și *Scyția mama fierului*. *Vulcan*, maestrul cel divin al fabricației metalelor, după cum ne spune *Homer*, a lucrat nouă ani într'o peșteră de lângă *Oceanos potamos*, cum era numită odată *Dunărea* noastră de azi și pe care poporul o cântă: Dunăre, Dunăre, drum fără pulbere. Le-a scris *Nicolae Densușanu*, cele de mai sus în *Dacia preistorică* a lui, carte de mare preț în care el arată cât de civilizați au fost strămoșii noștri, cu mii și zeci de mii de ani în urmă.

În *Banat*, putem bănuși că au fost acele „uzine *Skoda*” de pe atunci care fabricau fierul pentru lumea veche. Cunoști, cetitorule, care e *Skoda* de azi, dacă nu din afacerea vestită, cel puțin din scumpirea fără seamă a mușamalei, care aproape nu se mai găsește în București.

Cine a fost *Nicolae Densușanu*, ne-a spus de mult domnul *Nicolae Iorga*, așa de frumos cum numai el poate spune, fiindcă numai el poate simți așa, când e vorba de neamul românesc.

„A fost *Nicolae Densușanu* bătrânul în care trăia o neînvingătoare încăpățănare *dacă*. Cu statura lui înaltă, cu aspra lui privire, cu bătrânețea lui dârză, cu vorba lui puțină și sila de lume, părea icoana însăși a nenorocului nostru”.

Rugați-vă pentru *Nicolae Densușanu*, oameni buni din România Mare. Așa v'am mai rugat în cuvântarea mea la Radio-București din 9 Iunie 1930.

Vitaminele

1 Iunie 1933

Iar m'apucă tremuriciul. Iar trebuie să mai scriu un articol pentru „Neamul Românesc”. Cum așa?, mă vei întreba, iubite cetitor. Dumneata, coșicogemite profesor universitar, tremuri când scrii un articol pentru mine? Da, tremur, iubite cetitor, fiindcă nu știu dacă are să-ți placă scrisul meu și fiindcă „Neamul Românesc pentru popor” are să fie cetit peste o sută de ani, peste două sute de ani și poate peste mai multe sute de ani. Și de aceia mă gândesc cu groază la ceia ce trebuie să aștern pe hârtie.

E 15 Maiu, și eu tot n'am scris articolul pe care trebuia să-l fi trimes până azi. M'am gândit și răzgândit de-o săptămână într'una despre ce, Doamne, să mai scriu. Am scris despre două me-tale din cele mai prețioase pentru om și pe care omul le cunoaște de mult de tot și de care s'a folosit de pe când a început să nu mai umble în patru labe. Am scris despre aurul cel strălucitor și scump, pe care strămoșii noștri, *Agatirșii*, cei care își vopseau și părul și picioarele și dinții și cari erau buni și harnici și cinstiți, știau să-l scoată din stânca tare și știau să-l facă giuvaeruri

scumpe, pe care le vindeau până în *Scandinavia*. Am scris despre fier, despre care *Nicolae Denuşanu* a spus că strămoşii noştri îl cunoşteau atât de bine încât ţara noastră era numită odată *Sciția, mama fierului*.

Aş vrea să scriu azi ceva despre plumb, un alt metal, pe care l-au cunoscut moşii şi strămoşii noştri, cari îl scoteau din pământ şi îl întrebuiţau ca şi noi. *Asirienii* şi *Babilonenii* întrebuiţau plumbul la facerea de tot felul de scule şi la sârma de plumb, drept teiu de curmeiu pentru a lega pomii şi tot felul de ramuri. *Romanii* făceau ţevi de apă, ca şi noi. *Acatisturile* de pe vremea aceia erau scrise pe foiţe de plumb. Un îndrăgostit a întreat odată *oracolul*, pe o tăbliţă de plumb, dacă trebuie să se mai aştepte la ceva bun de la îndrăgostita lui. Oracolul i-a răspuns să aştepte răbdare, fiindcă iubita lui se gândeşte mereu la el. Şi atunci ca şi azi, lumea credea trainic în *acatiste*. Venind într'o dimineaţă la laborator, într'o zi de examen, am găsit clanţa uşii unsă cu untdelemn sfinţit, luat de la biserică, de doi candidaţi cari au fost surprinşi de servitori pe când ungeau clanţa uşii. Mă tem însă, iubite cetitor, că nu-ţi va plăcea de loc să-ţi vorbesc despre plumb, atât de puţin plăcut lumii. Vrei să spui că o pâine nu e bine coaptă, spui că ea cade la stomac, greu ca plumbul. Şi Sfânta Scriptură spune într'un loc că s'a scufundat o corabie repede, întocmai ca plumbul, în marea adâncă.

Și răuvoitorii merg până acolo cu clevetirea, încât spun că un kilogram de plumb e mai greu de cât un kilogram de paie. Nu se poate mai mare nedreptate. Fără plumb n'am mai bea apă bună de izvoare de la munte și adusă în casă prin țevi de plumb. Fără el automobilele n'ar mai alerga pe drumurile noastre, aeroplanelle n'ar mai zbura, iute ca săgeata, fiindcă acumulatorile electrice cari aprind benzina sunt făcute din plumb. Dar, ar trebui să scriu o zi și o noapte cât bine a făcut și face plumbul în lume. Până și pudra cu care se dădeau pe față femeile din *Troia* și din toată lumea veche, tot cu plumb era făcută și anume din *ceruză*. Și când a ars *Troia*, au ars atuncea și câteva butoaie cu ceruză, de s'a făcut aceasta roșie portocalie, așa cum e *miniul*, cel care, amestecat cu ulei de in, slujește drept chit la chituitul țevilor de gaz, de apă și al tînichelii de pe acoperiș.

Stam la gânduri dacă trebuie să scriu ceva despre plumb. Ajuns acasă și așezându-mă la masă, am găsit farfuria plină cu borș de lobodă. Și am mâncat cu atâta poftă această lobodă încât mi-am schimbat gândul și m'am hotărît să scriu ceva despre *vitamine*.

Dar ce mai sunt și aceste *vitamine?*, mă vei întreba, cetitorule. Sunt vitaminele tot ce Dumnezeu a lăsat mai bun pe pământ și mai dătător de viață. Tot ce e verde într'o buruiană, tot ce e fruct proaspăt, tot ce e sămânță, orice hrană

proaspătă, are în ea o materie tainică, dătătoare de viață. Se cunosc până astăzi cinci materii de acestea. Nu te speria, cetitorule, că nu sunt greu de învățat. Se numesc vitamina unu, vitamina doi, vitamina trei, vitamina patru, și vitamina cinci. Plâng proștii pe săteanul nostru că se hrănește rău. De-ar fi fost așa, ar fi pierit de mult Neamul nostru. În schimb românul se hrănește cu tot ce e mai hrănitor în lume, cu vitamine de tot felul.

Borșul și loboda au vitamine. Fasolea cu zeamă acrită cu zărzăre verzi, are vitamine. Borșul de pui, acrit cu aguridă, are vitamine. Ceapa, usturoiul, castraveții, fructele, laptele, mămăliga, atâtea și atâtea ierburi și buruieni, toate, toate au vitamine dătătoare de viață. Și pe deasupra tuturor, mămăliga e mâncare dumnezeiască fiindcă e caldă, proaspătă, ține de saț, și care, cu o ceapă, cu un ardei sau cu mujdeiu ori varză acră, e mai hrănitoare, e mai sănătoasă de cât multe și multe mâncări de carne otrăvită.

XXVII.

Cărămida

16 Iunie 1933

Stau de vorbă cu un prieten despre această foaie. Merită să fie cetită de toți învățătorii și de cărturarii de la sate și orașe, îmi spunea el. Nici vorbă că merită, i-am răspuns eu. Dar, socoteala de acasă nu se potrivește cu cea din târg. În loc să aibă zeci de mii de abonați și cetitori, abia are câteva mii! Rău, îmi răspunse prietenul. Ar trebui să fie bătuți, adause el, toți aceia cari au datoria să răspândească printre săteni o foaie atât de bună și de folositoare, scrisă cu adevărat pentru inimă și minte, și cari nu fac nimic pentru a o răspândi. Bătaia e marfă ieftină, i-am răspuns eu, ca fecior de negustor din Focșani. Ea se întoarce uneori în contra aceluia care vrea să o dea. Și despre ce gândești să mai scrii în numărul pentru 16 Iunie?, mă întrebă el mai departe. Aș vrea să scriu ceva despre *cărămidă*, i-am răspuns eu. Vrei să faci politică, îmi zise el. Ba de loc. Ce are a face cărămida cu politica?, l-am întrebat eu cu toată

nevinovăția. Are mult a face. Cărămida trânteste guvernele de la putere. Adu-ți aminte, adaugă el. Ce să-mi aduc aminte? Nu știu nimic!, m'am răstit eu. Ba știi, fiindcă știe toată lumea când a căzut o cărămidă în mijlocul unui consiliu de miniștri, sfârși el cu povestea. Acum am înțeles. Dar nu m'am gândit la aceasta și nici nu vreau să leg această întâmplare de numele *mareșalului*. Am văzut câmpul de luptă de la *Mărăști*, unde Românii au câștigat una din cele mai mari bătălii și mai crâncene, luând din mâinile Nemților înălțimea apărută cu toată strășnicia. De atunci am pentru mareșal cel mai mare respect și cea mai mare admirație. Am văzut biserica cea nouă din *Mărăști* și mausoleul în care odihnește generalul *Mărgineanu*. Mă folosesc de acest prilej spre a îndemna autoritățile din Putna să ducă pe toți elevii din județ să calce pe acest pământ sfânt, printre cele mai sfinte pentru noi, de care e plin județul în care m'am născut.

Și, acum, să scriu ceva despre cărămidă. După cum stă la temelia casei, așa stă cărămida la temelia civilizației de azi. De mult de tot știe omul să moaie lutul, să-i dea forma de cărămidă, s'o usuce și s'o ardă. Dar și mai multă vreme a trecut de sigur de când trăia omul în peșteri și vâgăuni și până a început să-și facă bordeie și case din cărămidă. În China, în India, în Egipt, în Persia și Babilonia cărămida a fost întrebuințată din timpurile cele mai vechi. Egiptenii între-

buințau mai mult piatră, de care aveau destulă, și făceau cărămida din mълul adus de Nil, amestecat cu paie și numai uscată la căldura cea mare a soarelui. Unele piramide erau făcute din cărămidă și au numai fața din piatră tăiată. În Mesopotamia, unde lipsea piatra aproape cu totul, era întrebuințată cărămida uscată la soare. Fiindcă pe acolo nu era nici material de ars, numai cărămizile smălțuite erau coapte în foc.

Palatele din Asiria și Babilonia erau făcute din cărămizi și numai podoabele, statuile și basoreliefurile erau din alabastru. Grecii s'au folosit de cărămidă în Asia Mică și în Sicilia. Pe vremea Imperiului, Romanii au întrebuințat cărămida pe o scară foarte întinsă și știau s'o lucreze atât de bine, încât multe ruine s'au păstrat până azi. Romanii coceau cărămida și puneau pe fiecare o pecete care arăta locul și timpul când a fost făcută. Babilonienii întrebuințau cărămida în loc de hârtie și scriau pe ea cu semne în formă de cuie. De aceia spune Românul, glumind: să-mi scrii pe cărămidă! Din bibliotecile de cărămidă găsite în vremea noastră de scormonitori pricepuți ai pământului, am putut afla întâmplări din vremurile acelea de mult apuse. Romanii erau meșteri neîntrecuți în fabricarea cărămizii, varului și tencuielilor, cu care au făcut zidiri ce mai sunt bune și astăzi. Și mai știau să toarne în tipar stâlpi, pereți de bolți și fel de fel de forme arhi-

tecturale. De la Romani fabricarea cărămizii a trecut în țările stăpânite de ei.

Cu toate că a fost cunoscută cu mii de ani în urmă, fabricarea cărămizii a rămas aproape neschimbată până în vremea noastră. Din cauză că ea se topește ușor, industria nu s'a putut folosi de temperaturile înalte de care avea nevoie. Abia de vre-o optzeci de ani s'a descoperit cărămida refractară, care se topește foarte greu. Această cărămidă refractară înseamnă singura perfecționare de seamă făcută în fabricarea cărămizii. Cele mai mari progrese metalurgice se datoresc acestei perfecționări.

P. S. Bucureștenii cunosc de câțva timp și cărămizi de hârtie mai scumpe ca cele de lut.

XXVIII.

Aerul lichid

16 Iulie 1933

Acum îi acum, domnule profesor. E 15 Iunie și n'ai scris nimic la *Neamul Românesc pentru popor*. Ai făcut ca greierul din fabulă. La ce furnică te vei duce ca să te ajute la nevoia mare în care te găsești? Și, de-ai găsi o furnică mai mi-loasă decât aceia care spunea bietului greier: acum joacă dacă poți, și pe luna Iulie să-ți scrii articolul mai de vreme.

Așa îmi zic în gând eu însumi. Și tot eu îmi răspund. Da' de unde să fi cântat ca greierul! Vai de capul meu și vai de mine! De cântat îmi arde mie, și mai ales că nici nu știu să cânt!?

Când eram mic, m'am dus de multe ori la profesorul de muzică și m'am rugat să mă primească să cânt și eu în cor. El m'a gonit într'una spunându-mi că n'am ureche. Am avut și am două, dar nemuzicale. Una din ele a început de vre-un an să se fudulească și abia dacă mai aude ceasul de buzunar la o palmă și ceva.

Abia am terminat cursul la 30 Maiu. Și ce curs!

Trei lecții pe săptămână de câte un ceas jumătate. Și toate lecțiile spuse din cap cu zeci și zeci de formule, fără nicio foiță în mână, fiindcă nu văd să cetesc nicio slovă. Abia am terminat cele șaizeci și două de lecții și am început, de a doua zi, să scriu la o carte pe care o am în gând de treizeci de ani. Acum e la tipar și într'o săptămână va fi gata. Chiar vorba aceea: extremitățile se ating. M'am gândit treizeci de ani la ea, am scris-o în cinci zile și o tipăresc în zece. Bravo mie și ferice de cetitorul care o va lua de-a gata!

E vorba în această carte, mititică de vre-o sută de pagini, de minunile științei. E vorba de „*Aerul lichid pe înțelesul tuturor*”. E minunea minunilor. În toată chimia nu sunt experiențe mai frumoase decât acelea cu aerul lichid. Și nu spun numai eu aceasta. O spun toți aceia cari le-au văzut.

Și le-au văzut, acum douăzeci și doi de ani, profesori și profesoare la Casa Școalelor. Trăia pe atunci Mihail Popescu, administratorul ei, priceput ca puțini alții, și cinstit și prea cinstit ca puțini din cei de azi. Dumnezeu să-l ierte!

Acum patru ani, la 2 Februarie 1929, pe un ger cumplit am făcut aceste experiențe la Teatrul Național, care era ticsit de lume ca la piesele cele bune ale scriitorilor celor mai buni.

Le-au mai văzut, în fiecare an, studenții mei la lecția despre aerul lichid.

Și le-au văzut de asemenea Focșănenii la

teatrul „Maior Pastia”, parastas cultural pentru cincizeci de ani de la moartea tatei, șapte ani de la moartea mamei și patruzeci de zile de la moartea fratelui meu iubit și ilustru, Bădița Fany. Dumnezeu să-i ierte pe toți.

Și s'au minunat cu toții de cele ce au văzut. Au văzut țevi și mingi de cauciuc spărgându-se ca sticla, după ce au fost răcite cu aerul lichid, în frigul groaznic de 180° sub zero. Au văzut flori, mere, struguri, portocale, spărgându-se ca sticla, de tare ce le înghețase aerul lichid. Au văzut cum se bat cuie în scândură cu un buzdugan de argint viu înghețat în aer lichid. Au văzut un clopot de plumb dogit sunând după răcire cu aer lichid ca un clopot de la plugușorul de Anul Nou. Și m'au auzit urând la Teatrul Național: Aho! Aho! Domni deputați, glasul nostru ascultați, tot luați și iar luați și nouă nu ne mai dați!” Conferința era ținută în folosul Laboratorului de Chimie Anorganică din București și al studenților în chimie.

Și, ca să încheiu, tare s'au minunat cu toții văzând alcool, eter, petrol înghețat tun, în vreme ce, acum cincizeci de ani, toată lumea spunea că aceste corpuri nu pot fi înghețate. Au văzut un bulgăre mare de vin înghețat pe o sfoară și, la urma urmelor, după multe și multe alte minunății, au văzut o pălărie făcută ferfeniță de aerul lichid. Era pălăria pe care am purtat-o eu șapte ani pe față, șapte ani întoarsă pe dos, pe care am

spălat-o în fiecare an, dar pe care n'am întins-o la nimeni pentru nimic în lume. Era o raritate față de mulțimea de pălării pe care le întind atâtea pentru vre-o slujbă, pentru atâtea și atâtea înjosiri în schimbul conștiinței pe care și-o vând astfel.

Cartea are și multe ilustrații pentru înțelegerea ei mai bună, dintre care unele desemnuri prea frumoase făcute cu mult talent, după natură, de domnișoara *Victoria Petrescu*.

Invățători și învățătoare, profesori și profesoare, săteni și orășeni, citiți „*Aerul lichid pe înțelesul tuturor*”.

Amin zic vouă.

Poveste arabă

16 August 1933

După ce a învățat tot ce putea învăța la școlile cele mai înalte, *Selim* a plecat în lumea largă să adune însemnări despre o mie și una de primejdii. A mers cât a mers, și într-o zi pe înserate a zărit o casă dosită, fără țipenie de om în preajma ei. A intrat, și nu știe nici el cum a nimerit într-o cameră unde a dat peste o femeie frumoasă și nespus de blândă. I-a arătat gândul cu care a pornit la drum. Atunci, ai nimerit bine la mine, îi spuse *Fatma*. Eram trei surori. Pe mine m'a furat și mă ține aici închisă un tâlhar mare. Umblă toată noaptea după prădăciuni și se întoarce acasă la cântatul cocoșilor. *Selim* îngălbeni, dar *Fatma* îl liniști cu vorba ei dulce. Eu pot să fac tot felul de minuni. Pot tămădui lumea de tot felul de boli: de ciumă, de holeră, de bubele cele mai rele. Pot face care și căruțe cari să umble pe pământ și pe ape, mai iute de cum le-ar trage o herghelie de cai. Pot face palate luminate ca ziua în mijlocul nopții cu stele mai strălucitoare decât cele din cer. Pot vorbi de aici ca să mă audă peste munți și peste mări, cum mă auzi, *Selim*, care stai în fața mea. Și ce nu pot eu să fac! Dar, mai mult decât orice, aş vrea să fac pe oameni mai buni, mai blânzi, mai fericiți. Aş vrea să-i fac mai cinstiți, mai dreپți, mai miloși. Aş vrea să nu se mai ucidă în

războaie pentru lăcomia lor. Dar ce folos, tâlharul de *Ali* mă ține închisă aici și nu-mi dă voie să fac tot binele pe care-l doresc. Trăsni-l-ar Dumnezeu să-l trăsnească, fiindcă mult rău a făcut și mai face el în lume, cu prădăciunile lui! Și mai are, în jurul lui, o droaie de lingăi, cari înșeală lumea la lumina zilei, făcând-o să creadă că ei îi vor binele.

Și, pe când vorbea Fatma, Selim auzi cântând cocoșii. Incepu să tremure de frică. Nu-ți fie teamă, îi spuse femeia cea frumoasă. Ești cu Fatma, care scapă din primejdia cea mai mare pe cel la care ține ea. Intră aici, îi spuse ea, arătându-i o ladă lungă la fel cu acelea care erau odată în casele noastre bătrânești și în care adunau fetele toată zestrea lor. Selim intră în ladă. Fatma o închise cu capacul și întoarse cheia de două ori în broască. Tocmai pusese cheia pe masă, când intră tâlharul *Ali*, trântind ușa de perete. Ce mai ala-bala, întrebă el răs-tindu-se la Fatma. Toate bune, răspunse veselă femeia cea frumoasă. Am stat până acum de vorbă cu Selim, care umblă prin lumea largă ca să adune însemnări despre o mie și una de primejdii. Și unde e acum Selim, întrebă tâlharul turbat de mânie. Aici în ladă, răspunse liniștit Fatma. Ți-l arăt, dacă vrei. Tâlharul da să spargă lada cu o ghioagă cu care venise în mână. Stăi, *Ali*, îl opri Fatma; nu strica bunătate de ladă. Deschide-o frumos cu cheia. Și, pe când *Ali* lua cheia, Fatma îi spuse râzând: ladeș, iar te-am

înșelat. Iar m'ai înșelat, răspunse Ali, ieșind furios pe ușă, crezându-se păcălit. Fatma a deschis pe urmă lada, în care Selim era aproape mort de spaimă.

După ce s'a liniștit, Selim o întrebă despre cele două surori de care îi pomenise la început. Una, răspunse Fatma, știe să coase și să țese, de se miră lumea de atâta frumusețe ce iese din mâinile ei. A zugrăvit odată niște fructe pe pânză de se adunau vrăbiile să ciugulească din ele, crezându-le că sunt adevărate. Cealaltă știe să povestească frumos și să facă stihuri, de o ascultă lumea și nu se mai satură de frumos ce povestește.

Era soarele sus pe cer, când Selim, luându-și rămas bun de la Fatma și mulțumindu-i, îi spuse că se întoarce acasă. Intâmplarea prin care am trecut face ea singură cât o mie și una de primejdii.

Fatma cea frumoasă din povestea arabă și știința noastră de azi seamănă ca două picături de apă. Amândouă sunt blânde, frumoase și miloase. Amândouă au fost ținute închise de tâlhari la drumul mare. Amândouă au dorit să facă pe oameni mai cinstiți, mai dreți și mai omenoși. Și azi, știința are de îndurat la noi, în scumpa noastră Românie, suferinți groaznice din partea tâlharului care o împiedică să facă minunile pe care le-a făcut și le face aiurea. Surorile ei, arta și poezia, n'au îndurat nici pe departe suferințele științei.

Fosforul

1 Septembrie 1933

Pe ziua de azi, ceva despre fosfor, despre însemnătatea lui și din trecutul lui.

Dacă mintea omenească e smulsă din Dumnezeu, creierul nostru gândește arzând substanțe scumpe care cuprind fosfor, cum e *lecitina*. Cu drept cuvânt s'a putut spune foarte frumos: „Creierul e o mașină care arde fosfor și produce capodopere”. Cu cât un om gândește mai mult, cu atât urina lui cuprinde mai mulți fosfați. Doctorul *Istrati* pomenea în lecțiile lui pe *Vasile Boerescu*, care, după un discurs mai mare, mai gândit și mai simțit, avea urina foarte încărcată cu produsele de ardere ale fosforului din creier. De aceea e bine ca intelectualii să mănânce și hrană cu fosfor mai mult, cum sunt merele, laptele, peștele, icrele, ouăle. De asemenea fosforul, ca fosfat tricalcic, intră în compoziția oaselor care formează scheletul nostru. La fel și plantele cuprind în ele combinații de ale fosforului. De aceea de la o vreme și pământul sleiește în substanțe cu fosfor și nu mai rodește. Atunci trebuie să i se dea îngrășămintele cu fosfor pe lângă acelea cu azot și cu potasiu. Cu drept cuvânt s'a spus că *Roma* a început să cadă din vremea în care, secătuită de fosfații de calciu din pământ, *Sicilia* nu mai putea fi grâнарul ei. Industria consumă

cantități foarte mari de fosfor la fabricarea chibriturilor și combinațiilor de fosfor.

E interesant să știe oricine că fosforul a fost descoperit de trei ori. Intâia oară l-a descoperit în 1669 *Brand* (mört în 1692), cămătar și alchimist din *Hamburg*. Acesta a preparat fosforul din urină, prin încălzire cu cărbune și nisip. Alt chimist, *Kunkel*, l-a preparat tot din urină, după zece ani de încercări. Marele învățat englez *Robert Boyle* (1626—1691), a preparat pentru a treia oară fosforul în 1680, tot din urină, luându-se numai după zvonul că *Brand* l-a preparat din ceva care a făcut parte din corpul omenesc.

Numele de fosfor se trage de la însușirea lui de a licări în întuneric, care a uimit lumea pe atunci, cum ne uimește pe noi radiofonia.

Pe vremea lui *Brand*, domnea în Muntenia *Antonie* din *Popești* sau *Popescu* (1669—1672), socrul lui *Constantin Brâncoveanu*, iar în *Moldova* *Gheorghe III Duca* (1668—1672), în a doua domnie.

Pe când *Schrötter* descoperea fosforul roșu în 1848, la noi era guvernul provizoriu și *Căimăcânia*, iar *Românii* din *Transilvania* se adunau la 3/15 *Maiu* pe *Câmpia Libertății din Blaj*. Tot pe atunci *Avram Iancu*, *Craiful munților*, a purtat luptele lui vestite cu *Ungurii*, pe cari i-a înfrânt. *Avram Iancu* se născuse în 1824, avea 24 de ani la 1848 și avea 48 de ani când a murit în 1872, după alți 24 de ani.

Oxigenul și iodul

16 Septembrie 1933

Pofta vine mâncând, a spus de mult Românul, și pofta de cetit vine cetind, am spus și spun eu de mult. Cetind cele scrise de mine despre *fosfor*, un dornic de învățatură, iarbă rară în vremea de azi când cresc buruienile cât omul de înalte, un cetitor al acestei foi, care-și plătește regulat abonamentul, mă roagă să mai scriu la fel și despre alte corpuri din acelea care se învață în chimie. Răspund bucuros la îndemnul său și fără nici-o zăbavă, fiindcă mi-e destul să ciugulesc pe ici pe colo din ce am scris în ediția a XIV-a din Chimia de liceu.

Pe ziua de azi, ceva despre *oxigen* și ceva despre *iod*.

Toate animalele au nevoie de aer ca să trăiască. Partea din aer bună de respirat este *oxigenul*. Înțelege prin urmare oricine cât de mare este însemnătatea oxigenului. Lemnul, cărbunele și orice material care arde au nevoie de oxigen din aer pentru arderea lor. Gândindu-ne numai la gătitul mâncărurilor, la încălzitul camerelor noastre în timpul iernii și a milioanele și milioanele

de cuptoare din fabrici de tot felul și din mașinile cu aburi, înțelegem ușor ce însemnătate mare are oxigenul în civilizația de azi. Tot așa, oxigenul este întrebuințat în cantități uriașe la tăiatul metalelor și la lipirile *autogene* cu flacăra *acetilenei*, care arde în oxigen, caldă de trei mii de grade. Multe vieți a scăpat oxigenul de la moarte prin respirarea lui de bolnavii cu plămâni slăbiți. E cu totul greșită credința că, atunci când se dă unui bolnav oxigen de respirat, poți chema și popa ca să-i cetească stâlpii și să-l mărturisească. În timpul din urmă se introduce de-a dreptul în sânge oxigen și se mărește astfel foarte mult puterea lui de vindecare.

Prin acea împerechere ciudată de bine și de rău care stăpânește lumea dintru început, oxigenul, care întreține viața și scapă pe oameni de la moarte, tot el omoară viața prin praful de pușcă și explozivele de tot felul. Puterea prafului de pușcă se datorește arderii *cărbunelui* și *pucioasei* din el cu oxigenul, pe care îl dă azotatul de potasiu numit și *silitră*. Tot așa puterea dinamitei și a tuturor explozivelor se datorește apăsării gazelor produse prin arderea *cărbunelui* și hidrogenului cu oxigenul care intră în alcătuirea lor. Se fac azi și bombe din cărbune de fum și oxigen lichid, a căror putere de distrugere e uluitoare. În războiul cel mare, *Georges Claude*, marele învățat francez și fabricant de aer lichid, a făcut optsprezece bombardări în Franța, cu astfel de

bombe. Explozia lor era atât de puternică, încât zmulgea sârma ghimpată cu țărushi cu tot și nezezia pământul ca un tăvălug. Dator este prin urmare să știe oricine ce este oxigenul, de unde se scoate și ce însușiri are el.

Și, tot așa, dator este oricine să știe ceva despre *iod*, despre care nu poate spune nimeni măcar o vorbă rea.

Bine, și numai bine a făcut și face iodul. În ghindura de sub mărul lui Adam din gât, organismul stoarce iod, care este de cea mai mare nevoie pentru circularea sângelui și pentru întreținerea inteligenței. Când dintr'o cauză sau alta oamenii de la munte, mai ales, nu introduc destul iod în organism cu ceia ce mănâncă sau beau, atunci ei fac gușă și se tâmpesc. Această boală se ține pe loc și uneori se vindecă, mai ales la copii, prin tratament cu iod. De aceea la noi, ca la *Câmpulung*, doctoria cu *iodură de sodiu* se numește și *apă de gușă*. *Iodura de sodiu*, *iodura de potasiu*, în timpul din urmă *iodura de calciu* și tot felul de preparate cu iod sunt întrebuințate cu mult folos în contra *arteriosclerozei*, în contra *țensiunii prea mari a sângelui* și în contra *reumatismului*. De multă vreme se numește la noi *apă de oase* doctoria cu iod cu care se tămăduiește reumatismul.

Iodul, *chinina* și *sarea amară* formează sfânta treime a doctoriilor pentru apărarea și lungirea vieții.

Apele minerale cu iod, nămolul cu iod, au fost și vor fi întotdeauna adevărate daruri dumnezești, care tămăduiesc boale de tot felul. S'au văzut ologi abia mergând în cărje cari după băi cu iod au ajuns teferi, ca oamenii cei mai sănătoși. Mai pomenesc aici *tinctura de iod*, foarte bună pentru răni și junghiuri trecătoare, *iodura de argint*, întrebuințată în fotografie și prin urmare la cinematografe, și iodul din *untura de pește* atât de bună de dat copiilor slabi.

Și, tot așa, am scris innuri întru slava *hidrogenului, clorului, bromului, ozonului*, și a unui mare număr de corpuri simple și corpuri compuse. Din cetirea lor poate înțelege oricine spusele mele, că *fizica și chimia* stau la temelia civilizației de azi. *Astronomia, ingineria, mecanica, medicina*, toate științele experimentale, se reazimă pe fizică și chimie și n'ar avea nici-o însemnătate fără ajutorul acestora.

De aceia, datori suntem cu toții să facem toate eforturile ca să luminăm lumea prin fizică și chimie.

Așa să ne ajute Dumnezeu.

Bromul și acidul azotic

1 Octombrie 1933

Urmez înainte cu innuri și icoane din chimie.

Bromul. E destul să pomenim de cinematografe ca să priceapă oricine cu mintea și să vadă cu ochii însemnătatea bromului. Cinematograf înseamnă fotografie și fotografie înseamnă bromură de argint. Dar, afară de fotografia în timp de pace mai este și fotografia în războiu și în spionaj. Tot așa, dacă bromura de sodiu sau de potasiu e o doctorie care potolește nervii și multe dureri, bromul în schimb produce dureri, arsurile cu brom fiind cele mai rele pe care le cunosc chimiștii.

Dacă, în războiul cel mare, n'a fost întrebuințat mai mult brom decât clor, aceasta nu s'a întâmplat din mila oamenilor pentru oameni, ci fiindcă bromul se găsește mai puțin în natură și e mult mai scump decât clorul.

Bromul a fost descoperit în 1826 de *Balard* (1802—1876), care l-a numit brom din cauza mirosului său cu totul displăcut. *Balard* era pe atunci chimist tânăr în *Montpellier*, și a găsit bromul în apele de spălare ale sării scoase din mare. În urmă, *Balard* a ajuns profesor la Paris și unul din cei mai însemnați chimiști din lume.

Ca profesor la Collège de France a avut de preparator pe marele *Marcelin Berthelot* și printre alții a avut elev și pe *Alexe Marin*, fost profesor de chimie la Universitatea din București (1814—1895).

Ca inspector școlar, *Balard* umbla din oraș în oraș, din liceu în liceu, cu geamantanul plin de eprubete, capsule și tot felul de aparate mici de chimie. Făcea pretutindeni experiențe ușoare și frumoase, și îndemna pe profesori să facă toate lecțiile de chimie numai cu experiențe. Tot în 1826, marele chimist german *Liebig*, unul din cei mai mari chimiști din lume, întâlnise bromul în experiențele lui, dar a făcut greșeala să creadă că este o clorură de iod, și nu un corp simplu. *Liebig* ar fi făcut atunci gluma răutăcioasă: „Nu *Balard* a descoperit bromul, ci bromul l-a descoperit pe *Balard*”.

Pe vremea aceia domnia în Muntenia *Grigore Vodă Ghica* (1822—1828) și în Moldova *Ioan Sandu Sturza* (1822—1828). *Avram Iancu*, Craiul munților (1824—1872) era de doi ani. Se pomeneste în Istoria Bucureștilor că pe la o mie optsute treizeci și ceva un farmacist din hanul *Zlătari* făcea experiențe cu bromul.

Acidul azotic. În popor e cunoscut sub numele de apă tare, fiindcă e întrebuințat de multă vreme la scrisul pe aramă. Pe ouăle roșii se scrie cu un paiu de mătură muiat în apă tare, care distruge culoarea, așa că scrisul și florile rămân

în alb. La facerea materiilor colorante și la facerea explozivelor, acidul azotic este întrebuințat în cantități uriașe. Cu acidul clorhidric, spirt de sare, face *apa regală*, care disolvă aurul. Fabricarea acidului azotic din aer, după *Birkeland* și *Eyde*, e una din cuceririle mari ale chimiei.

Acidul azotic a fost descoperit de *Geber*, alchimist arab, în veacul al VIII-lea. *Glauber* (1603—1668) l-a preparat cel dintâiu din salpetru și acid sulfuric, cum se face și azi. *Lavoisier* în 1774 a arătat că acidul azotic cuprinde oxigen. Lordul *Cavendish*, marele învățat englez, i-a stabilit adevărata compoziție și a arătat că se obține din aer prin scânteii electrice.

Pe vremea când *Geber* a găsit acidul azotic, pe la noi treceau barbarii. În loc de fumul roșu-brun pe care îl dă acidul azotic cu metalele, la noi se înălța spre cer fumul negru din casele strămoșilor aprinse de năvălitori, care, vorba lui *Eminescu*, „cum veniră, se făcură toți o apă și-un pământ”.

Puterea lui Dumnezeu

16 Octombrie 1933

Ajunge, îmi scrie un cetitor. Eu unul, domnule profesor, am înțeles tot ce ați scris despre fosfor, despre oxigen și iod, despre brom și apă tare. Vă gândiți, de sigur, să scrieți la fel și tot așa de lesne de înțeles despre alte corpuri din chimie și din lume. Bine faceți. Veți spune, de sigur, că aceste corpuri alcătuiesc prin unirea lor tot ce vedem, tot ce se naște, trăiește și moare. Eu am mai citit și alte cărți, dar, drept să vă spun, nu sunt destul de lămurit cum aceste corpuri alcătuiesc animalele care trăiesc, care gândesc fiecare în felul lor, care simt și care, vai, de atâtea ori se mănâncă între ele, cum ne mîncăm noi, oamenii. Veți spune, domnule profesor, că toate corpurile din chimie se aseamănă mult cu cărămizile. Cu atâtea mii de cărămizi putem face pereți. Cu pereții facem camere mai mari sau mai mici, iar camerele la rîndul lor alcătuiesc o casă, mai mică sau mai mare, casă de locuit, ori fabrică, ori biserică de rugăciune, ori locuri de petrecere, cu cântece și jocuri și cu tot felul de desfătări. Și, tot așa, din aceste corpuri sunt

făcute trupurile noastre, măruntaiele din noi, capul, gâtul și brațele, ochii, nasul, gura și urechile. Și, mai departe, cum am învățat în *zoologie* și mai ales în *anatomie* și *fiziologie*, inima se mișcă într'una, împinge sângele în corpul nostru de șaptezeci de ori pe minut, iar sângele, care trece prin plămâni, ia oxigen din aerul tras în piept și arde cu el cărnurile vechi din măruntaiele noastre și face altele noi și mai bune. În felul acesta toate animalele, toate plantele trăiesc, cresc și se înmulțesc cu ajutorul corpurilor despre care ați vorbit și pe care le învățăm în școală din cărțile de chimie. Înțeleg foarte bine cum aceste corpuri simple sau compuse — și din aceste din urmă chimiștii au făcut vre-o jumătate de milion care nu se găsesc făcute în lume —, înțeleg foarte bine, mai spun odată, cum ele intră și ies, fac și desfac corpul nostru. La urmă de tot, după ce murim, corpul nostru se desface în o mână de cenușă și tot felul de aburi, aducându-ne aminte că suntem făcuți din pământ și din fum. E drept că unii oameni sunt prea mult de pământ și alții au prea multe fumuri.

Nu înțeleg însă, domnule profesor, și nu-mi intră de loc în minte spusa unora că orice vietate e la urma urmelor numai materie. Eu unul, domnule profesor, cred că materia e prea puțin față de ceia ce nu vedem și care înseamnă totul. Pentru mine sunt taine de nepătruns aceste întâmplări din viața animalelor. Așa, domnule pro-

tesor, cum se face că toate păsările călătoare vin primăvara la noi și pleacă toamna, se duc și se întorc pe drumuri lungi și întortochiate și îndură atâtea neazuri, sărmanele de ele. Am cetit că în vara aceasta, atât de răcoroasă, rândunelele au scos pui târziu de tot, pe cari nu i-au putut face mari până a venit vremea să se călătorească de la noi. Și groaznic de cetit, de auzit ori de spus, rândunelele au plecat fără să mai știe de puii lor, pe cari, cum știm cu toții, îi îngrijesc cu atâta dragoste, aducându-le câte o musculiță, după care zboară iute ca săgeata până ce o prind în cioc. Ce taină mare, domnule profesor, care face ca păsările călătoare să lase totul și să plece la drum lung, din care atâtea nu se mai întorc....

O vorbă spune: ușor de întrebat, dar greu de răspuns. La această întrebare a cetitorului meu nu pot răspunde nimic; și asta ar fi nimic, fiindcă eu însumi sunt nimic. La această întrebare n'a putut răspunde până azi niciunul din învățații cei mai mari, cărora Dumnezeu le-a pus mâna în cap, dăruindu-i cu priceperea cea mai mare pe care o poate avea un om. Nu e nici-o taină. E puterea lui Dumnezeu.

Citiți cât mai mult*1 Noembrie 1933*

Așa este, domnule profesor, îmi scrie alt celtitor. Așa e. Puterea lui Dumnezeu e totul. Dar mai este ceva, Dumnezeu ne-a făcut după chipul și asemănarea lui. Dumnezeu ne-a dat minte, înțelegere, judecată și voie bună de a lucra, după cum am învățat în catehismul din clasa a IV-a primară. Dar numai atât. Vorba Românului: „Dumnezeu dă, dar nu pune în traistă”. Ne-a dat minte ca să gândim cu ea și să născocim toate sculele de care ne servim. Dumnezeu n'a dat omului nici ac de cusut, nici ciocan de bătut, nici arc cu săgeți de vânat. Omul singur, cu mintea lui, dată de Dumnezeu, și numai Dumnezeu știe cât s'a trudit, omul, până a făcut acul din os de pește, ciocan din piatră necioplică ori lustruită, arc și săgeți de ucis vânat. Și tot așa, cu mintea lui, omul a învățat să facă foc, să fiarbă carnea și mâncarea și să lucreze metalele, și, încetul cu încetul, să ajungă la civilizațiile din vechime și

la cea de azi. Dar, încă odată, domnule profesor, Dumnezeu n'a dat omului deodată nici telegraf, nici telefon, nici microscop, nici telescop. Ce are a face asta, mă veți întreba, domnule profesor. Are mult a face, vă răspund. Românul știe și el toate acestea, dar le uită ușor și de aceia el lasă totul pe seama lui Dumnezeu, și așteaptă totul de la Dumnezeu. Spune mereu Românul: „mare e Dumnezeu; dacă o vrea Dumnezeu ne trimite El ploaie la timp, soare la timp”. Și tot așa, „dacă o vrea Dumnezeu, s'o face și grâu destul, și porumb, și struguri și poame”. Și, cu nădejdea la Dumnezeu, Românul nostru nu se mai gândește la nimic. Nu ară la timp, nu ară adânc, nu seamănă când trebuie, nu curăță sămânța, nu stârpește buruienile. Iarna toată nu muncește mai deloc, șade pe chetuială și așteaptă să-i dea Dumnezeu. Și câte și mai câte. Nu le mai înșir pe toate.

Bag de seamă, domnule profesor, că am înșirat prea multe.

Ați scris, domnule profesor, de păsările călătoare. M'a prins plânsul când am cetit de ceia ce au făcut rândunelele cu puii lor, pe cari i-au lăsat să moară de foame. Au pornit la drumul cel lung din care multe n'aveau să se mai întorcă. Poate că și moartea lor să fi fost pedeapsa lui Dumnezeu pentru cruzimea lor.

Eu gândesc, domnule profesor, că omul e

dator să se apropie tot mai mult cu mintea lui de Dumnezeu, ca să priceapă tot mai bine puterea lui Dumnezeu.

Așa este, iubite cetitor. Omul e dator să se trudească, să priceapă și, prin aceasta, să se apropie de Dumnezeu care l-a făcut. Și pentru a pricepe îl ajută cetitul. Oameni buni, cetiți cât mai mult. Oameni buni, cetiți această foaie și dați-o și altora, ca s'o cetească și ei. Nu pierdeți vremea. Numai cetind și pricepând cât mai multe, ne apropiem de Dumnezeu și Li suntem mai dragi. Și, la rândul Lui, ne ajută și Dumnezeu pe toți.

XXXV.

Examen la chimie

16 Noembrie 1933

Fac ce fac și tot la chimia mea ajung. Scriu despre una și despre alta, scriu despre toate, îndemn lumea să cetească și la urma urmelor iar simt nevoia să scriu ceva despre chimie. Nu degeaba spune Românul că „tot Țiganul își laudă ciocanul și nicovala”. Să-mi laud și eu chimia, ori mai bine zis s'o mai laud odată. Toată lumea crede, din nefericire, că chimia e o sperietoare, că a fost născocită pentru a pedepsi pe școlarii cari nu sunt cumiți. Am văzut odată, de mult de tot, pe când vedeam, într'o revistă nemțească pentru glume de tot felul, o poză cu gluma următoare: o droaie de copii romani ieșind de la școală, întâlniră pe Cesar și începură să-l ia la vale, nemulțumiți cine știe pentru ce măsură școlară luată de el. Neputând să-i potolească cu binele, *Iuliu Cesar* i-a amenințat cu o pedeapsă din cele mai grele pentru ei și pentru toți șco-

larii de la ei incoace. Le-a spus așa: „fiindcă nu sunteți cuminți, am să scriu *De bello Gallico*”. L-a și scris, nu se poate mai frumos și cum nu se poate mai deslușit, și de atunci copiii capătă mereu note rele la limba latină. Numai eu știu câți de trei am luat la profesorul *Copăcineanu*, Dumnezeu să-l ierte, în clasa a III-a de la Liceul Național-din Iași. Mi se pare că Prof. *Copăcineanu* a fost premiat de Academia Română tocmai pentru traducerea lui *De bello Gallico*. Dar am luat odată și un cinci la teză fiindcă am fost singurul din clasă, care am dat unui verb un înțeles mai potrivit la traducere decât acel obișnuit.

Așa crede lumea că chimia a fost întemeiată de *Lavoisier* și înălțată la strălucirea de azi de atâția învățați, la amintirea cărora trebuie să ne plecăm frunțile cu recunoștință și cu admirație, că chimia a fost născocită pentru a pedepsi pe copiii cari scot limba, sar într'un picior, scuipe pe jos, vâră degetul în gură și câte și mai câte. Ceva adevăr e totuși în această învinuire.

Din 250 de studenți, cari au dat în sesiunea de Octombrie examen de chimie neorganică la mine, au reușit numai 50, spre cea mai mare părere de rău a tuturor. Mie îmi pare rău că trebuie să mai cetesc odată trei kilograme de teze cu sute de kilograme de prostii. Lor le pare rău că vor trebui să se prezinte la examen încă odată și încă odată și de multe ori, fiindcă regulamentul nu

pune nici-o margine la numărul căderilor la examene și nu-i lasă repetenți. Pe când unii studenți iau examenul la mine cu foarte bine, chiar la începutul lui Iunie, numai la o săptămână de la sfârșitul cursului, alții cad doi și trei ani la rând de câte trei ori în șir. Și, totuși, nu sunt om rău. Mă doare în suflet că trebuie să-i amân pentru altă sesiune, dar mă doare și mai mult, nesfârșit mai mult, să dau drumul elementelor nepregătite, cu totul nepregătite, care spun trăsnaî de se cutremură și băncile și tabla și pereții.

Bag de seamă că mai mult am vorbit despre studenții în chimie decât despre chimia însăși. Cu atât mai bine. Am asigurat articolul pentru numărul viitor.

Războiul chimic

1 Decembrie 1933

Nimeni nu-și poate închipui că poate trăi azi fără cărămida cu care-și face casa, fără sticla cu care-și face geamurile la ferestre, fără săpunul cu care se spală, fără pânza cu care se îmbracă, fără mii și mii de lucruri pe care le întrebuințează zilnic.

Pentru fabricarea lor e nevoie de mașini de tot felul, pentru căratul lor e nevoie de locomotive și drumuri de fier, iar pentru toate la un loc e nevoie de fier, de oțel și de fel de fel de metale.

Chimia, care ne învață să fabricăm cărămidă, sticlă, săpun, vopsele, pânză, să prelucrăm metale, să facem mii și mii de mărfuri, chimia este prin urmare de cea mai mare însemnătate pentru viața de toate zilele. Să înlăturăm cu gândul putința de a face toate aceste mărfuri și alte mii pe de-asupra, și vom pricepe lesne că nu mai rămâne mare lucru din civilizația de azi.

Azi putem face spirt și oțet, plecând de la var și cărbune.

Prea frumoasa vopsea scoasă altă dată din roibă, care era semănată pe mii și mii de pogoane, indigoul, pentru sute de milioane de lei

pe an, se fabrică azi în laboratoarele de chimie. Ne vindecăm de boli cu leacuri făcute numai în laborator și care n'au fost făcute niciodată din buruieni. Și, vai, ne ucidem cu gaze otrăvitoare, pe care niciodată natura nu s'a încercat să le facă; ne sfâșiem în mii de bucăți prin explosive groaznice, produse prin puterile chimiei.

E o crimă să te servești astfel de aceste creațiuni ale chimiei, dar e o crimă și mai mare să nu le cunoști, să nu le faci la tine în țară și să nu te servești de ele ca să-ți aperi, ca și Mircea, sărăcia și nevoile și neamul.

Viața și moartea, pacea și războiul, sunt astăzi în mâinile chimiei. Ea ne îmbracă, ea ne desbracă, ea ne lungeste viața și ea ne-o scurtează, ea a îmbogățit lumea și ea răspândește jalea și sărăcia, când omul își pierde mințile.

Intrebuințarea de otrăvuri și fumuri de tot felul, în războaiele dintre oameni, e mai veche decât se crede.

Anibal, cu două sute de ani înainte de Christos, arunca în dușmani oale cu șerpi și albine, care otrăveau pe cei mușcați și îngrozeau pe ceilalți. *Cesar* a folosit fumul gros ca mijloc de ascundere, la luarea *Marsiliei*. *Spartanii* și mai înainte, în veacul al V-lea înainte de Hristos, au înăbușit pe luptătorii din *Plateia* cu fum de pucioasă și smoală aprinsă. *Plutarh* arată că generalul *Sertorius* a învins pe barbari cu nori de praf, produși prin trecerea în goană de călăreți peste

grămezi de cenușă. Otrăvirea izvoarelor, râurilor și chiar a aerului e iarăși o ispravă veche. Focul grecesc a fost întrebuințat pe vremea cruciaților la arderea corăbiilor. Nemții au început războiul chimic în ajunul lui Sf. Gheorghe (22 Aprilie 1915). Și tot așa lista mijloacelor de ucidere a oamenilor cu ajutorul chimiei poate fi lungită ca să umple un număr întreg din această foaie.

Gazele de luptă se împart în otrăvitoare, înecăcioase, înăbușitoare, usturătoare, beșicătoare, strănutătoare, producătoare de lacrimi, de fum și de mâncărime.

Cel mai groaznic dintre corpurile otrăvitoare a rămas și până azi *iperita* sau gazul muștar, întrebuințat întâia oară de Nemți la atacul de la Ypres, în Belgia, la 12 Iulie 1917. Ea umflă ochii, beșică pielea, pătrunde prin haine și prin încălțăminte; plămânii rămân pentru totdeauna bolnavi.

Scopul urmărit prin gazele de luptă e mai mult de a zăpăci lumea și de a scoate astfel cât mai mulți oameni din luptă.

Numărul morților și schilozilor prin gaze de luptă a fost cu mult mai mic decât acela pricinuit de gloanțe și ghiulele.

Războiul chimic cere știință multă și conștiință și mai multă. Știință avem și putem avea oricât de multă. Lipsa de conștiință întrece azi la noi toate marginile îngăduite. Mic de tot e numărul aceluia cari mai au azi conștiință.

Vai de noi de nu ne vom îndrepta!

Poveste de Crăciun*16 Decembrie 1933*

Trec anii, trec și nu se mai întorc. Rămân doar amintirile, fărâme din viață, din viața spulberată de anii ce-au trecut. Din când în când răsare câte una de sub cenușa vremii care le acopere. Mai trăiești atunci clipele ce-au fost și mai pome-nești pe cei ce nu mai sunt.

Cumătrul *Iliuță* mi-a adus azi plocon un iepure din *Drăgăneștii din Olt*. Până să fie făcut cu mășline, cum îi stă lui mai bine și cum îi place Româ-nului mai mult, iepurele mă duce cu gândul cu mulți ani în urmă și mă duce repede, așa cum știe el să alege. Mă duce în alte vremuri și mă poartă ca în poveste prin alte meleaguri.

Mă văd student la *Berlin*, unde lucram la teza de doctorat, după ce luasem licența în științele fizice la Universitatea din București. Era prin 1895. Eram cu fratele meu iubit și ilustru *Bădița Fani*, pe care îl plâng și iar îl plâng, și care mă ținea acolo pe cheltuiala lui la învățatură. Dumnezeu să-l ierte și să-l aibă în paza Lui. Mai era în anul acela cu noi, la aceiași gazdă, *Mieluță*

Săvescu, fiul lui *Toma Săvescu*, fostul profesor de clasele primare al lui *Spiru Haret*, și pe care acesta l-a respectat toată viața și cu toată recunoștința. Părinții lui *Mieluță* țineau foarte mult la el, iar mama sa, *Paraschiva Săvescu*, ca să-i facă plăcere de Crăciun, i-a trimis o cutie cu iepure cu măsline. Câteși trei dorm azi somnul de veci în cimitirul „Eternitatea” din Iași, unde a fost așezat întâiu, în floarea vârstei și doborât de boala de piept care nu iartă pe nimeni, fiul iubit și profesorul tânăr și distins, care abia luase doctoratul în filosofie la Lipsca. Dumnezeu să-i ierte, fiindcă au fost câteși trei oameni cinstiți și cari au muncit pentru neamul românesc pe care l-au cinstit.

Mă văd și azi cu *Mieluță* la o vamă din Berlin, desfăcând lada cu daltă și clește de scos cuie. Văd pe vameș trăgând cu coada ochiului cum deschideam noi lada în fața lui și mai ales văd mutra pe care a făcut-o când am deschis cutia în care era iepurele cu măsline. Odată servitoarea gazdei a gustat o măslină, la îndemnul nostru. Ce-a mai scuipat în urmă! O văd și azi cum se mai strâmba atunci, par'că ar fi gustat cine știe ce otravă. În schimb, cu ce plăcere am mâncat noi trei, de Crăciun și mai multe zile de-a rândul, iepure cu măsline, departe de țara noastră iubită. În țara aceia străină ne-am hrănit sufletul patru ani întregi cu hrana minții, a cinstii, muncii și împlinirii datoriei și cu învățătura

științii fără de prihană care mă hrănește de patruzeci de ani încoace.

Și mă mai duce iepurele, săracul, tocmai în *Italia*, la *Turin*. Era în 1913. Mă dusesem acolo pentru căutarea vederii. Un an și mai bine am îndurat tot felul de chinuri, câteva sute de împunsături în ochi și în tâmple, și fără să mă vaiet. Am înțeles atunci cum au suferit cei dintâiu creștini toate schingiuirile, fără să se plângă, în așteptarea fericirii ce avea să fie pe lumea cealaltă. Era în apropierea Crăciunului de atunci. În sala de așteptare a doctorului stam de vorbă cu mai multe persoane. O fetiță, mai mică de șapte ani, spunea că așteaptă Crăciunul cu multă nerăbdare, fiindcă mama face la Crăciun *gatto al forno* (pisică la cuptor). La întrebarea mea de-i place, mi-a răspuns *mi piace molto* (îmi place mult). Am aflat în urmă că de Crăciun toată lumea trebuia să-și păzească pisicile ca să nu ajungă la birturi ca mâncare de iepure.

Incălecaiu pe o șea și vă spuseiu așa o poveste de Crăciun cu iepure cu măslina și cu pisică la cuptor.

XXXVIII.

Bunica

Decembrie 1933

Te văd și azi, Bunică, precum ești odată.

Te văd o bătrânică, și eu mă văd copil. Azi sunt bunicul Ghiță, iar mâine voi fi și eu o mână de țărână și voi dormi mereu.

Te văd cu gheme 'n mână. Te văd depănând patru fire de ață din patru scule de bumbac. Imi par și azi firele de ață patru hățuri cu care mânai atunci cele două vârtelnițe.

Depănai la propriu și la figurat. Depănai feștila pentru lumânările de ceară pe care avea să le fabrice Tata. Depănai la gânduri pe care le ții minte și astăzi.

Când iese sufletul din om — îmi spuneai atunci — se uită, se tot uită la trupul fără viață și nu-i vine să creadă. Se uită și se întreabă cum de a putut el, suflet preacurat, să stea o viață întreagă într'un trup urit și atâta de murdar.

Dar tot nu-i vine nici lui să se despartă atâta de ușor de casa lui și de neamul lui pe care-l lasă aicea pe pământ. Deaceea sufletul mai stă pe lângă casă și mai ales pe sub streășina ei. Și deaceea acei care rămân, atârnă sub streășină

o maramă albă în care se ascunde sufletul ca să nu fie văzut. Deacolo se tot uită sufletul la cei ce plâng în casă și mai ales la copiii mici.

Credeai, Bunică, în spusele de-atunci cum cred și eu în ele de-atunci și până azi.

N'am crezut nicicând în adevărurile științei pe care o preacinstesc și care mă hrănește, cum am crezut atunci, că sufletul din mort stă ascuns în năframa de sub streășina casei în care a trăit. Trei ani după aceia îngenunchiam înaintea năframei atârnată de Bunica la streășina casei în care ascultasem povestea sufletului când iese din om. După două luni de groaznice chinuri, după două luni în care Tata, Dumnezeu să-l ierte, murea de multe ori pe zi și de multe ori pe noapte, își dădu sufletul pentru totdeauna. Era în ziua de 29 August 1882, la ceasul șase după masă când s'a întâmplat aceasta.

Il țineam de brațe, ca să treacă dintr'o cameră în alta, eu și cu fratele meu iubit și ilustru, Bădița Fani, pe care-l plâng și iar îl plâng de doi ani încheiați la 2 August trecut. Il țineam amândoi pe Tata de brațe când inima lui slabă se opri să mai bată. L'am păzit eu și cu Bădița Fani două luni întregi, ziua și noaptea, schimbându-ne din șase în șase ceasuri.

În credința neclintită că sufletul Tatei mă privea din năframa atârnată de Bunica, o săptămână întregă, poate și mai mult, am crezut că Tata trăiește aievea, ne vede și ne aude.

Il rugam în genunchi să nu ne părăsească și mai ales să nu lase pe Mama singură pe lume cu opt copii mici, din care Victorița avea abia un an, iar Bădița Fani, cel mai mare dintre noi, abia șaptesprezece ani. Eu eram de treisprezece ani fără treisprezece zile.

Ce sprijin mai puternic putea găsi atunci, în lupta cu viața. De multe ori de-atunci te-am binecuvântat Bunică. De multe ori de-atunci în cumpenele grele prin care am trecut am găsit sprijin în sufletul Tatei, al Mamei și al Fratelui iubit, Dumnezeu să-i ierte.

Am fost om fără noroc. În schimb am avut parte să fiu crescut de Bunicuța noastră care ne puneă să ne închinăm dimineața și seara, ne ducea la Biserică la denii și ne învăța să trecem în Vinerea mare pe sub Domnul Hristos dela Biserica Domnească. Am avut parte să fiu crescut de o Mamă Sfântă și Româncă adevărată. Am avut parte să fiu ținut la învățătură pe cheltuiala lui, de fratele iubit și ilustru.

De-acum, ce-o fi să fie.

Dormi în pace Bunicuța dragă, în cimitirul dela Sfântu Mina din Bahne-Focșani. Ca mâine voi fi și eu o mână de țărină și voi dormi mereu.

Din „*Frământări Didactice*“, Putna.

Geniile și mersul omenirei

1 Ianuarie 1934

Mergeau odată trei oameni pe un drum lung și greu. Și, tot trecând peste piedeci de tot felul, ajung la o apă mare.

„Pe aici nu trece nimeni”, zise unul din ei, „eu unul mă întorc înapoi”. Și s'a întors. „Ba noi”, ziseră ceilalți doi, „trecem apa și mergem înainte”. „Eu fac un pod și trec pe el”, zise unul din cei rămași. „Ba eu”, zise cel de-al treilea, „nici nu mă întorc, nici nu fac pod. Eu sar peste apă, cât îi ea de lată”. Și a sărit.

Și vrea să spuie povestea că cei trei inși înseamnă cele trei feluri de oameni cari trăiesc pe pământ. Cel care s'a întors e la fel cu noi toți: nici prea-prea, nici foarte-foarte. Muncim cât putem și, când dăm de o greutate mai mare, ne oprim în loc. Cel care a făcut podul arată pe oamenii de talent, cari pot să facă mai mult decât ceilalți, mult mai mult și mult mai bine, cari merg înainte, mereu înainte, și ne întrec astfel pe noi toți. Cel ce a sărit peste apă întruchipează pe oamenii de geniu, cari înving toate

greutățile și cari nu cunosc vorba „nu se poate”. Ei sunt ca *Napoleon*, care a trecut *Alpii* în mijlocul iernii spre a nu se lăsa mai pre jos de *Hanibal*, despre care cei vechi credeau că a ros cu oțet stâncile de piatră de var.

Și povestea ne mai spune ceva. Drumul lung și greu e făcut de omenirea însăși de când e omul om. Lung și greu a fost acest drum și plin de piedeci, de te miri cum au trecut oamenii peste ele de-au ajuns unde au ajuns. Umblau cu toții în patru labe, până i-a dat unuia în gând să umble în două picioare. Atunci au început toți să meargă ca el, cu capul în sus și cu ochii înainte.

I-a mai dat altuia în gând să facă ciocane și scule de piatră, și pe urmă, au făcut toți ca el. Și, pe urmă, a încercat altul să lustruiască piatra, și-au lustruit-o toți după el. Târziu de tot, a încercat unul, mai deștept decât toți, să se slujească de bronz pentru sculele lui. Și, așa, a început epoca de bronz. Și iar a mai trecut multă vreme, cale lungă, să le-ajungă, până ce un altul, la fel cu cel care a sărit apa cea lată, a deschis un nou drum omenirii: acela al fierului.

Și, rând pe rând, peste sute și sute de ani, gloata celor mulți a tot apucat pe câte un drum nou, deschis de câte un om de geniu.

Și, iar, au mai venit genii după genii, care au învățat pe semenii lor, de multe ori fără voia lor, ce e lumea, din ce e făcută ea. Credeau oamenii că soarele e mare numai cât o tavă de plăcintă,

până a venit unul care le-a spus că soarele e mare cât Peloponezul.

Și-a mai crezut lumea că soarele și stelele se învârtesc împrejurul pământului și că totul a fost făcut în lume pentru fericirea omului, regele lumii. Azi credem din contra, fiindcă un om de geniu ne-a arătat că pământul se învârtește în jurul soarelui și că tot sistemul nostru solar e un strop din lumea fără margini.

Azi știm ce n'a știut lumea mii și mii de ani. Știm că lumea e făcută din părțile „mult mai slabe ca boaba spumei”, cum spune *Eminescu*. Azi știm că totul e nesfârșit de mare și nesfârșit de mic; că un *electron* este față de un *microb* ceia ce microbul e față de pământ; că pământul e față de soare ceia ce soarele e față de alți sori: un bob de meiu, poate ceva mai mare, poate ceva mai mic. Știm că între soare și pământ, până la stele și dincolo de ele, e o „întindere pustie, fără urme, fără drum”, ca în „Iarna” lui *Vasile Alecsandri*.

Știm multe, fiindcă multe ne-au învățat oamenii de geniu. Știm multe și știu mulți aiurea pe pământ. Nouă ne mai trebuie mult până vom învăța cele știute de alții. Noi mai credem încă în vârcolacii cari mănâncă luna, în descântecetele balor, în eresurile de tot felul.

„Când norocu-și schimbă pasul, n'aduc ani ce-aduce ceasul”. Eu cred că ceasul acela va suna cât de curând.

Așa să ne ajute Dumnezeu!

Să ne închinăm la știință

16 Ianuarie 1934

Cad pe câmpul de luptă morți și răniți. Victoria se câștigă cu vieți jertfite și suferinți. Știința este un câmp de luptă. Adevărurile ei trebuie cucerite. O descoperire înseamnă un războiu crâncen cu un dușman viteaz. Zeci și zeci de ani se dau lupte înverșunate. Mulți descoperitori cad morți și răniți și mai mulți încă îndură suferinți. În cele din urmă, cetatea e luată, descoperirea e făcută. Pradă de războiu sunt binefacerile științei. Amintirea eroilor trăiește de-a pururi în sufletul urmașilor. Dar pacea nu se face. Încrăzător în sine, învingătorul pornește în contra altei cetăți. Cade și aceasta. Cad altele, rând pe rând. Și tot așa înainte. Pas cu pas se întinde mereu stăpânirea omului asupra Naturii. Automobilul aleargă ca o nălucă. Drumeții din el se leagănă ușor. Roțile calcă pe perne de puf. Minuni din povești! Cauciucurile moi se îndoie, se întind, se umflă, se strâng. Sunt vulcanizate. Cauciucul natural e sfărâmicios la frig și lipicios la căldură. Vulcanizarea a fost descoperită de *Charles*.

Goodyear. Cu câtă răbdare, cu câtă muncă și cu câte suferinți a putut acest om să facă omenirii un bine atât de mare!

N'a fost învățat mare, nici măcar chimist. Nici până azi nu se știe măcar de departe ce este vulcanizarea în sine. Prin încercări de tot felul, prin răbdări și suferinți, în sărăcie nespusă, a izbutit *Goodyear* să înzestreze omenirea cu o industrie care înseamnă mii de milioane pe fiecare an. Mii de milioane în pungile altora. După o viață plină de muncă și de osteneli, zdrobit de griji și de dureri, decorat de Impăratul *Napoleon al III-lea* cu Legiunea de onoare, pus la închisoare pentru datoriile făcute cu încercările lui, *Charles Goodyear* a murit, la 1860, în cea mai mare sărăcie. Soției lui i-a rămas abia atât ca să-i poată face o înmormântare ceva mai de seamă. Acesta fu sfârșitul trist al omului pe care Americanii îl pomenesc azi cu mândrie. În istoria industriei cauciucului numele lui *Goodyear* e săpat cu litere nepieritoare. Urmașii îi recunosc meritele și-i ridică monumente. Soarta lui este soarta celor mai mulți oameni de știință și inventatori. Viața lui nefericită și munca lui nerăsplătită au făcut pe alții fericiți. Om fără noroc.

Să luăm aminte. Să muncim cu gândul la neamul nostru și să ne uităm pe noi. Să lăsăm urmașilor noștri o Românie Mare și întărită, prin cinste, prin muncă și prin împlinirea datoriei.

Monumente peste monumente se vor înălța mâine oamenilor noștri mari cari au deschis drumurile noi ce au dus la scumpa noastră Românie de azi. Cinste și muncă, cinste și iar cinste, muncă și iar muncă să fie crezul nostru al tuturor. Jertfa de toate zilele și ocările de azi în contra oamenilor cinstiți și neluați în seamă vor fi temelia trainică a monumentelor înălțate mâine întru slava lor.

Tot trecutul neamului nostru este un trecut de jertfă, de luptă cu toate greutatețile, cu toate nedreptățile, cu toată vitregia vremurilor care au fost veacurile triste și întunecoase. Atâția dintre oamenii noștri mari n'au cunoscut viața liniștită, și unii, ca *Bălcescu*, au murit departe de țara lor, îngropați în țări străine, la un loc cu străinii. Azi trăim zile mari în România Mare. Să ne arătăm vrednici de măreția lor! Să ne închinăm la ceia ce ardem azi și să ardem ceia ce prețuim atât de mult! Să ne închinăm la știința atotstăpânitoare și să ardem poftetele de câștig și toate poftetele rele de toate felurile.

Scumpa noastră Românie mai presus de orișice!
Așa să ne ajute Dumnezeu!

A fost odată un pui de rață

1 Februarie 1934

A fost odată un ou. Povestea spune că era de rață. L-a clocit o găină și a ieșit din el un puișor. Uitându-se cu ochișorii lui în toate părțile în cotețul de păsări, puișorul zise după o vreme:

— „Da' mare casă e asta, mamă'”.

— „Mare, dragul mamei”, îi răspunse găina. „Dar mai mare”, adause ea, „e grajdul vitelor și încă și mai mare e casa oamenilor. După ce vei mai crește, te voi duce să-ți arăt și curtea și livada, ca să vezi cât e de mare lumea în care ai intrat”.

— „Dar cu cine vorbești tu, măi găină?”, o întrebă cocoșul intrând în coteț.

— „Vorbesc cu feciorul meu”, răspunse găina.

— „Dar de unde feciorul tău, că doar oul a fost de rață?”, întrebă cocoșul.

— „Dar eu am clocit oul și am să cresc puiul”,

răspunse găina; „eu am să-i fiu mamă de acum încolo”.

— „De asta așa-i”, zise cocoșul. „Vai de tine, găină, câte o să pățești cu el și de câte ori o să-ți sară inima din loc de frică să nu se înece, când va sări în baltă ca să înoate, ca puiu de rață ce este”.

— „Și ce vorbiai cu el?”, întrebă din nou cocoșul.

— „Imi spusese el”, răspunse găina, „că tare e mare cotețul și că nu crede să mai fie o casă atât de mare. Eu îi răspunsesem că și mai mare e grajdul vitelor și casa oamenilor”.

— „Atunci o să-l duc eu”, zise cocoșul, „ca să vadă că și mai mare e conacul boierilor. Și, după asta, o să-i arăt clopotnița bisericii, care cu adevărat e tot ce-i mai mare în lume. Cunosc bine de tot satul nostru. Nu mai e altul ca el, fiindcă dincolo de marginea lui nu mai e lume”.

Bun cap a mai avut acela care a născocit această poveste. Ea se potrivește de minune ca să tălmăcești cuiva cât de mare e lumea, care e fără sfârșit. Fiecare crede că lumea se sfârșește acolo până unde a fost el.

Eram de doi ani și jumătate. Stam pe pragul prăvăliei tatei din Strada Mare a *Unirii* din *Focșani*. Departe de tot, nesfârșit de departe pentru mine, zăream răscrucea, podul de piatră, mai pe moldovenește *podichiatră*. Și până să ajung acolo, dus de mână de tata, osteniam de lung

ce-mi părea drumul. Nu era mai lung de o sută de metri, și nu cred să-l fac azi în mai mult de două minute.

Rând pe rând, tot pe când eram mic, am fost la piața din *Moldova*, apoi la cea din *Munteni*, pe urmă la *Milcov*, la *Putna*, la *Siret*, la iarmarocul de la *Cașin* din *Bacău*. Și din ce în ce se tot mărea lumea, pe care o cunoșteam astfel prin mine însumi. Și credeam că nu e apă mai mare decât *Milcovul*, *Putna*, *Siret*. La opt ani am fost la *Mărășești*, când a trecut Țarul Rușilor la războiu în *Bulgaria*. Atunci am văzut întâia oară case care mergeau pe roate, vagoanele de tren. Pe Țar nu l-am văzut, fiindcă dormia în vagon, obosit de atâta drum. Am văzut însă o mulțime de generali de-ai lui. Tot la *Mărășești* am văzut atunci cea mai multă lume adunată la un loc. Eram sigur că se adunase acolo toată lumea de pe pământ.

Valurile vieții m'au purtat în urmă la *Iași*, la *București*, la *Viena*, la *Berlin*, la *Paris*, la *Bordeaux*, la *Turin*. Tot mai mare se făcea lumea pentru mine, tot mai mari erau apele, tot mai înalte erau casele, tot mai strânsă era înghesuiala de oameni. Pe când scriu, la zece noaptea, pe întunec, pe dibuite, Țălnia de la radio îmi trimete în urechi cântece și cuvântări din locuri foarte depărtate și-mi arată astfel că lumea e și mai mare decât aceia pe care am călcat-o cu piciorul. În vremea lui, *Cristofor Columb* a arătat

că pământul se întindea și dincolo de capul *Finister*, sfârșitul pământului până atunci. *Magelan* a arătat că America se 'ntinde și dincolo de strâmtoarea numită de atunci cu numele lui. Și nici până azi nu s'a ajuns la marginea pământului, nici la miazănoapte, nici la miazăzi.

Chiar de am cunoaște tot pământul, toate apele, toți munții, toate neamurile de oameni, tot n'am cunoaște lumea mai mult decât cocoșul din coteș. Mai e lumea din cer cu sorii și stelele, de mii și mii de ori mai mari decât pământul nostru și tot atât de multe, că nu le vom putea număra vre-odată.

Lumea cea mare e nesfârșit de mare. La fel și lumea cea mică e nesfârșit de mică. Dar despre aceasta din urmă pe altă dată.

A fost odată un munte

16 Februarie 1934

Altă poveste. A fost odată un munte. Era ca toți munții, dar mai înalt decât toți. Pentru el, soarele răsăria mai de vreme și apunea mai târziu decât pentru cealaltă lume. Nu se temea nici de viscoalele iernii, nici de furtunile verii, nici de trăsnetele din cer și nici de oamenii de pe pământ, pe cari-i vedea de sus mititei, numai cât niște gândăcei. Era de piatră tare, de părea că n'are moarte. Mii și mii de ani a străpuns văzduhul cu creasta lui semeață. La urma urmei, s'a ales praf și de el. Și nu l-au răpus nici vijeliile turbate, care urlau în jurul lui, nu l-au răpus nici omul, fiindcă niciun picior de om nu călcase până la el. L-au răpus picăturile de apă, mici de nu le putea vedea. Una câte una pătrundeau picăturile de apă sub pielea lui. În timpul verii se tot aduna astfel apă multă în trupul muntelui. Iarna înghețâ apă în el de-i trosneau toate încheieturile. Dar el nu lua seama. Vara viitoare intra și mai multă apă prin crăpăturile făcute. În iarna a doua apă înghețâ iar, iar se umfla și iar trosneau încheieturile muntelui. Și, într'o bună dimineață — vorba vine, bună — când au început căldurile, vârful muntelui s'a prăvălit în jos, urlând de spaimă. S'a prăbușit într'un puhoiu de la poalele lui. Puhoiul l-a târât în jos, tot mai în jos, făcându-l mii de bolovani. Și de ce curgea apă în jos, de-aceia și

bolovanii cei mari se sfărâmau în alții mai mici, tot mai mici, până ajungeau pietriș, iar pietrișul se făcea nisip.

Așa s'a măcinat vârful muntelui, cum macină moara boabele de grâu, de le face făină bună ca cea de Botoșani însemnată cu trei nule, cea mai bună pentru cozonaci moldovenești. Și a ajuns muntele praf, de-l purta vântul în toate părțile, par'că odată și odată n'ar fi fost de piatră tare.

Povestea asta are tâlcul ei. Ea ne învață, pe nesimțite, ce învățăm cu greu din cărțile de școală și anume din geologie. Ne învață, anume, că apa, înghețul și desghețul sfărâmă munții, îi face praf și nisip și schimbă astfel cu totul fața pământului de milioane de ani înaintea noastră și alta va fi ea după milioanele de ani ce vor să vie.

Și mai are povestea un tâlc. Mulți oameni se cred fără moarte, în deșertăciunea lor. Ei se uită de sus la cei din jurul lor, se uită cu mândrie și cu dispreț și uită că, întocmai ca muntele cel tare, vor fi și ei odată praf, pulberat în toate părțile. Intocmai ca picăturile de ploaie, pătrund în trupul lor și în sufletul lor metehne de tot felul, care îi macină încetul cu încetul, până-i face praf. Așa au fost măcinate cu vremea neamuri întregi de oameni și împărății întinse. Așa vor fi măcinate și de acum încolo toate neamurile în care vor găsi adăpost păcate „ce în mod fatal legate's de-o mână de pământ”, cum spune *Eminescu*.

Să luăm aminte!

Praf și iar praf în cer ca pe pământ

1 Martie 1934

Praf s'a ales din muntele de piatră tare, ce părea că n'are moarte. Și nu l-a răpus uriașul din povești, *Sfarmă-pietre*. L-a zdrobit și măcinat apa cea blândă și liniștită. L-a rupt în bucăți înghețul și desghețul. Mulți munți ca el au fost făcuți praf tot prin îngheț și prin desgheț. Și tot înghețul și desghețul fărîmă pământul de arat și-l fac bun pentru grâu și porumb și pentru tot ce ne hrănește. Mai ajută aici și stropii de sudoare de pe fruntea înfierbântată a sârmanului plugar. Și pe când se crede răsplătit de munca lui cu lanuri înalte de nu se vede omul din ele, nici călare nici pe jos, praf se alege de toată munca lui printr'o grindină năprasnică.

În mii și mii de feluri se alege praf de toată munca noastră, de tot avutul nostru, din tot ce agonisim cu sudoarea frunții, prin mijloace cinstite, ori prin cele necinstite. Imprumutăm banul nostru strâns cu nouă noduri și praf se alege de el, și acum în urmă trece la conversiune.

Praf se alege din atâtea și atâtea frământări zadarnice cu care ne chinuim zilele puține date de Dumnezeu, în loc să le trăim în liniște și folos, întru slava Lui și fericirea noastră.

Praf și iar praf s'au ales din atâtea și atâtea împărății ce-au împânzit pământul. În școală, învățăm de când începem să cetim despre războaie și războinici, despre înălțări și prăbușiri de-a lungul veacurilor. Praf și iar praf din tot ce s'a întâmplat. Biserica ne spune mereu să nu uităm că din pământ am fost făcuți și că 'n pământ ne vom întoarce. Din tot ce-am fost în lume se alege la sfârșit o mână de țărână.

Soarele uriaș și stelele, de mii de ori mai mari decât el, se fac praf și iar praf, ne spune știința. Văzduhul fără margini, până la cele nouă vămi înfricoșate, e plin de *praful cosmic* rămas din stelele care s'au ciocnit cu putere uriașă. Acest praf cosmic e împins mereu în văzduh de lumina soarelui și a stelelor și, undeva, departe, se adună din nou și face alți sori și alte stele. Praful cosmic ar fi adus viața pe pământ din alte lumi, unde sămânța vieții a putut încolți. Nu ne trece prin gând cât de mărunț e praful în care se preface materia din lume. El e mult mai fin ca boaba spumei, cum spune *Eminescu*. Un abur a fost stăpânul fără margini peste marginile lumii. În aburul acela se preface lumea, încetul cu încetul. Și tot el, aburul fără formă, *protitul*, cum l-a botezat *Crookes*, va domni din

nou în tot universul, cum spune acest mare învățat englez, în ziua în care acul de la ceasul veșniciei va ajunge din nou la ceasul douăsprezece, după ce va fi trecut pe rând de la unu, de la două, de la trei, până la zece, până la unsprezece, până la douăsprezece.

Radiul, metalul năzdrăvan care dă căldură și lumină și electricitate, praf se face și el, clipă cu clipă, două mii de ani într'una până-i dispare urma. Firele de praf de radiu sunt atât de mici față de microbi, pe cât sunt de mici microbii față de pământ. Cine nu crede, n'are decât să-i măsoare. Un electron — așa a fost botezat bobul de radiu — se pierde în trupul nostru, cum ne-am pierde noi în soare.

Și, totuși, acest electron, tot ce e mai mic în lume, este tot ce e mai tare în lume, de la începutul lumii. Electronul era pe vremea arătată de *Eminescu*:

La început pe când ființă nu era, nici neființă,
Pe când totul era lipsă de viață și voință,
Când nu s'ascundea nimica, deși tot era ascuns,
Când, pătruns de sine însuși, odihnia cel Nepătruns.

Din lumea nesfârșit de mică

16 Martie 1934

Plină de învățătură e povestea muntelui de piatră tare ce părea că n'are moarte. Inghețul și desghețul picăturilor de apă, pătrunse pe nesimțite în el, l-au răpus și l-au măcinat până s'a ales praf din el. Să nu-ți închipui, cetitorule, că această poveste e cumva o plăsmuire de mincinos. Ea s'a petrecut adevărat cu munții *Măcinului*, cari erau odată mai mari decât *Carpații*, decât cari sunt mult mai bătrâni, și au ajuns azi niște pitici numai de vre-o câteva sute de metri. Și dacă, la urma urmei, măcinarea munților se întâmplă de milioane de ani, ea arată puterea lui Dumnezeu, care i-a făcut odată și care îi fărâmițește cu vremea.

E nevoie, de aceia, să arătăm că și omul poate fărâmița și el materia lăsată de Dumnezeu.

Așa, omul poate face azi foițe de aur atât de subțiri încât douăzeci și cinci de mii, puse una peste alta, abia fac o grosime de un milimetru. Înțelegi ce înseamnă asta? Ascultă. Tot numărul de față din *Neamul Românesc pentru Popor*, îndesat bine la teasc, abia e de un milimetru. Foița de aur e prin urmare de douăzeci și cinci de mii de ori mai subțire decât acest număr. In-

văţatul englez *Wollaston* a putut toarce fire de platin atât de subţiri, încât de ar fi putut face firul lung din Bucureşti până la Chitila, abia ar fi cântărit un gram. Cu *spectroscopul*, făcut de învăţatul între învăţaţi *Robert Bunsen* şi prietenul său *Kirchof*, amândoi Nemţi de ispravă, se poate dovedi uşor o câtime atât de mică de sare, încât abia cântăreşte a zecea milioane parte dintr'un miligram. Soţii *Curie* din Paris au dovedit că se poate măsura o câtime de substanţe radioactive de un milion de ori mai mică, decât aceia găsită cu spectroscopul. Mai departe n'a mers puterea omenească.

Sângele nostru e făcut din zăr, *ser*, şi din bobîţe mici de sânge, numite globule. Intr'un milimetru cub de sânge, cam cât un bob de linte, se găsesc şase milioane de globule roşii. Vai de omul în care aceste globule se împuţinează, dintr'o boală sau alta. La început faţa lui se păleşte, puterea lui scade, vlaga lui se micşorează şi la urma urmelor moare de-a binelea. Şi ceia ce e mai rău, e că această împuţinare de globule roşii nici nu poate fi oprită pe loc uneori, necum să fie vindecată. Globulele roşii duc cu ele oxigenul, cu care se încarcă în plămâni şi cu care hrăneşte cărnurile din om. Inchipuieşte-ţi acum, cetitorule, că într'o bună dimineaţă n'ar mai fi căruţele care duc pâinea de la fabricile care o frământă şi o coc, la locurile de desfacere. Lumea ar suferi nespus în ziua aceia negăsind pâine. La

fel suferă și trupul nostru când globulele roșii se împuținează. Doamne, ferește pe toată lumea și pe noi.

Învățatul englez *Lord Kelvin* spunea că de am putea mări o picătură de apă cât pământul, atomii de hidrogen din ea abia ar ajunge cât niște alice, iar atomii de oxigen cât niște mărișoare.

După un alt învățat, o gămălie de ac cuprinde atâția atomi încât abia ar ajunge două sute cincizeci de mii de ani ca să-i numărăm, presupunând că am putea număra pe fiecare secundă câte o mie de milioane, și mai ales presupunând că ar putea trăi cineva două mii sute de secole; ar avea să numere și strănepoții strănepoților și răstrănepoților lui.

Intr'o picătură de apă, mare cât un bob de mazăre, sunt atâția atomi de oxigen și hidrogen câte fire de nisip se găsesc în cantitatea de nisip pe care am căra-o cu trenul în două milioane de ani, așa ca să treacă pe dinaintea noastră în fiecare secundă câte un vagon lung de cincisprezece metri. Această cantitate de nisip ar acoperi tot pământul cu un strat gros de cincisprezece metri.

Stă mintea în loc, cetitorule, la cetirea acestor numere. Să nu te îndoiești de fel de ele, fiindcă sunt adevărate ca adevărul însăși. Și totuși numărul electronilor e și mai mare decât al atomilor.

Paștele și postul mare

16 Aprilie 1934

Eminescu ar fi putut spune și despre Paște ce a scris despre iubita lui:

De-or trece Paștii cum trecură,
 Ei tot mai mult ne va plăcè,
 Căci în întreaga lor făptură,
 E-un nu știu cum și-un nu știu ce.

Ne place Paștele, în copilărie, pentru dumnezeirea lui, pentru credința pe care o sădește în sufletele noastre și pentru frumusețea negrăită a slujbelor din biserici.

De cum începe Postul mare, copilul aude mereu pe părinți și mai ales pe bunici că mai sunt șapte săptămâni până la Paști, și că au trecut atâtea și au mai rămas atâtea.

De la o vreme, e când și când câte o denie și pe urmă, în săptămâna luminată, deniile se țin în fiecare seară. Ne vrăjesc deniile pentru toată viața prin lumânările aprinse, prin evangheliile ascultate cu sfințenie, prin rugăciunile preoților și dascălilor și prin cântecele corurilor.

Ne place Paștele prin zilele frumoase de primăvară anume potrivite pentru hainele și ghetetele nouă cu care ne gătesc părinții, când ne duc la denii și la Inviere. „Crăciunul e sătul și Paștele e fudul”, zice poporul, dar nici Paștele nu e tocmai flămând, cu cozonaci, cu pâști cu brânză ori cu orez, cu ouă roșii, cu atâtea și atâtea bunătați pe care le așteaptă copilul și chiar omul mare.

Numai fasolea, săraca, după ce ne-a hrănit tot postul, cât e el de lung, e lăsată uitărei. Ce nerecunoștință! Aud și azi, după o jumătate de veac, pe bunul și învățatul meu profesor de limba latină de la liceul Unirea din Focșani, *Domnu Caian*, cum ne ocăra la vre-o supărare: „s'ajungi de răs ca fasolea în ziua de Paște!” Tot el, Dumnezeu să-l ierte, ne spunea mereu: „Românul e deștept, băieți; îi iei de la carnele plugului și-l pui într'o fabrică, și învârtește la roți, potrivește curele, încălzește cazane, întoarce șuruburi, par'că tot în fabrică a trăit de când l-a făcut mamă-sa”.

Picură Paștele în sufletul copilului, zi cu zi și an cu an, credința strămoșilor noștri și obiceiurile lor, prin mersul la biserică, prin trecutul pe sub Aerul din Vinerea Mare, prin mărturisirea greșelilor, prin ispășirea lor cu mătâniile date de preot, prin împărțășania în ușa din stânga altarului, prin lingurița de vin și șervetul cu care se șterge gura, prin zeci și sute de întâmplări

mărunte, săpate adânc în suflet, ca 'n piatra cea mai tare.

În săptămâna întâia din post și 'n cea din urmă, nu se mănâncă untdelemn, măslina, oțet și zahăr. Untdelemnul fiindcă venia altădată în burduf de piele, oțetul fiindcă Mântuitorul a fost adăpat cu oțet când era pe cruce și zahărul pentru că ar fi făcut cu nu știu ce; poate fiindcă se curăță cu cărbune de oase. De Sfântul Toader, cea dintâiu Sâmbătă din Post, se dă de pomană pilaf de hribi sau mânătărci, prune de post și chiftele de cartofi. De la Sf. Toader se desleagă de untdelemn, măslina și icre, care se pot mânca. Tot în ziua aceia fetele se spală pe cap cu fân și păr din coada calului și strigă: „Toadere, Sân-Toadere, îți dau coada fetii, să mi-o dai pe-a ieșii”, fiindcă multe fete ar vrea să aibă coada mare ca a calului.

A fost aceasta odată ca niciodată. Azi fetelor li-i rușine cu părul lung ce le-a dăruit Dumnezeu, ca podoabă. Înainte de războiu s'ar fi dus vestea de fata tunsă ca de popă tuns. Un prefect de poliție a vrut odată să tundă pe femeile de stradă din București. O scriitoare mare din Paris a protestat atunci contra acestei măsuri barbare, care ar fi luat femeiei cea mai autentică frumusețe a ei.

În Postul mare nu se cântă, nu se poartă cercei și nici mărgelile.

Până la Paște, fetele, când se duc la lucru,

poartă mănuși în mâini și broboadă strânsă pe cap, de li se văd numai ochii, așa ca să aibă de sărbători mâinile și fața curată. În noaptea Invierii, mama rămâne acasă, face mâncare și-i culcă pe copii de la opt, așa ca să doarmă măcar două-trei ceasuri și pe urmă-i scoală și-i trimete la biserică. După Inviere copiii se întorc acasă, mai dorm un ceas două, pe urmă se scoală, iau năfură și se spală cu apa din cana în care s'a pus un ou roșu, așa ca toată vara să le fie fața ca bujorul. În ziua întâiu de Paști, mi-a spus coana Manda din Odobești, nu se ciocnesc ouă, dar se mănâncă făcute salată. În ziua întâia nu pleacă lumea de-acasă, fiindcă așa au apucat din bătrâni. De Paști nu se ia sarea cu mâna din solniță. Să mai spuie cineva că Românul nu știe ce-i igiena; și totuși nu pentru igiena de a nu spurca sarea face el aceasta, ci ca să nu-i fie toată vara mâna udă de sudoare. De Paști nu se mănâncă sarmale, ci numai pasăre, miel și mai ales iepure, pe unde se găesc ușor.

Anul acesta Paștele cade în aceiași zi și după calendarul nou și după cel vechiu. Această întâmplare vine de-acolo că cea dintâiu lună plină după echinox cade la sfârșitul lui Martie. Adu-narea arhierescă ortodoxă, numită „Conciliul din Nicea” a hotărît însă de mult ca Paștele să nu-l serbeze Creștinii niciodată, odată cu Evreii. Așa se face că noi ortodocșii nu serbăm Paștele odată cu catolicii care-l au la 1-iu Aprilie. Unii

oameni găsesc că nu e bine, fiindcă nu mergem mână în mână cu toți creștinii. Eu găsesc că e bine de tot și că nu e niciun semn de înapoiere. E bine să ținem la legea strămoșească și să nu ne uităm la ce zice lumea din alte țări. Englezii n'au introdus nici până azi sistemul metric, ori banii din „Uniunea monetară” și nu-i mai învinuește nimeni că sunt înapoiți. Să rămânem la legea noastră și la toate obiceiurile noastre strămoșești. În schimb să fim creștini adevărați. Să cinstim pe Dumnezeu, prin cinste, muncă, și împlinirea datoriei. Să cinstim pe Mântuitor prin iubirea de oameni, prin mila de aproapele nostru și mai ales prin jertfa noastră pentru binele altora. Amin.

Mama lui Nicolae Iorga

1. Maiu 1934

„Două puteri sunt în lume mai mari decât toate: Dumnezeu în cer și Mama pe pământ. Un om e așa cum vrea Dumnezeu și cum l-a crescut Mama care l-a făcut”.

Acesta e crezul meu, așternut pe hârtie de mai mulți ani, adevărit într'una și pretutindeni.

Cei mai mari oameni din lume mărturiseau cu mândrie că mamei datorau tot ce aveau mai bun în sufletul lor și tot ce au făcut mai bun în viața lor.

Prin pilda cea de toate zilele, mama crește în sufletul copilului florile cele mai frumoase ale virtuții.

Copilul să-ți fie drag, spun mamele adevărate, dar nu trebuie să-l alinți prea mult. Să-i dai tot ce trebuie, dar să nu-l lași să se înhăiteze cu copiii răi.

La fel s'a spus că mamele fac pe copii și soțiile pe soți. Mulți oameni mari au mărturisit că dacă au moștenit de la mamă însușiri bune și puterile de a gândi și înfăptui, soției datorau liniștea de care aveau nevoie, cuvântul bun și blând care susține pe om în luptă cu gândurile de tot felul ce acopăr ideia cea mare pe care o urmăreau.

Marele chimist francez *Marcelin Berthelot* spu-

nea mereu că mamei sale, plină de energie și de distincție, i-a datorit puterea de muncă, ținerea de minte cu care uimia pe toți cei ce-l cunoșteau, iar soției lui datora tot ce a înfăptuit. Fără să știe el, doamna Berthelot îi ținea camera de lucru în cea mai bună ordine, o aerisea, păstra liniștea cea mai mare, iar, când *Berthelot* trecea în biblioteca de alături, ea se furișa repede, po-trivea un scaun, mai deschidea o fereastră vara, mai punea un lemn pe foc iarna și intra repede în camera ei. De aceea, la moartea lui *Berthelot*, când s'a cerut în Parlamentul francez, ca rămă-șițele lui pământești să fie așezate în Panteon, un alt glas a cerut să fie așezate lângă el și rămășițele doamnei Berthelot. Panteonul va stră-lăci și mai mult dacă, adăpostind farul care a luminat o lume întreagă, va păstra și candela plâpândă care cu lumina ei sfioasă a luminat un cămin. Și așa s'a întâmplat. Rămășițele doamnei Berthelot reprezintă pe singura femeie care odih-nește în Panteon între atâtea glorii care au strălucit în istoria Franciei.

Aceste gânduri mi-au venit din nou în minte când în Vinerea Paștilor mi-a săgetat inima vestea îngrozitoare despre încetarea din viață la 93 de ani a unei mari Românce, mama d-lui profesor Nicolae Iorga.

„Din stejar stejar răsare”, spune Românul.

Cel mai mare Român și cel mai cinstit Român de azi e capodopera cu care a vrut să se mân-drească natura perfecționând din tată în fiu

cele mai bune și mai alese însușiri omenesti, spre a le trece cu cel mai înalt exponent în fiul cu care s'a mândrit toată viața *Zulnia Iorga*. Dacă uneori natura face salturi, de data aceasta ea a evoluat încet și pas cu pas, timp de o sută de ani, pentru a da neamului nostru pe cel mai mare învățat al lui, din tot trecutul nostru și pentru multă, foarte multă vreme în viitor.

Sfânta *Zulnia Iorga* a fost o intelectuală în cel mai înalt grad, cu învățatură multă și cu credință în Dumnezeu și mai multă. A scris și a citit din fragedă tinerețe și până la cea mai binecuvântată bătrânețe.

Durerea marelui profesor trebuie să fi fost nespusă, fiindcă nespusă a fost dragostea lui pentru Mama sa cea mare. Niciun cuvânt omenesc nu poate aduce o alinare cât de mică. De aceea la trista veste n'am putut să-i trimet decât cuvintele care urmează:

„Dumnezeu să te susție în clipele grele prin care treci și pe care le cunosc prea bine și să așeze la dreapta Lui sufletul Mamei sfinte, care a născut și a crescut pe copilul de geniu, azi cel mai mare Român și cel mai cinstit Român”.

Durerea de azi să călească sufletul mare, așa ca *Nicolae Iorga* să fie pentru multă vreme și podoaba neamului nostru și pavăza cea mai tare împotriva tuturor furtunilor care ar bântui în scumpa noastră Românie, acum și pururea mare, de la Nistru pân' la Tisa.

Al optulea Congres al Asociației Române pentru înaintarea Științelor

16 Maiu 1934

A avut loc în București de la 29 Aprilie la 3 Maiu 1934. A fost minunat. A fost organizat în pripă și fixat întâia oară între Paști și Dumineca Tomii. Era să fie amânat și a doua oară fiindcă pregătirea lui nu părea destul de bună pentru comitetul organizator. S'a cerut chiar cu stăruință să fie amânat din nou până la Octombrie. S'a dovedit zicătoarea latinească după care soarta ajută pe cei ce îndrăznesc. Și totuși nu e de mirare. Așa suntem noi, Românii. Noi nu suntem ca arcul de ceasornic care se desface clipă cu clipă și învârteste roțile și rotițele douăzeci și patru de ceasuri într'una. Așa sunt neamurile din Apus, care muncesc zi cu zi, fără întrerupere și fac astfel pe nesimțite ispravă multă și bună care înseamnă civilizația de azi. Noi Românii n'am avut niciodată tihnă îndestul ca să muncim pe îndelete. Când se da sfoară în țară că vin Turcii ori vin Rușii, ori, în vremuri și mai depărtate, Tătarii și alte neamuri, Românul lua ce putea lua cu el în grabă și fugia cât îl țineau picioarele. Se uita din când în când în urmă ca să vadă cum îi arde satul ori orașul

și cum îi pradă dușmanul bordeiul. Am mai spus odată, când doctorul *Istrati* a făcut minunata lui expoziție în mai puțin de un an, pe când toate celelalte neamuri lucrau ani întregi, unul după altul. Am spus că la noi n'ar fi servit la nimic un timp mai lung, fiindcă Românul amână mereu, spunând mereu că mai are atâtea luni și chiar atâția ani până să se apuce de muncă. Am spus atunci, acum douăzeci și opt de ani, că Românul e ca dinamita. Stă cartușul de dinamită de nici nu bănuiești ce putere mare îi ascunsă în el, dar, când i-ai dat foc cu capsula de aprindere, atunci să te păzești dacă mai ai vreme de fugit. Sfărâmă și dărâmă tot ce întâlnește și isprăvește totul cât te-ai șterge la ochi. Așa suntem noi. Pe când se credea Neamțul mai tare la Mărășești, atunci s'au desbrăcat flăcării ca la coasă. Și i-au cosit pe Nemți, ori mai bine zis i-au descusut până i-au rupt. E uimitoare reușita acestui congres prin numărul mare de oameni de știință cari au luat parte la el și prin numărul mare de descoperiri și cercetări care au fost aduse la cunoștința lumii.

Și mai presus de toate e de necrezut cum atâtea studii au fost făcute în vremurile de azi atât de puțin prielnice pentru știință și în sărăcia mare în care se găsesc laboratoarele și institutele de cercetări. Putem privi cu încredere viitorul științei în țara noastră, fiindcă atâtea ne-a trebuit ca să facem dovada că s'a muncit pe tăcute,

pe răbdare și mai ales că s'a muncit bine, nespun de bine și cinstit, cum nu se mai poate.

Marele doctor *Istrati*, învățat mare și patriot mare, a întemeiat acum patruzeci și patru de ani Societatea de Științe fizice din București, la 24 Martie 1890. A condus-o și a organizat-o el însuși cât a trăit, a transformat-o în Societatea Română de Științe, a făcut Asociația tuturor Societăților de Științe din România și a ținut șapte congrese înainte de războiu. Munca lui a fost spornică, fiindcă i-a fost prea curat gândul și prea mare dorința pentru înaintarea științei și în țara noastră. De la războiu încoace, Societatea Română de Științe din București a muncit într'una la înaintarea științei și a tipărit buletine în fiecare an, care au dus peste mări și peste țări faima numelui de Români. Dar de la moartea doctorului *Istrati* Asociația Română pentru înaintarea științelor nu mai ținuse niciun congres. Reușita congresului de acum trebuie să ne îndrepte cu gândul spre acel care a întemeiat Societatea noastră. S'a stins sârmanul, departe de patria pe care a iubit-o și pentru care a muncit, s'a stins într'o cameră de spital din Institutul Pasteur, la 17/30 Ianuarie 1918. A avut durerea nesfârșită să vadă răstignirea țării sale, dar n'a avut fericea fără margini, pe care am apucat-o noi, de a vedea și învierea ei. Din adâncul sufletului nostru plin de recunoștință să scoatem un creștinesc „Dumnezeu să-l ierte”.

XLVIII.

Stropitul viilor

1 Iunie 1934

Tata Noe cel bătrân
Fost-a, fost puiu de Român;
El a născut veselia,
Findc'a descoperit via.

Așa cântă Românul la chef, când e cum îi stă mai bine. Frumoasă poveste, dar mare minciună, fiindcă Biblia ne spune că Noe a fost un patriarh evreu. Lui i-a spus Dumnezeu că vrea să pedepsească lumea cu potopul și că el să-și facă o corabie în care să-și puie neamurile lui și câte o pereche din toate animalele. Potopul a ținut patruzeci de zile și patruzeci de nopți și arca lui *Noe* s'a oprit pe vârful muntelui *Ararat*. După aceea *Noe* s'a apucat din nou de agricultură și a sădit vie. Via a făcut struguri, din struguri a ieșit vin și *Noe* a băut atâta vin bun până s'a îmbătat. Doi fii ai lui, *Sam* și *Iafet*, văzându-l gol și beat, le-a fost milă de el și l-au acoperit, iar al treilea, *Cham*, din potrivă, l-a batjocorit. După ce s'a trezit, *Noe* a binecuvântat pe cei doi fii buni și a afurisit pe *Cham*. Dar deși *Noe* n'a

fost puiu de Român, vița de vie crește la noi de mult de tot și *Dacii* beau vinul până păteau ca *Noe*. *Boerebista* a dat atunci poruncă în țara lui ca să se stârpească vița de vie. A introdus oarecum, cu mult înainte de *Americani*, prohibiția alcoolului și prin urmare a dat voie *Dacilor* să bea numai vin călcat de broaște și nu apă de sapă. Ca și la *Americani*, s'au găsit și pe atunci contrabandiști și clandestini cari au mai păstrat ceva viță și au mai băut pe ascuns ceva vinișor. Și n'au făcut rău. Ba au scăpat astfel vestitele podgorii cu care ne fălim și până azi și care ne îmbogățesc și ne înveselesc.

Spicuim dintr'o carte minunată cele ce urmează despre stropitul viilor. Cartea e scrisă cu multă pricepere și cu tot focul de d-l *Const. I. Teodorescu*, profesor la *Academia de înalte studii agronomice* și un cunoscător de mâna întâiu al viilor românești. În cei din urmă doi ani *România* a pierdut, din cauza *manei*, mai bine de un miliard și jumătate de lei. Socotind toate viile de pe pământ, pagubele din cauza *manei* se ridică la multe miliarde de lei pe an. Pe când mai înainte ajungeau 3—4 stropiri pe an contra *manei*, în timpul din urmă n'au ajuns nici cinci, nici zece stropiri; iar *Șvabii* din *Banat* nu și-au putut scăpa viile nici cu optsprezece stropiri.

Stropitul se face, cum se știe, cu zeamă de piatră vânătă și var. Nici prin gând nu-ți trece, cetitorule, cum a găsit omul că piatra vânătă e

bună contra manei. De multă vreme — spune autorul — era obiceiul în *Médoc* de a se stropi viile de la marginea șoselelor cu piatră vânătă și var, spre a le apăra de furțișag. Cei cari se îmbolnăveau de dureri de stomah și diaree, pe când se coceau strugurii, erau urmăriți ca hoți de struguri. Intâmplarea e mai ciudată. Profesorul *Millardet* de la Universitatea din *Bordeaux* a observat, prin 1883, că butucii stropiți cu piatră vânătă și var rămâneau cu toate frunzele până toamna târziu, pe când butucii nestropiți rămâneau fără frunze de cum dădea mana. De atunci se trage stropitul viilor cu zeama numită *bordelesă*.

Tot meșteșugul stropitului e să fie făcut la timp, înainte de a începe ploile, și să fie făcut cu o zeamă pregătită precum urmează. E nevoie de două vase, unul de 100 și altul de 50 de litri de apă, ele putând fi butoaie de lemn, sau chiar de ciment. În vasul cu 50 de litri, se aruncă un săculeț cu un kilogram de piatră vânătă și se lasă până se topește tot.

Pentru laptele de var se lucrează astfel: se alege o jumătate de kilogram de var gras în bolovani, se sfărâmă până se face ca oul de găină; se întinde într'o albie, așa ca să fie bucătică lângă bucătică, și se stropește numai cu atâta apă cât poate suga varul. După o jumătate de ceas, varul se face praf ca făina. Amestecând într'una, presărăm praful în butoiul cel mare,

in care se află tot 50 de litri de apă. Se lasă o jumătate de ceas, așa încât să se stingă și grăunțele de var rămase nestinse. Și ia seama bine, cetitorule, sau mai bine zis, podgoreanule, să nu faci cum se face de obicei; să nu pui laptele de var în piatra vânată, fiindcă strici tot ce ai făcut. Încă odată, ia seama bine. Torni încetul cu încetul zeama de piatră vânată în laptele de var și amesteci într'una. Lucrând așa, ai făcut 100 de litri de zeamă de stropit, în care se găsește un kilogram de piatră vânată și o jumătate de kilogram de var, nici mai mult nici mai puțin. Și, ca să nu strici pompa de stropit, treci zeama în pompă printr'o strecurătoare de aramă sau printr'una de pânză. Când e bine făcută, zeama de stropit e albăstruie ca cerul și e cam cleioasă. Lucrează așa, după rețeta asta, și fii sigur că lucrezi bine. Nici prea mult var nu-i bun, fiindcă împietrește prea tare frunza; nici prea multă piatră vânată nu-i bună, fiindcă o arde.

Și acum, noroc și Doamne ajută!

Tot stropitul viilor

16 Iunie 1934.

Și pe ziua de azi tot despre stropitul viilor și tot după cartea scrisă cu multă pricepere și cu multă învățătură de domnul *I. C. Teodorescu*, profesor la Academia de Agricultură. Trebuie să ne între în cap, spun eu de la mine, că vremurile de azi cer pricepere multă de la toată lumea, cer știință multă și conștiință și mai multă. Nu mai merge așa, să facem lucru de mântuială fără nici-o tragere de inimă și numai ca să zicem că l-am făcut. Toată industria de azi poate ținea piept la nevoile de tot felul, numai și numai prin muncă încordată făcută la timp, făcută cinstit și fără înșelăciune.

Lucrarea câmpului, de la arat și semănat până la prășit și mușuroit, până la secerat, treerat și atâtea și atâtea necazuri pe care le cunoaște prea bine și proprietarul mare și plugarul mic, alesul seminței, soiul ei, tot și toate trebuiesc făcute cu multă pricepere.

Mă mir de dumneata, profesor universitar, îmi

vei spune, cetitorule, că ne mai spui lucruri pe care le știe toată lumea. Ce se poate face fără pricepere, domnule profesor, fără cinste, numai de mântuială și de orice nepriceput?, mă vei întreba, cetitorule. Nimic, îți voi răspunde. Nimic bun și nimic trainic. Așa-mi închipuiam că lucrează toată lumea. Bag de seamă, zi cu zi și din ce în ce mai mult, și cu jalea în suflet din ce în ce mai mare, că azi aproape totul se face la noi de mântuială, de oameni nepricepuți și hrăpăreți. Ascultați, oameni buni, ce am auzit zilele acestea.

Un chimist tânăr de la noi s'a gândit că tare ar fi bine să cerceteze poamele noastre, culese din pomii noștri, și să afle, așa cum fac alții în țările civilizate, ce legătură este între soiul unei poame, între pământul în care crește, între îngrijirea pomilor, curățirea lor de omizi, ferirea lor de tot felul de boli și multe și de toate. A dus munca lui la un sfârșit bun și a arătat într'o carte cum trebuie îngrijiți prunii, cireșii, caișii, merii și cum putem câștiga bani mulți cu poamele lor.

Ce credeți însă că i s'a întâmplat, într'un sat de lângă București, nu de la marginea țării, uitat de lume și bătut de Dumnezeu. Ascultați, oameni buni:

„Nu-mi lua, domnule, te rog domnule, ai milă de mine, domnule; nu mă lăsa muritor de foame; îți dau și mai multe caise, îți dau să duci și acasă, dar nu-mi lua din pământul în care cresc pomii”.

Și tot așa: „nu mă nenoroci, domnule, gândește-te că am copii pe cari-i cresc numai cu ce câștig de pe poame. Te rog, domnule, te rog fie-ți milă de mine”. Nici prin gând nu vă trece, oameni buni, la ce se gândia săteanul nostru, când se ruga mereu să aibă milă de el. Se ruga să nu-i ieie din pământul în care cresc pomii, fiindcă i-au spus lui alții, i-au spus anume, că domnul de la oraș umbla cu farmece, și că pe unde a luat pământ s'au uscat pomii și oamenii au sărăcit.

De necrezut, și totuși așa crede săteanul nostru despre tot ce e știință, despre tot ce e pricepere. El crede că toată lumea vrea răul lui, și mai ales crede în farmece de care nimeni nu poate scăpa și care sunt în stare să-l lase pe drumuri. Și multe mai sunt aceste farmece, multe mai sunt crezurile în care cred sătenii, multe, multe de tot.

Să ne întoarcem la stropitul viilor. Iată ce spicuiesc din cartea domnului profesor *Teodorescu*. Via trebuie stropită înainte de ivirea *manei*. Odată ce via s'a molipsit de boala asta, niciun leac nu o mai poate scăpa. Dacă stropitul se face în timpul când ciuperca manei vrea să încolțească pe frunze, atunci zeama de stropit e ne mai pomenit de distrugătoare pentru boală. Timpul cel mai bun de stropit e înainte de ploile seci și chiar în timpul când burează. Stațiile de înștiințare dau sfoară în podgorii, de la Petroasa și Chișinău, când trebuie să se facă stropirea. Odată se stropia cu mătura pe de-asupra frunzelor. Cea mai bună

stropire se face cu pompa de mână. Trebuie să se stropească mai ales dosul foilor, și stropii trebuie să pătrundă în tufă până la ciorchini. Zeama de stropit să fie ca o ceață deasă, și nu cu picături mari. Lancea trebuie să fie de vre-o 90 cm. și să aibă capătul puțin îndoit în sus. Nu e bine de loc să se stropească numai o parte a butucului. După grindină e bine să se stropească și fețele de de-asupra ale frunzelor. Ciorchinii tineri și frunzele tinere trebuiesc stropite mai ales și mai bine. Pentru un hectar de vie se socotește că două pompe sunt de ajuns dacă se stropește la înștiințarea dată de stațiune. O greșală mare făcea lumea când stropia numai fața de sus a frunzii. S'a dovedit azi că îmbolnăvirea se face pe fața de jos a frunzii, care are mult mai multe găurele pe unde poate intra sămânța bolii.

Lucrătorii trebuiesc ținuți de scurt, ca să facă lucrul bun, și mai ales așa cum trebuie. Trebuie dusă o luptă crâncenă, spune domnul profesor *Teodorescu*, ca să priceapă lumea că stropitul e totul în lupta contra manei. Zeturile cele mai bune nu pot folosi mult, dacă nu sunt întinse pe toată frunza.

Încă odată, muncă, și iar muncă, muncă cinstită de oameni cinștiți și pricepuți!

L.

Mulți ani trăiască Nicolae Iorga

16 Iulie 1934.

Da. Mulți ani trăiască acela care a muncit și muncește fără preget pentru luminarea și înălțarea scumpei noastre Români. A muncit zi cu zi și an cu an, de douăzeci și cinci de ani într'una, la *Universitatea lui din Vălenii-de-Munte*. A cetit, a scris, a vorbit. Nu s'a odihnit nici iarna, nici vara, nu s'a dus la munte, nu s'a dus la mare, nu s'a dus la băi. Nu s'a desfătat.

Câtă deosebire, Doamne, de la el până la alții, de la astru până la vierme, ca să folosesc de-a'ndoaselea spusa lui *Vlahuță!*

Il aud pe cutare spunând: abia aștept să vie vacanța și să plec la liniște. Nu iau cu mine nici-o foiță de hârtie, niciun creion, nu las adresa nimănu. Nu vreau să-mi scrie nimeni, nu vreau să scriu nimănu. Imi trebuie odihnă.

Și ca acesta suntem mulți și ca acesta facem mulți. Obosiți de lenea de-alungul anului, ne trebuie odihnă. Și, după desfrăul de odihnă, tot nu suntem odihniți. Nu dovedim cu nimic că

ne-am odihnit. Lenea ne stăpânește și după vacanță. Condeiuul nostru tot înțepenit rămâne pe hârtia care așteaptă zadarnic să așternem pe ea gândurile noastre. Hârtia tot nescrisă rămâne, cărțile tot nedeschise și tot cu foile netăiate așteaptă mult și bine pe masa noastră de lucru. Ne obosește chiar și numai cetitul ziarelor. În schimb, suntem mereu nemulțumiți de cei ce muncesc cu zor și spor. Le căutăm cu lumânarea aprinsă câte o greșală strecurată în miile de pagini pe care le scriu.

Păcate grele față de neamul nostru. Ne-a dat Dumnezeu de toate. Ne-a dat țară bogată cum nu sunt multe în lume. Ne-a dat țară frumoasă pe care n'o cunoaștem și pe care străinii o prețuesc mai mult decât noi.

Mai vinovați decât toți, suntem noi, intelectualii. Câți cetim cât ar trebui să cetim? Câți scriem cu mintea noastră?

Nu mai merge așa. Trebuie să ne schimbăm. Altfel le va fi rușine urmășilor să ne spuie că am fost înaintașii lor. Trândăvie peste tot. Nepăsare și iar nepăsare.

De aceea, gândul meu se îndreaptă cu admirație spre acela care a cetit și cetește cât nu cetim o mie de intelectuali, care a scris cât n'au scris mii și mii dintre noi și care a gândit cum n'a gândit niciunul dintre noi și niciunul până la el. Și nu e vorbă de gândit de mântuială și de ochii lumii. A gândit pentru neamul

nostru întreg, pentru îndreptarea și înălțarea lui. Gândim și noi gânduri gândite de alții, și fără să-i fi înțeles în totul.

De douăzeci și cinci de ani face lecții la *Universitatea* lui din Vălenii-de-Munte. În fiecare zi, glasul lui, al celui mai mare orator al nostru, a răsunat acolo de dimineață și până seara. Învățătura lui a luminat neconținut mințile celor dor-nici de învățatură. Sufletul lui a încălzit sufletele celor veniți la el.

Nimeni nu-i profet în țara lui. Nici el nu e ascultat, cum se cuvine și mai ales nu e urmat cum s'ar cădea.

El și numai el ar trebui să îndrumeze azi *România Mare* spre marea ei menire, prin cinstea lui, prin munca lui, prin învățătura lui fără seamăn, prin ascuțimea minții și prin tot geniul lui.

Mulți ani trăiască profesorul Iorga!

LI.

Creștere de acasă, sfântă mai ești tu!

1 Septembrie 1934

Spre tine se îndreaptă gândul meu, cu recunoștință, și azi ca de atâtea ori în viața mea. Ție îți datoresc pavăza cea tare, care m'a apărat în lupta cu greutatele vieții. Și mult au mai fost aprigi aceste lupte și mari de tot au fost greutățile întâlnite, multe și de toate la fiecare pas! Pe mormântul meu, lângă acela al Mamei, al Tatei și al lui Bădița Fani, am scris de pe acum: a fost profesor și om fără noroc. A dat din dreptul lui, dar n'a luat din dreptul nimănui.

Creștere de acasă, sfântă ai mai fost și plină de învățături pe care nu le poate da școala, dar pe care se reazimă ca pe temelie de beton armat, tot ce am învățat în școală și în afară de școală, de atunci încoace. Spre tine, creștere de acasă, se îndreaptă gândul meu plin de recunoștință.

Mă văd copil mic: nu mergeam la școală. Aud pe bunica, Dumnezeu s'o ierte, spunându-mi: ia seama tu, *Ghiță*, de tingirea asta cu lapte; vezi să nu dea în foc. Și o văd pe bunica aidoma cum era, sveltă și sprintenă, văd focul în vatră, văd pirostriile cu tingirea, văd laptele din ea.

Și mă văd și mă aud spunându-mi mie: cum să dea laptele în foc, că doar tingirea era numai pe trei sferturi plină cu lapte? Și, tot mirându-mă de spusa bunicăi, numai ce văd că laptele se umflă și se umflă până aproape de gura tingirii. Mare a fost mirarea mea de atunci. Tocmai când să dea laptele în foc, a venit și bunica. — Ce a fost asta, bunicuță?, am întrebat-o eu. — Ce să fie?, mi-a răspuns bunicuța, s'a umflat laptele. Așa face el întotdeauna, când fierbe. Și, dacă nu bagă omul de seamă, dă laptele în foc și rămâi fără el. Așa era să pățești tu acum. Rămâneai fără ceașca de lapte, de nu veneam eu la timp.

Invățătură de acasă, sfântă mai ești tu! Să-mi fi explicat de o sută de ori la școală, și n'aș fi ținut minte nici până a doua zi că laptele se umflă când îl fierbi și că dă în foc dacă nu iei seama bine.

Intotdeauna am admirat gătitul mâncărilor în bucătărie. Mâncările cer, ca să fie gustoase, atâta pricepere, atâta îndemânare și atâtea cunoștinți, cât nu cer cele mai mari descoperiri. Toți inventatorii, cei mai mari, ca un *Edison*, au făcut tot ceia ce au făcut prin marea lor luare aminte la tot ce vedeau în jurul lor. La fel, meșteșugul cel mare la facerea mâncărilor e să fii cu luare aminte la tot ce faci, să pui sare cât trebuie, nu mai multă, să potrivești focul să nu fie prea iute, fiindcă îți arde mâncarea ori o afumă, să le potrivești

din toate. Ușor de zis, ușor de făcut, când ți-i mintea la treabă, și greu de tot când ți-i gândul la dracu', cum spunea tot bunica. Așa este și cu învățătura din școală. Degeaba ții cartea dinainte, degeaba-ți aleargă ochii pe ea, dacă ți-i gândul aiurea și vrei s'o închizi cât mai degrabă; degeaba e tot ce face omul de mântuială și fără tragere de inimă. Geniul, cât e el de mare, de rar și de scump, e numai răbdare și luare aminte, a spus un om de geniu.

Tocmai târziu, în Liceu și la Universitate, am înțeles de ce dă laptele în foc. Dar degeaba ar fi fost toate lămuririle că laptele are anume principii care se descompun pe la șaptezeci de grade, care, fiind gazoase, fac să se umfle laptele, degeaba ar fi fost toate teoriile; ar fi intrat pe o ureche și ar fi ieșit pe alta și nu s'ar fi întipărit în minte, ca învățătura de acasă. Am învățat multe despre lapte de atunci încoace; că el trebuie încălzit numai până se umflă, că fiertul până în clocote îl strică, făcându-l să se mistuie mai greu, că, din contra, fiertul prea puțin lasă microbii în el, atâtea și atâtea învățături din carte. Toate se uită. Numai învățătura de acasă nu se uită niciodată.

Creștere de acasă, sfântă mai ești tu!

Tăiatul lemnelor

16 Septembrie 1934.

Creștere de acasă, și astăzi tot despre tine scriu. M'ai învățat atâtea.

Trecuse vreme multă de la întâmplarea cu laptele care era să dea în foc de nu venia bunica la timp. Ba era să rămân și nemâncat în dimineața aceea.

Terminasem clasele primare. Eram în Liceul Național din Iași. În vacanțe ne întorceam toți frații acasă. Mama o ducea destul de greu cu fabrica de lumânări de ceară albă pentru biserică, rămasă după moartea tatei. Măine se împlinesc cincizeci și doi de ani de când a închis tata ochii pe veci, la ora 6 seara în ziua de *Tăierea capului Sfântului Ioan Botezătorul*. Era o zi frumoasă de sfârșit de August, senin și cald.

Veniam, zic, cu toții, în vacanța cea mare la Focșani. Eram acum mai mărișori. Tocmai buni pentru tăiat lemne. Ce muncă plăcută și plină de învățătură! Muncă de aceea care întărește mușchii, umflă pieptul, ascute agerimea mâinii, ochilor și urechilor, trebuind să fii cu luare aminte la tot ce faci. Cât de sănătos era sculatul des de

dimineată, până nu ardea soarele! Pâlniile de holbură ori bună-dimineăta râdeau în toate colorile, de o frumusețe neatinsă de pictor. În fundul lor, sclipeau boabele de rouă ca și cele mai frumoase diamante. Albinile intrau și ieșeau din ele, sprintene și harnice. Celelalte flori răs-pândeau miresme de raiu.

Tăiatul lemnelor cu fierăstrăul, ce joc frumos și de mii de ori mai frumos și mai sănătos decât jocul de biliard în aer închis, ori toate sporturile după care se înnebunește lumea de astăzi!

Rând pe rând văd pânda amintirilor desfășurându-se icoanele de la cumpăratul lemnelor, descărcatul lor, la așezatul în curte și la urmă tăiatul cu fierăstrăul, despicalul cu toporul și rânduital în magazie pentru iarnă.

Unde ești, copilărie, cu tăiatul lemnelor și cu plăcerile lui! Câte ai de învățat de la o căruță cu lemne, cumpărată la *Ocol* în zi de târg, dimineăta de tot. Crezi că sunt în ea cine știe câte lemne, și lemne tot unul și unul, groase fără niciun ciot. Numai când le descarci, vezi cu câtă înșelătorie erau așezate în car. Afară de câteva lemne drepte, groase de de-asupra, celelalte de la fund erau noduroase, încovoiate, așa că între ele erau mai mult paie. De unde credeai că ai cumpărat lemne bune și ieftine, luai seama că ai cumpărat marfă proastă și scumpă. Astăzi înșelăciunea e mai civilizată. Azi te înșeală cu cântarul *verificat* de Serviciul de măsuri și greutate.

Pun căruța și o încărcă cu lemne pe „dușimal”. Te uiți și cetesti cu ochii tăi, ca să nu te înșele căruțașul, că sunt întocmai atâtea sute de kilograme câte ai plătit. Nu știi că *dușimalul*, controlat de controlor, te înșeală din ochi. Sub el e o groapă în care stau ascunși oameni cari trag în jos și-l fac să arate cu o sută sau două sute de kilograme mai mult la fiecare cântărire. Hoție, bine a zis cine a zis, că tu ești mama descoperirilor făcute de știință pentru a te găsi! Niciun curs și niciun profesor de fizică nu te învață să fii cu luare aminte la această înșelăciune, atât de însemnată pentru viața cea de toate zilele.

După descărcat și așezat în curte, așa ca să ocupe loc cât mai puțin și să le poți lua ușor, venia tăiatul cu fierăstrăul. Nici pe departe nu-ți spune fizica ce este un fierăstrău. Mi-ai arătat tu, creștere de acasă. Un fierăstrău e o adevărată mașină, care are multe și de toate. Vai de tine, tăietor de lemne, dacă nu-ți dai seamă de toate chichițile lui! Pânza fierăstrăului trebuie să fie întinsă bine de tot. Dacă e prea puțin întinsă, atunci fierăstrăul se oprește mereu în tăietura făcută în lemn: împingi mereu în fierăstrău și asuzi fără spor. Intinzi pânza de fierăstrău cu frânghia legată între coarnele lui de sus. În mijlocul ei e speteaza de lemn, pe care o răsucești de atâtea ori, până ce frânghia e întinsă bine. Vai de tine de nu ieși seama bine când întinzi frânghia! De scapă speteaza, te lovește peste

măini de te seacă la inimă de durere. De întinzi frânghia prea tare, ea se rupe. Atunci trebuie să desfăci totul și să o legi din nou.

După întinsul pânzii vine ascuțitul dinților de fierăstrău cu pila. Alt meșteșug pe care nu-l poți învăța din carte, ori din spus din gură. Trebuie să vezi pe un tăietor de lemne cum ascute dinții fierăstrăului, nu pe un profesor, pe un doctor, ori alt învățat. Și mai trebuie să ai nervi de oțel ca pânza fierăstrăului, fiindcă scârțâitul și țipetele dinților ascuțiți îți sfredelesc urechile și creierul. După ascuțitul dinților vine îndoitul lor, unul într'o parte, altul în partea opusă. Fără această strâmbare a dinților, fierăstrăul nu mușcă bine și taie în sec. Tot nu s'a isprăvit cu potrivitul fierăstrăului. Pânza nu trebuie să fie aplecată nici în dreapta, nici în stânga. Pentru asta răsucești pe rând mânerile de care sunt legatele capetele pânzii și potrivești așa ca pânza să fie tocmai cum trebuie.

Dacă n'ai tăiat niciodată lemne cu fierăstrăul, iubite cetitor, degeaba te-am descântat la cap. Ori nu pricepi mare lucru din spusesele mele, ori nu simți nici-o plăcere la cetitul lor. Și mai puțin încă guști farmecul pregătirilor arătate.

Creștere de acasă, tu întreci toate învățăturile dela Universitate, din carte și din laboratorii!

Abia acum am ajuns la tăiatul lemnului. Il las pe altă dată.

LIII.

Tăiatul lemnelor cu fierăstrăul

1 Octombrie 1936.

Creștere de-acasă, nu-mi închipuiam că voi avea atâtea de scris când am început să scriu despre tine.

Sfântă mai ești tu prin învățăturile tale și mai învățată decât toți învățații. Stăm pe umerii tăi toată viața noastră. Ca pomul care sugă din măruntaiele pământului prin rădăcinile ce stau în întunec hrana care-l înalță în sus, tot mai sus, și-l face să rodească, tot așa tragem și noi din creșterea de-acasă toată putința noastră de a ne înalța tot mai sus și de a rodi gânduri și fapte cu care neamul nostru și omenirea merge înainte.

Creștere de-acasă, prea puțini reușesc în viață din cei cari n'au avut parte de tine.

Vorbiam de tăiatul lemnelor din copilăria mea. Arătam câtă învățătură și câtă agerime dă mâinilor, ochilor și urechilor acest joc, pe care atâția

il disprețesc. Atâția părinți cred că e o înjosire pentru odraslele lor să pună mâna pe fierăstrău și să taie lemne. Cât de mult greșesc, Doamne, și cât sunt de pedepsiți și copiii lor, cari nu sunt în stare să-și taie o felie de pâine sau să-și ascută un creion!

Spuneam că trebuie să fim cu multă băgare de seamă la potrivirea fierăstrăului, la întinsul pânzei, la ascuțitul dinților, la întorsul lor într'o parte și în alta și la toate celelalte chichițe ale acestei scule, care este o adevărată mașină. Ai crede, cetitorule, că n'a mai rămas nimic de spus despre tăiatul lemnului. Ascultă și te vei minuna de cele ce-mi trec acum pe dinaintea, pe pânza albă a filmului cu amintirile mele.

Întâiu și întâiu vine alesul lemnului de tăiat. Nu iei niciodată un lemn la întâmplare. Alegi dintr'o ochire pe cel mai drept, mai fără noduri, mai nu știu cum și mai nu știu ce fel, pe care crezi că-l vei tăia mai ușor. E o puzderie de însușiri, pe care le prinzi dintr'o ochire. Precum placa fonografului sau a telefonului prinde și răspândește o sumedenie de sunete, cu toate că e numai o foiță de metal, tot așa prinde și ochiul dintr'o dată ceia ce ar trebui să desemneze într'un ceas întreg. Tot așa, când e să zboare un aeroplan, motoarele huruie, helicea zbârnâie, sunete de tot felul te asurzesc, dar aviatorul prinde cu urechea totul dintr'odată, și, când sunetul e limpede,

așa cum îl cunoaște el, e sigur că toată mașinăria merge de minune.

Și, după ce ai tăiat un lemn, alegi altul, care ți se pare mai bun decât celelalte. Și tot așa, tot alegând lemne mai bune, te pomenești că le-ai tăiat pe toate și că toate erau bune. Ba și acelea pe care le credeai prea noduroase ți se par bune. Faci ca Țiganul din povestea cu merele pădurețe: după ce a mâncat până s'a săturat, a spurcat pe celelalte, ca să păcălească pe Românașul care va veni după el. Ca totdeauna, și de data aceasta, tot Țiganul a fost păcălit. Tot rătăcind prin pădure, a flămânzit de la o vreme și s'a întors la merele spurcate de el. Alegea din grămadă un măr rămas nespurcat, pe urmă altul și iar altul, până ce a mâncat toată grămada de mere. Ca Țiganul de care râdem facem și noi de multe ori la fel: în loc să păcălim pe alții, ne păcălim pe noi.

Dar cum tai lemnele, pe ce le așezi? La început nu aveam capră, ca tăietorul de lemne. Așezam două lăzi potrivite, culcam lemnul de tăiat pe ele, lăsam un capăt în afară și pe urmă îl tăiam cu fierăstrăul. De la o vreme am făcut și capră de tăiat, dar înțepenită în pământ, nu ca acelea care se strâng și se pot purta în spinare. Ușor de zis: tai cu fierăstrăul și ușor de tăiat când te-au învățat greșelile făcute și în care poate ai rupt pânza fierăstrăului!

Întâiu și întâiu, trebuie să ții fierăstrăul tocmai

cum trebuie și să nu fie aplecat nici în dreapta, nici în stânga.

Trebuie să-l ții bine în palma strânsă, așa ca să nu alunece. Capătul de care îl ții trebuie să apese fierăstrăul așa, ca dinții lui să muște bine din lemn, dar destul de ușor ca să nu se rupă dinții și să nu te obosești fără folos.

Și, după ce tăiam destule lemne și făceam un purcoiu mare din ele, le despicaam cu toporul.

Nici tragerea la țintă, nici jocurile cu mingea, mai mare sau mai mică, niciunul din sporturile care cer sprinteneală la trup, iuțeală la mișcări, agerimea vederii, niciunul nu ating, necum să întrecă plăcerea despicatorului de lemne cu toporul. Ai puținică răbdare, cetitorule, — vorba lui Caragiale —, până la numărul viitor. Până atunci cu sănătate, care-i mai bună decât toate!

Despicatul lemnelor cu toporul

16 Octombrie 1934.

Am ajuns la despicatul lemnelor. In București se zice spartul lemnelor. Aș întreba cum e mai bine, dar nu mai întreb. Acum patruzeci și șase ani, ca elev la Liceul Național din Iași, întrebând pe profesorul nostru de limba română, marele nostru profesor, mare ca învățătură, fiindcă la trup era cel mai mic profesor dintre toți de atunci, întrebând pe domnul *Philippidi* cum e mai bine de spus așa sau așa nu mai știu ce cuvânt, mi-a răspuns că e mai bine cum se spune: „du-te la hală și ascultă cum se spune!” De altfel tare e greu de spus cum e mai bine.

Stam odată de vorbă cu *Coșbuc* și vorbiam despre nepotrivirile dintre unele vorbe de aici și din Ardeal. „Voi râdeți de noi, Ardelenii”, spunea *Coșbuc*, „când zicem casă-căși, pe când voi spuneți case. In schimb, ar trebui să râdem noi de voi, când roștiți plasă-plăși, pe când noi Ardelenii zicem: plasă-plase”.

Dar să trec la despicatul lemnelor cu toporul.

E cea mai frumoasă parte la tăiatul lemnelor, cea mai frumoasă și cea mai grea totodată. Toporul cere multă îndemânare la tăiat cu el. Un lat de deget greșit, și ai pățit-o. Ori îl dai în pământ, ori într'o cărămidă, în ceasul cel mai bun, și-i știrbești buza, ori, Doamne ferește, te lovești cu el în picior și te alegi cu o amorteală care te seacă la inimă, de nu te alegi cumva și cu vre-o tăietură. Incă odată, despicatorul lemnelor cu toporul e partea cea mai plăcută. Nu de mult a murit inginerul V. I., om de ispravă și Român bun, neîntrecut în dragostea lui de neam, care până la optzeci de ani a despica în fiecare zi câteva lemne cu toporul. Alegea singur de la tăiatul cu fierăstrăul bucățile care i se păreau mai ușor de despica. Le făcea grămadă în pivniță și nu lăsa pe nimeni să se atingă de ele. Numai el singur despica în fiecare zi câteva din ele, până se sătura și obosia.

Invățatură de acasă, tu m'ai învățat, ca să nu mai uit cât voiu trăi, ce se înțelege prin principiul inerției și care este principiul pe care se sprijină înălțarea zmeului și aceia a unui aeroplan.

Ce are a face despicatorul lemnelor cu toporul și principiul inerției?, mă vei întreba, cetitorule. Are foarte mult a face, îți răspund.

În două feluri poți despica lemne cu toporul. Într'un fel, așezi lemnul tăiat cu fierăstrăul în picioare, vorba vine, că doar n'are niciunul, ri-

ridici toporul în sus și-l miști repede în jos. Dacă ai potrivit mișcarea bine, toporul intră în lemn și îl despică dintr'o dată până la capătul celălalt. Dacă nu, ridici toporul în sus, îl răsucești în mână, așa ca lemnul să vie în sus, și izbești cu muchea toporului de tăietor. Lemnul intră singur în buza toporului și se despică mai ușor decât dacă l-ai izbi pe el de tăietor. E principiul inerției care face această minune, și despre care am să-ți vorbesc mai pe urmă. În al doilea fel, așezi lemnul culcat cu un cap pe tăietor, ridici toporul în sus, îl miști repede în jos, așa ca buza lui să intre în creștetul lemnului cu toată iuțeala. Toporul intră în lemn și-l despică uneori dintr'odată, alte ori din două lovituri, iar uneori nu-l poate despica. Atunci vâri o pană de lemn în locul toporului și o bați cu muchia toporului, până ce lemnul se despică. Alte ori mai pui o pană lângă cea dintâiu și pe urmă alta, le bați cu muchea toporului până te trec sudorile și nu te lași până nu despici lemnul afurisit, greu de despicat. Cum poate pana să despice lemnul, că doar ea merge în jos și nu în lături, asta e un meșteșug al ei, despre care dau lămuriri mai la vale.

Mă întorc la felul întâiu de despicat. Cum spuneam, ridici toporul cu lemnul înțepenit în gura lui, îl ridici cât poți mai sus și pe urmă îl miști repede în jos, după ce cu meșteșug ai întors așa ca lemnul să fie în sus. Il izbești atunci cu

muceha de tăietor și lemnul crapă, cu toate că intră el în topor, și nu toporul în el.

Cum vin astea?, vei întreba, cetitorule. Lemnul se despică fiindcă îl împinge inerția. Dar ce mâncare de pește mai e și inerția asta? Nu e nici-o mâncare de pește, nu e niciun fel de mâncare, deși hrănește fizica și mecanica de trei sute de ani într'una.

Invățatul italian *Galilei*, mare de tot, pe care Inchiziția l'a urmărit fiindcă spunea că pământul se învârtește, a arătat cel dintâiu ce minuni face inerția în lume. Tot *Galilei* s'a uitat cel dintâiu la cer cu un ochian și a mai găsit o planetă, a opta, până atunci. Și iar a avut încurcături cu Inchiziția, care spunea că nu se poate să fie mai mult de șapte planete, fiindcă sunt șapte zile în săptămână, fiindcă șapte găuri are capul, fiindcă au fost șapte vaci grase și șapte vaci slabe și fiindcă în ziua a șaptea s'a odihnit Dumnezeu, după ce a făcut lumea, și, ar mai putea spune azi, fiindcă pe șapte ani se alege președintele Republicii în Franța, fiindcă șapte sunete are gama, șapte colori are spectrul...

Dar, ca să nu ajung și eu la șapte pagini, care te-ar obosi, cetitorului, și ai arunca revista cât colo, fără să aibă vre-o vină, mă opresc aici, și ce-o mai fi, vei mai ceti pe urmă.

LV.

Principiul inerției

1 Noembrie 1934.

Vorbiam de învățatul mare italian *Galilei*, cel care a stabilit principiul inerției de care ascultă tot ce se întâmplă în lume ca mișcare. Numele lui întreg ęra *Galileo Galilei*, așa cum sunt la noi *Ion Ionescu*, *Petre Petrescu*, *George Georgescu* și cum e numele nunțului papal din București *Valerio Valeri*.

Galilei a găsit legea după care se mișcă pendulul măsurând timpul cu bătăile pulsului, fiindcă nu era ceas de buzunar pe vremea aceia. Era în biserica din *Pisa* și numai de nouăsprezece ani și privia cum se mișca policanđrul într'o parte și în alta. Mersul la biserică i-a fost spre binele lui; de aceia și Dumnezeu l-a ajutat să facă de tânăr o descoperire. *Galilei* moare în 1642, în anul în care se naște *Newton*. El avea 78 de ani, fiind născut în 1564; iar *Newton* avea să trăiască 79 de ani, până în 1727. După un geniu alt geniu

avea să înalțe știința până la cer și să găsească legea după care se învârtesc planetele în jurul soarelui.

Și acum să spun ce-i cu inerția. Nu te speria, cetitorule, ascultă liniștit. Ai fost copil și ai făcut copilării. Vai de acela care nu le-a făcut atunci și le face la bătrânețe!

Ai fost copil și ai alergat după alți copii ca să-i ajungi, ori ca să nu fii ajuns de alții. Și, alergând, te-ai împiedecat de vre-o piatră sau de vre-o buturugă. Te-ai lungit cu fața la pământ și, după ce te-ai sculat, ai bătut piatra, crezând că ea era de vină. Nu știai că te-a trântit inerția lui *Galilei*. Tare mai e bun alergatul acesta, care te ajută să fugi și să scapi de bătaie când ai făcut vre-o poznă. E rușinoasă fuga uneori, dar e întotdeauna sănătoasă. Să-ți mai dau o pildă. Călăritul pe băț trânteste și el pe copilul care aleargă și nechiază, până face și el băca. Atunci bate calul, care nu e vinovat, fiindcă tot inerția l-a trântit.

Mie mi s'a întâmplat să fiu trântit odată de un cal adevărat. E tare mult de atunci. Aveam numai jumătate din cei șaiszeci și patru de ani de azi. *Dante* ar spune versul cu care-și începe *Divina Comedia*: *Nel mezzo del camin di nostra vita*, „la mijlocul de drum din viața noastră”. Eram într'o excursie, cu mai mulți de seama mea, prin *Vrancea*. Ne întorceam pe drumul care duce din *Soveja*, prin *Câmpuri*, la *Vizantea*. Se

inserase și se întunecase de-a binelea. Goniam cu toții ca să ajungem mai repede acasă. Alergau de zor căișorii cei mici de munte și atâta de deștepți, de nu-i putem lăuda îndestul. De-odată, calul meu se poticnește și cade în genunchi, oprindu-se pe loc. Eu m'am întins la pământ, cât eram de lung. N'a fost de vină nici calul cel cuminte, nici eu, care m'am lecuit de atunci de pofta de a călări în galop. De vină a fost tot inerția lui *Galilei*. Și iată cum.

Principiul inerției are două părți.

Întâiu, când un punct material se află în repaos în spațiu, și dacă nici-o putere nu lucrează asupra lui, el rămâne în repaos. Al doilea, când un punct material se află în mișcare în spațiu, el se mișcă mereu în linie dreaptă și uniform, dacă nu-l silește nici-o putere din afară. Cu alte vorbe, niciun corp care stă pe loc nu se pornește de la sine și niciun corp care se mișcă nu se poate opri singur fără o putere din afară. Mai pe românește: inerția e un fel de îndărătnicie, care nu dă voie corpului să meargă nici hăis, nici cea.

Așa dar, prin dreptul unei păduri, calul s'a poticnit și s'a oprit. Trupul meu n'avea nici-o pricină să se oprească. Principiul inerției m'a mișcat mai înainte și m'a lungit la pământ. Țin bine minte că bietul căluț nu s'a mișcat din loc până nu m'am ridicat în picioare. Încă odată: tare

mai sunt deștepți caii de la munte! Cu ce grijă cearcă ei piatra pe care se sprijină, când vor să sară. Nu degeaba cereau Turcii de la strămoșii noștri atâția cai pe an, iuți la mers și puținței la mâncare. La fel cu căderea mea e și căderea copilului. Picioarul se oprește de piatră, iar trupul merge mai departe. Tot așa se întâmplă și când stai în picioare într'un vagon de tren sau în tramvaiu. Când vagonul pornește repede și pe neașteptate, cazi pe spate, fiindcă picioarele pornesc cu vagonul, iar trupul trebuie să rămâie în urmă. La oprirea vagonului cazi înainte, cum am căzut eu de pe cal, fiindcă picioarele se opresc și trupul e împins de inerție înainte. La ciocnirile de trenuri, oamenii cad unii peste alții și geamantanele peste toți tot din cauza inerției.

Și tot așa, cetitorule, se întâmplă la despiciatul lemnului cu toporul, dela care am pornit povestea mea de azi. Am spus că lovești muchea toporului de tăietor și că lemnul intră singur în gura toporului. Și pe el îl împinge tot inerția. Și-l împinge cu putere mare de se despică. Cu cât lemnul e mai greu, cu atât e împins mai tare de inerție și cu atât se despică mai ușor. Și, fiindcă lemnul de despiciat e totdeauna mai greu decât toporul, de aceea e mai ușor să despici lemnele așa, și nu lovind toporul în lemn.

Când lucrătorul care bate cu ciocanul, simte că acesta se mișcă în coada de lemn, el înțepește ciocanul, ținându-l în sus și izbindu-l cu

coada în jos de masă. Ciocanul greu intră el singur în mânerul de lemn și se înțepenește mai bine decât dacă l-am ținea cu mâna când izbim în masă. La fel și lucrătorul, când pilește, înțepenește pila, izbind cu mânerul ei în masă. Pila, mai grea, fiindcă e de fier, împinsă de inerție, se înfige adânc în mânerul ei.

Multe, multe sunt isprăvile inerției, unele bune, altele rele. Uneori face și pozne. Una și bună.

Niște recruți învățau să călărească. Mai stângaci ca toți era Ițic. Calul alerga și inerția îl tot da înapoi pe spinarea calului. De la o vreme Ițic a început să țipe: „Dom' Sergent, Dom' Sergent, dă-mi alt cal, că ăsta s'a isprăvit!” Inerția îl dusesse tocmai la coada calului....

Chimia în România

16 Noembrie 1934.

Glumești ori nu știi ce vorbești — imi vei spune, cetitorule, — că doar n'am avut și nu avem chimie. Ba nu glumesc, îți răspund, și știu ce vorbesc, fiindcă chimie avem și am avut de mult.

Parcă spuneai odată și ai spus și ieri la 1-iu Noembrie, la deschiderea cursurilor, că laboratorul dumatile de chimie anorganică e un grajd, rușinea Facultății de științe din Capitala României acum și pururea mare, de la Nistru până la Tisa.

Așa e. Am spus și spun mereu. Laboratorul meu e rușinea rușinilor. N'am făcut politică, n'am bătut toba mare și n'am scos panglici pe nas la toate răspântiile și de aceia n'am laborator cum se cade. Nimeni n'a ținut seamă că am făcut câte patru ceasuri și jumătate lecții pe săptămână, că am făcut sute de experiențe la curs, că asistenții mei sunt robi ai datoriei, că niciunul din ei nu mai are altă slujbă, după cum n'am nici eu, că studenții lucrează de dimineața

până seara, câte trei sute pe an. Asta nu înseamnă că nu avem alte laboratorii, mari și încăpătoare. Nu mai departe decât lângă laboratorul meu e un laborator nou nouș. N'are tot ce-i trebuie pentru studenți, dar are locuință pentru profesor și, mai ales, spune lumea care vede, are o bucătărie prima-întâiu, cu pereții acoperiți cu plăci de porțelan. Și mai sunt laboratorii cu covoare pe jos, în care intră piciorul până la gleznă. Dar, mare e Dumnezeu, va avea odată și laboratorul meu, și mai ales studenții mei, parte de o clădire nouă. Nu despre asta cetitorule, am pornit să scriu. Ți-am răspuns la ce m'ai întrebat. Eu vreau să scriu despre chimia strămoșilor noștri cu mii de ani înaintea noastră. Ei n'aveau catedre de chimie și profesori universitari, dar au avut laboratorii mari și încăpătoare, cum nu ne-am aștepta. *Dacii, Tracii* au lucrat chimie în laboratorul cel mare al vieții și al lumii. *Agatirșii* erau meșteri vestiți în scoaterea aurului și în lucrarea lui, din care făceau giuvaere scumpe, pe care le vindeau până în *Scandinavia*, până departe spre soare-răsare și soare-apune. *Sciția* era numită mama fierului, fiindcă pe pământul nostru erau fabricile vestite de fier și de bronz, de suliți și săgeți și arme de tot felul. Povestea spune că Vulcan, maestrul cel divin al lucrării metalelor, a lucrat nouă ani într'o peșteră de lângă *Istrul* cel vechiu, *Dunărea* noastră, „Dunăre, Dunăre, drum fără pulbere”. Dar și

mai înainte de *Daci*, de *Traci*, de la cari au trecut numai vre-o trei mii de ani, mult mai înainte în negura de vremi, știau strămoșii lor să facă oale și străchini, mai ceva pentru vremea aceia de cum sunt azi porțelanurile de *Sèvre*, de *Copenhaga* ori de *Berlin*. Stațiunile preistorice de pe pământul nostru fac dovadă de chimia de pe atunci, ajunsă la un grad mare de perfecție. Doctorul *Istrati* nu putea admira îndeajuns frumusețea podoabelor de pe străchini și față de care sunt adevărate slujenii străchinile de la *Moși*, de azi. Multă chimie au făcut de sigur păstorii de pe vremea aceia, din laptele oilor păscute de ei și din lâna pe care o vopseau și o lucrau în tot felul. Chimie și iar chimie făceau plugarii, cari arau, semănau, culegeau și făceau pâine sau ce mâncau ei pe atunci. Vinul cel gustos însemna și el chimie adevărată.

Romanii erau meșteri neîntrecuți la făcut cărămizi, var, tencueli, zidării trainice, care au ținut până azi.

Dar mai e mult de scris despre chimia de altă dată din România de azi.

Tot chimia în România

1 Decembrie 1934.

Vorbiam de chimia aplicată în vremuri de mult apuse, în România noastră, pe vremea *Dacilor*, *Agatirșilor*, *Tracilor* și mii de ani înaintea lor, până în vremurile preistorice. A fost pe atunci pe pământul nostru o civilizație cu adevărat înfloritoare, din care s'au despărțit în urmă civilizația greacă și cea latină.

Da, pe vremea năvălirilor barbare, numai de chimie nu le mai ardea strămoșilor noștri, fiindcă chimia le ardea lor bordeiele din care se înălța fumul gros în văzduh, odată cu rugăciunile lor către Dumnezeu. Tot ce puteau face mai bun era să-și păstreze viața ca să ne-o treacă nouă prin strănepoți de strănepoți. Ne-au dat astfel puțința să moștenim toate darurile lor: minte, vitejie, muncă, istețime, talente de tot felul. Ne-au dat astfel puțința să avem pe *Alexandru-cel-Bun* și *Mircea-cel-Bătrân*, pe *Ștefan-cel-Mare*

și *Mihai Viteazul*, pe cronicari, pe atâția învățați, ca *Miron Costin* și *Dimitrie Cantemir*, pe *Spătarul Miclescu* și *Stolnicul Cantacuzino*, pe *Eminescu* cel mare și sfânt, pe *Nicolae Iorga*, Românul cel mai învățat din toate timpurile, care întrece pe fiecare din ei și pe toți la un loc.

De la *Apolodor* din *Damasc*, meșterul vestit care a făcut podul peste Dunăre și *Columna* lui *Traian*, minune între minuni pe atunci și minune și azi, trecut-au veacuri triste, întunecoase, până la *Neagoe Basarab*, arhitect și argintar, până la minunea lui de la *Curtea-de-Argeș*, până la bisericile și mănăstirile lui *Ștefan-cel-Mare*, *Petru Rareș*, *Constantin Brâncoveanu*, atâtea dovezi de meșteșugul chimiei la făcut zidărie și zugrăveli admirate și azi.

Pe vremea lui *Vasile Lupu* și *Matei Basarab* și după ei, am avut fabrici de hârtie, de sticlărie, de țigle, de postavuri. Pe vremea lui *Brâncoveanu*, cu *Antim Ivireanul*, tipografia ajunsese la o desvoltare mare. Fabricarea hârtiei, a cernelii, a literelor de tipar însemna chimie adevărată, făcută de meșteri neîntrecuți. La *București* și la *Snagov* s'au tipărit pe atunci cu slove latine, slavone, grecești și arăbești, cărți care au ajuns până în *Alexandria*, *Antiohia*, *Ierusalim* și *Ivir*. În 1710 trăiau la *Ivir*, în *Caucaz*, ucenici de ai lui *Antim*, cari tipăreau cărți în limba georgiană, ca *Mihail Ștefan* și *Gheorghe Radovici*. În muzeul din *Tifli* este o biblie tipărită cu litere

georgiene și la sfârșitul ei cu următoarele versuri în limba română:

Precum cei străini doresc moșia să-și vază,
 Când sunt într'alte țări de nu pot să șază,
 Și ca cei ce-s pe mare, bătuți de furtună
 Și roagă pe Dumnezeu de liniște bună,
 Așa tipografii două cărți sfârșiră,
 Laudă neîncetată dau și mulțumire.

Ba și dușmani a avut chimia în trecutul nostru. *Nicolae Mavrocordat*, spune *Gion*, a scris cam următoarele în contra chimiștilor, într'o grecească sofocleică:

„O, chimiști, oameni răi, pentru ce schingiuiți natura? Turburători ai păcii fenomenelor, de ce puneți elementele la chin? Lăsați, perversilor, natura în liniștea-i eternă! Lacomii de aur și de argint, vreți să scoateți aceste blestemate metale din morcovi și din alte alea”....

Doctorul *Istrati* spunea, după călătorul francez *Flachat*, că pe la 1767 un boier avea la moșia lui o bibliotecă de chimie cu cărți alese.

Dar tot n'am isprăvit cu chimia în România.

Mai vine un Crăciun

16 Decembrie 1934.

Toate curg, spuneau filosofii din vechime. Curg râurile la vale, curg anii unul după altul, curge viața noastră cu bucuriile și mai ales necazurile ei, curg gândurile în minte, curg toate și toate se schimbă.

Același e râul, dar alta e apa din el. Nu te scalzi de două ori în același râu. Toate au mai fost, dar nimic nu mai este cum a fost.

Mai vine un Crăciun, cum au venit și au trecut atâția. Vremea în care vine e aceeași, luna Decembrie, dar Crăciunul e altul, după cum alta e apa care curge în Dâmboviță, uneori limpede, alteori turbure.

Și tot așa cu anii cari se scurg. Altfel aștepta lumea altă dată Crăciunul, altfel îl așteaptă ea azi și altfel îl va aștepta mâine.

Vine Crăciunul și înaintea lui vine Moș Crăciun. Nu știu cum se face de n'am prea multe amintiri din copilărie despre Moș Crăciun. Mă întreb de nu cumva și aceste amintiri nu sunt din auzite ori cetite în cărți. Ori cum, alte gânduri despre Moș Crăciun au copiii de azi, de cum aveau cei de altă dată. D. Traian Belcescu a adunat de la copiii din clasele primare, închipuirile lor despre

Moș Crăciun. D. Traian Belcescu e un profesor inimos de la școala primară de băeți „*Ștefan Gh. Longinescu*” din *Focșani*, unde am învățat noi, cinci frați. Ca toți profesorii de la această școală, cu directorul ei în frunte, dă creștere adevărată copiilor, prin dragoste pentru ei.

„Cine caută să-și croiască drum în această lume a copiilor”, scrie d-sa, „să pornească la lucru purtând în mâini torța dragostei nețârmurite... Copilul are darul de a ridica în jurul lui un zid pe care forța noastră nu-l poate străpunge.

„Pe genunchii bunicului, cu ochii duși departe în zările unei lumi vrăjite, copilul e altfel. Din această lume de vis și de vraje mă încerc să desprind câteva icoane”.

Spicuesc și eu rândurile de mai jos din cartea d-lui Belcescu, care merită să fie citită în întregime de oricine.

Un copil dorește să-i aducă Moș Crăciun un coș de lemne, din care să pui pe foc numai odată pe lună și să găsești cald în fiecare zi, când vii de la școală.

Altul dorește să-i aducă Moș Crăciun sănătate, minte și un căluț cu care să poată munci.

Altul ar vrea un tablou pe care să fie pictat cum s'au luptat Românii la Mărășești și la Oituz.

„Eu cred”, spune alt copil, „că cel mai bun dar pentru un copil sărac ar fi o haină care nu se rupe niciodată”.

Un copil de opt ani ar întreba pe Moș Crăciun:

„Dacă ești sfânt, n'ai putea să faci ca nimeni să nu mai fie bolnav?”

Altul l-ar întreba de ce vine numai odată pe an și nu vine de două ori. Și tot așa l-ar întreba pe Moș Crăciun dacă e mai frumos în cer decât pe pământ, dacă îngerii supără pe Dumnezeu și ce fac ei în zi de sărbătoare, dacă în cer e o școală a îngerilor și ce crede Dumnezeu despre el: e cuminte?...

„Dragă Moș Crăciune, acolo în cer e vre-o dată noapte? Jucăriile le faci mata cu Sfântul Niculae, sau le fac îngerii? Pleci din cer cu mult înainte de a veni Crăciunul? Moș Crăciune, e adevărat că lupii nu te ating când treci printr'o pădure ca să vii la noi? Dumnezeu se plimbă prin paradis, dus de îngeri? Când te-ai născut mata, pământul era? Dumnezeu mai creiază oameni?”

Și-l mai întreabă copiii pe Moș Crăciun: dacă mănâncă înainte de a porni la drum, dacă ia cu dansul ceva de-ale mâncării, dacă mănâncă fasole și mămăligă să aibă putere să zboare peste tot orașul...

De vrei să știi, iubite cetitor, ce ar mai întreba copiii pe Moș Crăciun, ce gânduri îi frământă, cât de bun e sufletul lor, cât își iubesc părinții, atâtea și atâtea din taina nepătrunsă, cetește cărțile domnului Traian Belcescu, pe care îl felicit din toată inima și îi urez sănătate și spor în toate.

T a t a

16 August 1934.

Trecut-au ani de-atunci. Cincizeci și doi de
ți la 29 August ce vine.

Te văd întins pe masă, o Tată, dragă Tată.
Văd lumânări aprinse. Aud cum îți cetește un
preot dintr'o carte. In casă lume multă. Plâng
toți de plânsul Mamei, zdrobită de durere. Plâng
opt copii mărunți rămași fără tată. La urmă vin
dricarii. Te smulg dintre noi în țipetele Mamei
și te așează în carul cu îngeri poleși. In stradă
preoții slujesc, dascălii cântă, clopotele dela Dom-
neasca sună jalnic de înmormântare. Sunt clipele
cele mai grele, care mi-au sfâșiat întotdeauna
sufletul. Le-am trăit de patru ori: la Tata, la
Mihai, la Mama și la bădița Fani, (iar în Fe-
bruarie și Martie 1935 la Niculai și la Mitică).

Cu adevărat, să nu dea Dumnezeu omului cât
poate să rabde!

Cât e de ușor de spus că fiecare trebuie să
moară odată și odată! Cât e de greu de răbdat
durerea când îți moare un părinte, un frate,
unul de-al tău!

Alaiul pornește. In fruntea lui merg doi copii,
unul de șaptesprezece ani și altul de treisprezece,
bădița Fani și cu mine. La răspântii, dricul se
oprește. Preoții spun rugăciuni. Inaintea dri-
cului, deacurmezișul drumului, se întinde o pânză

albă, care închipue podurile peste care avea să treacă Tata în lumea cealaltă. Eu arunc la sărăcimea adunată gologani de cinci și de zece bani, cu cari Tata trebuia să plătească vămile. Nu cred azi în legile științii cum credeam atunci în ajutorul pe care îl dădeam eu Tatei. Erezuri spun azi. Ce bine ar fi de mine și de alții de a mai putea crede în erezuri, fără urmă de îndoială. Prin dreptul bisericilor *Profetul Samuil, Sfântul Gheorghe, Sfinții Apostoli*, clopotele vestesc pe Tata care trece spre cimitir.

Preoții te slujesc pentru cea din urmă oară la lumina zilei. Privesc uimit și împietrit cum te coboară groparii cu frânghiile în lăcașul de veșnică odihnă.

Încă o rugăciune: veșnica lui pomenire.

Mă înjunghie în inimă aceste cuvinte, de cum le aud, și azi.

La urmă, preotul golește o sticlă de vin de-asupra. Bulgării de pământ cad unul câte unul, izbindu-se de sicriul care sună jalnic, cum nu cunosc alt sunet mai jalnic.

Șapte ani avea să stea mormântul închis. Mama Te-a desgropat, pe urmă Ți-a spălat oasele cu mâinile sale, cu apă și cu vin și Te-a așezat în gropnița în care zace de nouă ani și dânsa. Acum trei ani a luat loc, la picioarele Tatei și Mamei, Bădița Fani.

Acum doi ani, în Biserica Domnească și la Cimitirul din Focșani, am făcut parastas de

cincizeci de ani pentru Tata, de șapte ani pentru Mama și de un an pentru Bădița Fani.

Ai fost, dragă Tată, fabricant de lumânări de ceară albă, aurite. Știi să albești ceara de albine, s'o topești, s'o torni în lumânări, pe care le desfăceai pentru bisericile din patru județe. Făceai chimie în toată puterea cuvântului. Făceai știință aplicată. De aceia te pomenesc în acest loc în care răspândesc știința pentru neamul românesc.

Intocmai ca lumânarea care se mistuie pe ea, atunci când luminează pe cei din jurul ei, la fel și Profesorul, ca acel de la Văleni, se mistuie pe el atunci când încălzește sufletele și luminează mințile celor ce vin la el. Invățătura dată în școală este lumină din lumina care trece de la cei cari au fost la cei cari au să vie.

Ai rămas, Tată, de mic fără Tată. Te-au dat la stăpân. Ai muncit din greu. Ai cărat apă cu ciubărul. Ai ajuns negustor mare în Focșani. Tot așa au ajuns negustori mari și ucenicii buni cari au cărat apă la Tata. Așa învăța lumea pe atunci o meserie.

Ai învățat singur să scrii și să cetești.

Să-mi ajute Dumnezeu, Tată, să scriu cum se cuvine viața unui negustor cinstit din Focșanii de altă dată.

De la Tata și Mama am moștenit noi, feciorii, să ne închinăm la cinste, la muncă și la învățatură.

Dormi în pace, dragă Tată!

M a m a

Inchinare rostită la Radio-București,
Luni 2 Aprilie 1930 ora 21.30

Te-ai stins ușor, ca o candelă pe sfârșite, după optzeci și doi de ani de viață muiată în prea mult amar. Te-am așezat lângă tata. „Fie-ți îngerii aproape, somnul dulce”, cum ți-ar spune Eminescu.

Ai fost mamă de nouăsprezece ori. Iți veneau atât de des copiii, încât unul scăldai cu mâinele, altul legănai cu piciorul și altul te trăgea de poale. Icoană sfântă de prins pe pânză de Rafael. Ne-ai crescut la piept și ne-ai îngrijit cum numai Mama puteai să îngrijești. Nu știai de plăceri, nu știai de plimbări, fiindcă nimic nu se crește mai greu decât un copil. Și ai avut atâția. Și ai crescut atâția. Că de-i copilul mic, necazul e mic, iar de-i mare, necazul e mai mare. Noi te-am necăjit prea mult și de mici și de mari. Iartă-ne, Mamă.

Sunau clopotele la biserici, cântau muzicile în grădini, se ducea lumea la petreceri, erau Paști, era Crăciun ori altă sărbătoare, Mama rămâneai acasă și îngrijeai de copilași. Mama ne culcai și ne adormiai, Mama ne sculai și ne spălai, Mama ne găteai de mai multe ori pe zi, fiindcă îți plăcea să ne porți curași. Aveai regulele Mamei de crescut copiii, regule aspre dar sănătoase. Vor-

biai de ele cu îndreptătită mândrie, fiindcă îți dăduseră roade bune.

„Copilul să-ți fie drag, dar el să nu știe. Să-l săruți, dar să nu-l alinți prea mult. Să-i dai ce-i trebuie, dar să nu-i dai niciodată bani în mână. Și mai ales să nu-l iei la petreceri, să-l culci seara devreme și să nu-l lași să se înhăiteze cu copiii răi”. Așa ne-ai crescut cât eram mărunței și ne-ai ferit pentru toată viața de deprinderi rele. Intocmai ca mlădița ținută drept cât e fragedă și care rămâne dreaptă când se face pom, așa crește drept și rămâne neclintit toată viața copilul ferit de mic de rele. Ușor de zis, greu de făcut, când e numai un copil.

Cât de greu ți-a fost, Mama, care aveai mulți și toți neastâmpărați. Și când eram sănătoși îți era lesne. Când se îmbolnăvea unul, ne îmbolnăveam toți la rând și Mama, nu știai de care să cauți mai întâi. Te slăbeau alergătura și nedormitul și te istovea groaza de a nu pierde vreunul.

Și ai pierdut atâția. Dumnezeu să-i ierte.

La moartea Tatii, acum patruzeci și opt de ani, abia închisese ochii, prietenele te sfătuiau să ne dai la stăpân. „Lasă-i să muncească, Dumneata să fii fără griji”, spuneau ele. Mama, te-ai îngrozit la aceste vorbe și le-ai răspuns: „Cum să-i dau la stăpân, când vor să învețe carte”.

Vlahuță le-ar fi spus: „O, de sigur n'ați fost mame”.

Ne-ai dat la învățătură și te-ai chinuit ca nimeni pe pământ.

Îți luai dela gură ca să ne cumperi cărți și haine. Am avut norocul ca să fim atunci patru frați bursieri în acelaș an.

Rămăsese ceva avere dela Tata, dar erau și datorii. Puteai foarte ușor să nu le plătești. Le-ai plătit pe toate și ai rămas săracă, fiindcă ai vrut ca numele Tatii să rămână nepătat. Ai ținut mult la cinste și de cinste ne-ai vorbit până ai murit. Mă plângeam odată că am ajuns bătrân și, după atâta muncă, fără bordei și fără nici o avere. M'ai dojenit atunci și m'ai întărit tot-odată, spunându-mi aceste vorbe: „Cu chelea te-am făcut, cu chelea să mori. Tu să rămâi cinstit și fă-ți datoria”. Ușor de zis, ușor de făcut, dar greu de trăit în ziua de azi numai cu muncă cinstită.

Ai îngrijit de copii, dar ai îngrijit și de răniți la șaptezeci și șapte. Toți în casă, copii și oameni mari, făceam scamă din pânză de olandă.

Îți rupeai bucuroasă rufăria scumpă, ca să-ți ajuți țara, la care țineai ca la copii. Ne-ai învățat atunci să ne iubim țara și să avem răbdare când facem un lucru. Ai fost distinsă pentru această dragoste de țară, cu crucea Regina Elisabeta. Ți-am pus-o pe pieptul sfințit prin jertfa sângelui pe care Mama ni l-ai dat nouă copiilor.

La Unirea Principatelor, n'a fost casă mai împodobită cu tricolor în Focșani, decât prăvălia noastră și nimeni nu s'a bucurat mai mult decât

Tata și Mama de această unire, care a dus la România Mare, dela Nistru pân'la Tisa, în care ai închis ochii.

În vremea Marelui Răsboiu, ai avut credința neclintită că vom ieși biruitori. „Armată ca a noastră nu mai are nimeni, repetai mereu, numai cărma să fie bună”.

Ai fost Româncă adevărată, cum ai fost și Mamă sfântă.

Nu știai carte, nici să scrii, nici să cetești, dar întreceai pe mulți la minte din cei cu carte multă. Ai stat cu mulți de vorbă, cu oameni mari și învățați, și toți îți admirau judecata limpede și înțelepciunea înaltă de care ai dat dovadă. Ne fericirea lumea că aveam mamă deșteaptă.

Letiția Bonaparte era mamă de regi. Rusanda Longinescu erai mamă de profesori. Ai trecut cu ei prin toate școlile, dela cele primare până la Universitate, ai dat examene, tremurai la ele, te bucurai de cununile și premiile luate, îți creștea inima de înaintările în grad, ai luat de șase ori bacalaureatul, de șase ori licența și de trei ori doctoratul. Ai făcut chiar și armată.

La șaptezeci de ani ai învățat să te iscălești. Era o iscălitură cu tot felul de litere, de tipar și de mână, mari și mici, drepte ori aplecate, dar era a Mamei. Erai mândră de ea și o scriai numai cu condei și cerneală, fără ochelari, nici odată cu creionul.

Nu știai să cetești, dar știai tot ce scrie în Natura. Îți plăceau mult articolele frumoase și bine-

cuvântai pe cei ce le scriau. Nu știai să scrii, dar ai scris prin alții pagini neuitate către copii și rude. Ai fost o intelectuală fără să fi învățat carte, și ne-ai învățat lucruri cari nu se învață din carte. De multe ori ne spuneai că suntem învățați, dar că suntem proști. Cine ne-a făcut, întrebam noi. Nu v'am făcut eu proști, răspundeai Mamă. V'ați prostit de învățătură multă. Mama ne-ai arătat că analfabetismul nu e tot una cu întunericul minții.

Ai avut, Mama, o ținare de minte care uimea pe toți. Ne vorbeai de vremea deacum șaptezeci de ani în urmă, parcă ai fi cetit în carte. Vorbai despre călătoriile în străinătate, făcute cu treizeci de ani în urmă, parcă le-ai fi făcut ieri. Vorbai de statui și de monumente și de întâmplări din Berlin, din Viena, din Budapesta, din Karlsbad, parcă ai fi vorbit despre lucruri văzute cu o săptămână mai înainte. Dela Mama am moștenit ținerea de minte care ne-a ajutat să trecem atâtea examene. Ce m'ași fi făcut eu, de douăzeci de ani de când nu văd, de nu mi-ai fi dat Mama, ținerea de minte. E deajuns să-mi ce-tească cineva o carte, ca să-i spun pe ce pagină, din dreapta sau din stânga, sus sau jos, se găsește cutare amănunt.

Erai Mama dușmancă neîmpăcată a lucrului făcut de mântuială și a neorânduiei.

Stam odată să plec de acasă. Mama m'ai oprit în pragul ușii și mi-ai spus că hainele sunt bo-

țite. Lasă Mama, sunt destul de frumoase pentru nasul meu, ți-am răspuns eu. „Or fi pentru nasul tău, dar nu sunt pentru obrazul meu”, mi-ai răspuns Mama. „Ce-o să zică lumea când te-o vede așa. Da, mă-ta ceea n'are ochi, nu vede, cum te lasă să ieși așa în lume, mai mare batjocura”, mi-ai spus atunci. Imi răsună și azi în minte aceste cuvinte. A trebuit să desbrac haina, ai luat-o Mama, ai șters de pe ea niște pete microscopice, ai călcat-o cum știai Mama și după ce am îmbrăcat-o mi-ai spus: „Acum mai vii de-acasă”. Numai așa am putut să ies din casă.

Spuneai mereu și iar spuneai aceste vorbe: „Tot faci un lucru, fă-l bine din capul locului. De ce să-l faci de mai multe ori, pentru ca la urmă să fie tot rău făcut”.

Tot dela Mama am învățat să ne închinăm la ordine.

„Pune un lucru la locul lui, după ce te-ai slujit de el. Îl găsești cu ochii închiși și când îți va trebui a doua oară. Altfel îl cauți o zi întreagă, răstorni toată casa și tot nu-l găsești”.

Archimede a spus odată: „Dați-mi un punct de sprijin și mut din loc cerul și pământul”. Un poet latin a făcut versul: „Des ubi consistam coelum terramque movebo”. Leibnitz a spus în vremea lui: „Dă-mi școala pe mână și eu îți schimb fața lumii într'o sută de ani”. Inmiit mai mare decât pârghiile lui Archimede și școala lui Leibnitz, e puterea Mamei. Ea înalță popoarele prin oamenii mari pe care îi crește. Mulți oameni mari, Kant,

Goethe, Napoleon, Berthelot, Doctorul Istrati, Petru Poni, mii și mii alții, au mărturisit cu mândrie și recunoștință că Mamei datoriau tot ce au avut mai bun în sufletul lor și tot ce-au făcut mai bun în viața lor.

Mai spun ce-am mai spus: Mamele fac pe copii, soțiile pe soți, și amândouă mărirea unui neam. Mai spun ce-am mai spus: două monumente trebuie să înălțăm cât de curând, la care să se închine tot neamul românesc, monumente care să simbolizeze pe Mama și Soția care se jertfesc pentru țară și care ca ostașul necunoscut, rămân necunoscute.

Necunoscute da, uitate nu.

Și mai socot că mai trebuie să se bată două medalii de preț: răsplata Mamei și răsplata Soției.

Ca și Dante erai credincioasă, fără să fii biserică. În clipe grele spuneai și ne spuneai „Cu Dumnezeu înainte, ca Ștefan cel Mare”.

Ne-ai învățat să muncim, ne-ai învățat să fim cinstiți și credincioși în tot ce facem. Tot Mama ne-ai învățat să iubim ce-i drept și ce-i frumos în lume. Mama ne-ai învățat să iubim florile și natura. De cum începea primăvara, făceai brazde de flori în curtea noastră, pe care o credeam mare cât o moșie, dar care avea numai câțiva metri pătrați. Puneai mranită, semănai tot felul de flori, le stropiai zi cu zi și ne arătai cum încolțesc, cum cresc și cum înfloresc gura-leului,

ochiul-boului, gherghinele, creițele, copăceii, izma, micșunelele, stânjeneii și mai ales holbura, cum îi ziceai Mama, sau bună-dimineața.

Nu ne săturam privind colorile neasemuit de frumoase ale florilor nespuse de gingașe. Toate florile erau la fel și cu toate acestea nu semănau una cu alta, în gingășie, în mireasmă, în culoare și în toată făptura lor. Dimineața era pentru noi o plăcere nespusă, să privim pâlnioarele de holbură, în colori atât de frumoase, încât nici un pictor nu le-ar putea zugrăvi. Stropii de rouă din flori străluciau cum nici un diamant, din câte am văzut în urmă, n'a putut străluci. Și câtă viață era în această grădină mare cât o palmă de loc. Albine, viespi, bondari, caluldracului, găze de tot felul, alergau întruna, dela o floare la alta, arătându-ne ce trebuia să învățăm mai târziu, din cărțile de botanică și zoologie. Făceam în mic noi copiii, ce făcea în mare, marele entomolog Fabre. Când venia toamna, adunam semințele. Mama ne învățai cum să cunoaștem semințele coapte. Mi-aduc aminte și azi cum săreau semințele de copăcei din capsula lor. Cât de ușor mi-a fost în urmă, să înțeleg ce spuneau în cărțile de botanică, cum o plantă care e înțepenită cu rădăcina în pământ, reușește să se răspândească pe un câmp întreg, aruncându-și sămânța cât mai departe, în jurul ei. Dar florile care cresc în olane, cât erau ele îngrijite de Mama. Ferestrele dela casă nu erau pentru Mama locuri

de căscat gura în stradă. Ele erau par'că lăsate de Dumnezeu să crești indrișai, nalbă, mușcată, margarete, cerceluși. Și tare mai creșteau frumoase sub îngrijirea Mamei. N'am văzut nici în grădinile botanice, altele mai frumoase.

Ai ținut mult la flori. Drept mulțumire pentru dragostea cu care le-ai udat și le-ai curățit totdeauna, flori de tot felul te-au împodobit ca pe o regină. Vagonul mortuar era un val de flori care ți-au îmbălsămat drumul, dela București la Focșani, până la mormânt. La poarta cimitirului, muzica ți-a dat un sfâșietor rămas bun. În urmă, în sunetul clopotelor, mai jalnic decât oricând, preoții te-au slujit frumos, așa cum ai dorit. Unul, spre cinstea sa și a preoțimii, ți-a slăvit virtuțile și te-a dat drept pildă mamelor de azi. Ii mulțumim și dela microfon. Soarele, care apunea pentru o zi, ți-a mai încălzit odată trupul din care viața apusese pe vecie. O șuviță de aur, împletită din raze de soare, ți-a încins fruntea spre sfârșitul slujbei. Erăi fericită. Păreai că vorbești. Ai înconjurat gropnița purtată pe mâini de fratele Mamei, bătrân și el, de fii și fiice și de rude apropiate și depărtate. Nepoței din clasele primare, Rusanda și George, te susțineau și ei cu mâinile lor miciuțe. Te-am așezat lângă Tata, după patruzeci și trei de ani de văduvie. Ai avut o înmormântare cum doriai, ca să nu rătăcească lumea de noi.

Dormi în pace, scumpă Mamă.

Bădița Fani

Din cartea mea : La Troița Profesorului
Ștefan G. Longinescu, 1934.

Se împlinesc azi trei ani de când ai închis ochii pe veci. Era Duminică 2 August 1931.

La două noaptea ai trimes servitoarea să mă scoale. Când m'ai văzut, ai început să strigi cât te ținea gura: „nu mai pot să rabd, nu mai pot”. Sergentul de noapte a venit speriat la poartă să întrebe ce s'a întâmplat. Nu mai țipa, *Bădița Fani*, ți-am spus. Ai răbdare. Te faci bine. N'au găsit la analiză uree în sânge, n'au găsit albumină în urină, n'ai tensiune, n'ai nimic. „Dacă n'am nimic, de ce mă ține de cinci zile în pat”, m'ai întrebat mai domolit. „Să-mi dea vre-o doctorie și să mă fac bine. Am de scris atât!” Da, ți-am răspuns oftând, ai de scris atât. Adă-ți aminte de ce spunea *Mama*, Dumnezeu s'o ierte: alții n'au mai scris atât și...

Nu-mi trecea prin minte că n'aveai să mai scrii atât.

Te supăra mult un edem pulmonar. Nu puteai răsufli. Ai răbdare ți-am spus din nou. Te faci bine. Ia un pahar cu lapte ori bea o cafea neagră, ca să mai prinzi puteri, așa a spus doctorul. Ai

spus servitoarei să-ți facă o cafea neagră, a-i băut-o. „Parcă am mai prins puteri” ai spus și m’ai trimes să mă culc.

Doamne, Doamne, nu bănuiam că erau cele din urmă cuvinte pe care le schimbam între noi. Cum nu știe omul ce necaz îl paște!

Eu m’am culcat în odaia mea. Bădița Fani te-ai dat jos din pat, ai deschis fereastra, ai luat cana cu apă, de două kilograme și jumătate, ai umplut ligheanul și te-ai spălat. Nu erai om de murit. Erai în toate puterile. Numai răsuflarea grea te chinuia. Plămâni erau plini cu apă și nu se puteau umplea cu aer.

De cum s’a făcut ziuă, ne-ai spus să telefonăm doctorului să vie și să-ți mai facă o injecție cu camfor, pentru întărit inima. Iți făcuse una Vineri seara și te-ai simțit atât de bine noaptea toată, încât erai nerăbdător să-ți mai facă alta. Mai bine nu ți-o mai făcea. Erai supărat că doctorul întârzie. A venit pe la zece și jumătate. Ne-ai gonit pe toți din cameră, ca să nu-l mai ținem de vorbă. Te grăbeai să ajungi păcatul din urmă.

Un minut după injecție, nu mai erai printre cei vii. Ne-ai părăsit pentru totdeauna fără să ne spui un singur cuvânt. Numai printre buze ți-a eșit un suspin pe care obișnuiai să-l faci la vre-o nemulțumire. Ți-ai dat se vede seama că totul s’a sfârșit. Se vede că e adevărat, că omul după moarte mai simte și mai aude pe cei din jurul lui, vre-o câteva clipe. Ai simțit că injecția te

omorise. Cât e de ușor de spus că a fost un șoc nervos. Cum n'am eu putere să opresc asemenea leacuri care dau greș numai odată dintr'o sută de ori, dar care pot omori chiar de a doua oară. Nu învinuesc pe doctor. Învinuesc medicina care ne-având siguranță desăvârșită ne-a despărțit fără să ne fi privit, fără să ne fi sărutat și fără să fi schimbat câteva cuvinte. Moartea să vie dela Dumnezeu lăsată și nu dela oameni.

Și de-atunci, te plâng și iar te plâng, *Bădiță Fani*, de trei ani într'una.

* * *

Gâlgâe amintirile în minte și dau năvală să le aștern pe hârtie. Rup zăgazurile în care stau adunate. Le prind la întâmplare. Cine știe de le-aș mai putea prinde vreodată. Cine știe cât mai am de trăit.

Plecaseși Marți din *Focșani* ca să vii în *București*. Iți părea rău că nu te-ai putut duce până la mormântul *Tatei* și *Mamei*. Peste o săptămână în capăt, Marți 4 August, erai așezat la picioarele lor. Gândeam să te așezăm lângă ei. Sicriul era însă prea mare și nu încăpea în despărțitura în care odihnea *Mama*. Ai vrut cu tot dinadinsul să le aduci și după moarte respectul cel mai mare și să le arăți dragostea copilului pentru părinți, de a fi îngropat la picioarele lor. *Botticelli* ceruse din viață să fie îngropat la picioarele *Simonetei*,

frumoasa florentină care-i inspirase atâtea capodopere.

Te-am pornit din *București* Luni seara cu trenul de zece. Vagonul mortuar era împodobit cu coroane de flori proaspete, așa cum era împodobit și al *Mamei* cu șase ani mai înainte, la 26 Iulie 1925.

Stam cu toții, în jurul sicriului. Eu te plângeam la picioare. La cap îți ardea lumânarea făcută de *Tata* cu șazeci de ani mai înainte. În gara din *Focșani*, te aștepta o delegație de foști elevi putneni, studenți și licențiați în drept. Au ținut să-ți facă gardă de onoare, până în ziuă. Onoare lor. La șase dimineața ai fost așezat în *Biserica Domnească*, în care am fost botezați toți frații, pe rând. Biserica era plină de intelectuali și de lume aleasă. Preoții dela Domneasca și dela alte biserici te-au slujit după toate datinile strămoșești. Răsuna biserica de cântecele lor și ale celor doisprezece dascăli. Niciodată nu mi-a părut mai sfâșietoare slujba de înmormântare. Și niciodată nu m'a potolit vre-un leac, în durerea mea, ca rugăciunile de iertarea păcatelor, cele făcute cu voe ori fără voe.

Drumul până la cimitir, în dricul încărcat de flori și urmat de prieteni și de cunoscuți, l-ai făcut pe străzile străjuite de lume cu lămpile electrice aprinse și cernite.

În biserică și din loc în loc s'au rostit cuvântări care te slăveau ca pe unul ce ai fost pro-

fesor și numai profesor. Un strălucit apus de soare voiă să ne arate parcă frumusețea lumii în care ai trecut. Nouri grei și negri ce voiau să ne înece s'au îndepărtat de cum te-au văzut. Fugeau mâncând văzduhul. Dela poarta cimitirului studenții te-au purtat pe umerii lor până la mormânt.

De-atunci hodinești, *Bădiță Fani*, lângă *Tata* și *Mama* și frații plecați înaintea noastră. Acum cunoști odihna pe care n'ai cunoscut-o în viață. Numele omului de legi și omului de știință, pe care l-ai purtat cu vrednicie, va străluci tot mai mult pe măsură ce vor fi tot mai mulți acei ce prețuesc cinstea, munca și împlinirea datoriei.

Cursurile de drept roman pe care le-ai făcut la Universitățile din Iași și București sunt o podoabă cu care ele se pot mândri.

Lecțiile și cuvântările pe care le-ai ținut sunt pilde preacurate de simțire românească.

Cercetările cu privire la legiurile vechi românești sunt un monument pe care ți l-ai înălțat singur.

Acum o săptămână am trimes la Palermo, cu bun de tipar, memoriul pe care l-ai scris pentru o revistă de acolo: „*Influența jurisconsultului italian Prosper Farinaccius asupra vechilor legiuri românești din secolul al XVII*”. E vorba de *Pravila* lui *Vasile Lupu*. Spui între altele ce n'a mai spus nimeni. „Legiuirea moldovenească din 1646 nu era numai la înălțimea științei juridice de

pe-atunci, dar se putea lua la întrecere cu orice altă legiuire din vremea aceia. Era o lucrare științifică. Totodată ea era unul din cele mai vechi coduri scrise în limba țării. De aceia, *Matei Basarab*, domnul Munteniei, a luat pe de-a întregul cartea domnului moldovean. Din ceasul acela cele două țări surori, mulțumită jurisconsultului italian, aveau aceiaș lege așa că unirea juridică a țărilor noastre a fost făcută cu 207 ani înaintea unirei politice". Ai arătat, prin această descoperire, în jurul căreia, vai, s'a ținut prea multă tăcere, că poporul românesc a păstrat neconținut legătura cu *Roma*, din care se trage.

Păcat de moarte a făcut *Vasile Alecsandri* când a numit *Milcovul* râu blestemat. Dimpotrivă. *Milcovul* este *Iordanul sfânt* în care s'a botezat gândul Unirii tuturor românilor.

Incet, încet, *Pravila lui Vasile Lupu* și *Prosper Farinaccius* e prețuită tot mai mult. Un învățat mare de la *Roma* s'a mirat mult când a văzut-o, și nu putea să creadă că era scrisă de un român. Il uluiau mulțimea notelor, mărimea cărții și spunea mereu că autorul ei e cu adevărat un om de știință. A cerut să aibă un exemplar din ea pe care, de cum l-a primit, l-a dat la legat frumos și l-a pus în Biblioteca Institutului, din care n'are voe nimeni să-l ia acasă.

Cu un studiu asupra acestei lucrări, un licențiat în drept dela noi a luat doctoratul în drept la *Roma*.

Ai mai făcut o lucrare despre care iarăși se va vorbi mai mult de cum s'a vorbit până azi. În teza de doctorat în drept la *Berlin* ai dat o părere nouă privitoare la jurisconsultul roman *Gaius*. Era atât de vestit în vremea lui încât nu i se mai pomenea alt nume, dar despre el azi nu se știe bine nici în ce vreme a trăit. Această părere a fost primită de unii și combătută de alții. Aveai toată încrederea că ea va fi dovedită pe deplin de documentele ce se vor descoperi. Cu un sfert de an înainte de a muri, îmi vorbeai că a fost găsit un papyrus egiptean în care e vorba de *Gaius*. Se tipărise până atunci numai o parte din el. Din cele cetite ai înțeles că el a trăit în vremea pe care a-i stabilit-o în teza de doctorat. N'ai avut norocul să citești și sfârșitul acelu papyrus. De altfel, n'ai fost prea norocos în munca științifică pe care ai desfășurat-o. N'a fost prețuită cum se cuvine. Nu erai mândrit câtuși de puțin de această nedreptate. Eras sigur că viitorul te va răsplăti. Nu făceai aceasta din mândrie. Eras un înțelept. Nu-ți plăceau laudele și nu te descurajau criticele nedrepte. Oamenii greșesc, spuneai totdeauna, și greșelile se iartă.

Te-au învinuit unii și te mai mușcă după moarte alții că erai prea migălos în împărțirea capitolelor, în paragrafe însemnate cu toate numerile și cu toate literile grecești și latinești. Iartă-i Doamne că n'au înțeles precizia științifică

și ordinea care nu îngăduie neordine. Iartă-i că nu știu ce puteau să știe.

Ai învățat științele fizico-chimice la Iași, ca bursier al Școalei normale superioare de acolo. Ai învățat algebră superioară, geometrie analitică și mecanică cu profesorii *Climescu, Melik, Toni*. Ai învățat chimia cu mărele *Petru Poni*, care a fost profesor mare, om de știință mare și pildă prea curată de cinste și dreptate și mai presus de toate om de precizie în gradul cel mai înalt. Ai făcut în laboratorul lui experiențe de chimie și analize calitative și cantitative. Ai complectat astfel ce aveai de la Tata și de la Mama, conștiința în împlinirea datoriei, măsură în toate și exactitate în toate măsurătorile. Iartă-i pe toți.

Te-au mai învinuit că erai sever la examen. Da. Ai fost întotdeauna sever, dar nici odată nedrept. Dovadă sunt fișele pe care însemnai întrebările puse și răspunsurile date de fiecare candidat.

„Ce lecție salutară ar constitui pentru viața noastră publică, tipărirea fișelor de examen ale defunctului romanist!”

„Am foarte vie în memorie o scenă din seria mea. Cutare candidat — care s'a bucurat de atunci, din partea României oficiale, de diverse însărcinări decorative — emitea niște sunete aproximativ articulate, în care dreptul roman se prezintă în postura mizeră de „*ancilla ignoratae*”. Longinescu notase, cu răbdarea celui mai au-

tentic benedictin, rudimentele de frază atâtea câte erau. Apoi agitând domol foaia de răspuns, a cărei imaculată albeață înduioșă, o puse sub ochii candidatului, rostind aceste singure cuvinte: o voi trimete părinților d-tale, cu îndemnul să te retragă din universitate. Crud? Intr'o apreciere de creștinească mansuetudine, desigur; dar într'o epocă de supraproducție ignară, ce binevenită e o atât de severă judecată! Să fim înțeleși: când judecătorul este, după dogma socratică, fericit pentrucă-i just.

Exemplare tăiate în cleștarul moral a lui *Ștefan G. Longinescu*, când dispar, nu lasă prea multe regrete individuale: omul nu-ți iartă ușor însușirile pozitive prin care l-ai incomodat. Dar colectivitatea resimte pierderea lor și se clatină în făptura ei intimă, lipsită de suflul care-o obligă să se mențină trează, prin însăși virulența sa.

Censorii n'au fost nicicând înghirlandați de mulțime. Nici nu le-ar fi stat bine împodobiți ca scamatorii și demagogii pieței. Ci aceiaș mulțime, la moartea lor, s'a prosternat totdeauna înaintea nuelei căzută din mâini, pentrucă mulțimea se vrea flagelată mereu.

Profesorul *Ștefan G. Longinescu* nu se va mai urca de aici încolo, pe catedra de pe care treizeci de ani, neîntrerupt, a învățat nu numai disciplina dreptului roman, dar disciplina pur și simplu.

Ar trebui să i se păstreze în Pantheonul Nației, pentru contemporani și posteritate, ferula".

Așa ți-a luat apărarea, într'o pagină scrisă cu strălucitor talent și cu sufletul curat și cald, domnul *Radu Budișteanu* care ți-a fost elev.

Te-au mai apărat și slăvit domnii Profesori *Spulber, Corodeanu, Popescu-Spineni, Andrei Rădulescu, Cătuneanu* și mulții din elevii care au luat bilă albă, în valută forte, la dreptul roman. La *Paris* un profesor de dreptul roman scutea de examen la el pe licențiatul dela noi care era din seria profesorului *Ștefan G. Longinescu*.

Să-mi ajute Dumnezeu să tipăresc cât de curând, o carte mare cu tot ce-au scris alții, pricepuți și dreپți despre tot ce-ai scris și tot ce-ai făcut ca profesor, ca om de legi și om de știință. Ajută-mă, *Bădița Fani*.

* * *

Să spun acum ce nu știe lumea și ce trebuie să știe de azi înainte. Ne-ai fost frate mai mare, dar ne-ai fost și tată după moartea *Tatei*. La 29 August 1882, s'a stins bietul *Tata* în brațele noastre, amândoi copii, eu de treisprezeci ani fără treisprezece zile și *Bădița Fani* de șaptesprezece ani fără atâtea zile câte mai trebuiau până la 5 Octombrie.

A rămas *Mama*, Dumnezeu s'o ierte, văduvă cu opt copii din ce în ce mai mărunți decât noi, până la *Victorița* care abia era de un an. Ne-ai ținut la școli, cu ce mai putea da *Mama*. Ne-ai luat pe unul câte unul la *Iași* și ne-ai vârit burșieri. Am fost odată patru frați cu bursă, dar

fără altă protecție. M'ai ținut la *București* până am luat licența în științele fizico-chimice. M'ai luat la *Berlin*, cu bursa ce o aveai din fondul *Simonide* și cu prea puținul ce mai primeam și eu pe lună. M'ai însoțit pentru boala mea de ochi la *Viena*, la *Iena*, la *Berlin*, la *Paris*, la *Bordeaux*, la *Turin*. Ai fost de 17 ori martor la operațiile pe care le-am suferit și ai tremurat pentru mine de câte ori intra cuțitul, acul ori foarfeca în ochi. Așa se întâmplă totdeauna, cel operat suferă mai puțin decât cel ce privește. Odată ai leșinat, atât de tare ai fost sguduit de cele văzute. Te-a întins doctorul pe mozaic și ți-a dat să tragi eter pe nas. Spre norocul meu, operația fusese terminată și pleoapele închise, după ce fusese scos cel din urmă clește din ele. În drumul dela *Paris* la *Bordeaux*, ca și în toate celelalte de altfel, te trudeai să nu adormi ca să nu mi se întâmple ceva.

Pentru cea din urmă oară, dela 15 August până la 10 Octombrie 1930, ai fost cu mine la *Berlin* ca să fiu operat de cataractă. Operația a reușit bine și fără să sufăr prea mult. În schimb ai suferit *Bădiță Fani* ca nimeni altul. Veneai la sanatoriu și plecai de patru ori pe zi; urcai câte șaizeci de scări la fiecare dată, oboseai peste măsură dar nu-mi spuneai nimic. A trebuit să aflu dela alții cât găfâiai de greu. Iartă-mă, *Bădiță Fani*. A fost fără voia mea, dar fără această jertfă n'ași mai vedea azi și atâta cât văd. Te vedeau doctorii cum slăbești într'una. Imi spu-

neau că trebuie să te cauți. Nici n'ai vrut s'auzi, nici nu te-ai lăsat să te cerceteze cu aparatele lor cele mai perfecte și cu practica lor fără pereche. O singură dată n'ai ascultat de știință și de puterile ei. Ai plătit cu viața această greșală cu adevărat de neertat. Intors în țară, ai zăcut într'una până la moarte. Doctorii îți spuneau, ba că suferi de stomac, ba că suferi de ficat, ba de rinichi și la urmă de tot s'a dovedit că sufereai de toate și de inimă pe deasupra. Trebuia să mai faci o greșală spre nenorocul nostru. Și ai făcut-o. N'ai vrut să-ți iei concediu, n'ai vrut să te odihnești câtuși de puțin, ai continuat să faci câte șase ceasuri de lecții pe săptămână și acasă să scrii și să cetești până în zorii zilei. Așa ai muncit într'una. Plecam de acasă spre laborator la șapte și jumătate și de multe ori, în camera de lucru tot mai ardea lampa năstinsă de cu seară.

La scrierea cursurilor, la tipărirea lor, la *Pravila lui Vasile Lupu*, ai muncit cum nu-și poate nimeni închipui.

Și totuși, nu te țin de rău. Tot ce lasă un om după el e ce-a înfăptuit el, ce-a gândit, ce-a așternut nou pe hârtie, ce-a făcut pentru neamul lui ca să meargă un pas mai departe.

Te-ai chinuit fără să fi fost răsplătit. Ba, din potrivă, te tot înțepau unii și alții din cei care nu știu nici să muncească nici să prețuiască munca. Nu va putea spune nimeni însă că ai muncit pentru câștig bănesc. Nu primeai procese

necinstite. Te auziam de multe ori cum te certai cu clienții. Și când te întrebam ce-a fost îmi spuneai înfuriat că acel client vroia să-l aperi într'o afacere necinstită. In schimb apărai bucuros pe câte un nevoiaș care avea dreptate. Ai apărat și ai plătit cheltuelile de judecată pentru mulți țărani din Vizantea și din Soveja. O spun ei, nu spun eu dela mine. Puteai să aduni bani, mulți. N'ai adunat nici puțini. Ai cumpărat în schimb cărți multe și de mare preț. Pe cele de drept roman le-ai dăruit Academiei Române. Prea frumos a scris atunci Profesorul *Mehedinți*, care s'a întrebat câți bogăți au dăruit măcar o carte sau o sumă cât de mică acestei instituții, universității ori altei școli.

Facultatea de drept din București, prietenii și elevii ți-au înălțat o troiță, cel mai frumos monument din Cimitirul Nordic din Focșani, opera sculptorului *I. Dimitriu-Bârlad*. A fost sfințită troița, Sâmbătă 23 Iunie trecut, la parastasul de trei ani care se împlinesc la 2 August. Atunci, Profesorul *Spulber* dela Universitatea din Cernăuți, pe care-l iubeai atât, a scris din toată inima rugăciunea care urmează.

„Inchinu-mă ție, troiță, fiindcă vei aminti dealungul anilor pe un mare învățat și pe un mare învățător al țării mele.

Inchinu-mă ție, troiță, fiindcă umbrești un trup istovit în lupta fără preget pentru adevăr și cinste.

Inchinu-mă ție, troiță, fiindcă stai făclie mereu

dreaptă, la căpătâiul unui român, care a dat țării mele mai mult decât a primit el dela ea.

Inchinu-mă ție, troiță, și te rog, ca granitul tău să nu apese prea tare inima lui, bună și blândă, care a bătut numai sub povara unui trandafir din grădină.

Amin”.

Tot la inaugurarea troiței, alt elev distins, Domnul Profesor *N. Corodeanu*, în numele Facultății de Drept din București, a rostit o caldă și inimoasă cuvântare; din care desprind rândurile următoare.

„Sunt figuri pe cari vremea nu le umbrește ci din contra, le luminează. De aceea îmi apare tot mai strălucită figura profesorului meu, *Ștefan Longinescu*.

O viață dăruită numai școlii și științei.

Școala n'a cunoscut o devoțiune mai desăvârșită ca aceea a lui *Ștefan Longinescu*. Știința nu va uita studiul său în limba germană asupra lui *Gaius* și nici expunerea întregului sistem al dreptului roman în românește.

Și cui datorește mai mult istoria dreptului nostru românesc decât descoperitorului izvoarelor occidentale ale pravililor noastre „*Cartea românească de învățătură*” și „*Indreptarea legii*” a lui *Vasile Lupu* și a lui *Matei Basarab*.

Ceeace mai face ca figura lui *Ștefan Longinescu* să trăiască cu profil de legendă printre noi, este directiva morală a întregii lui vieți. El n'a cunoscut sub nici o formă vre-o transac-

țiune cu imperativele moralei nici pentru el și nici pentru alții.

Viața lui *Ștefan Longinescu* ar trebui să fie cât mai cunoscută”.

Așa a grăit cu lacrimi în ochi romanistul distins de azi care ți-a urmat la catedra pe care ai ilustrat-o și o ilustrează. Așa să-i ajute Dumnezeu ca spusele lui să se împlinească și viața lui *Bădița Fani* să fie cât mai cunoscută în scumpa noastră Românie.

Primăria din *Focșani*, a dat numele de *Ștefan G. Longinescu* străzii *Sfântul Spiridon* de acolo. Directorul și învățătorii Școlii primare de băieți Nr. 1, în care am învățat cinci frați, au rugat Ministerul să dea școlii numele de *Ștefan G. Longinescu*. Dorința lor a fost împlinită de D-l Ministru Dr. *C. Angelescu*. Mulțumesc cu recunoștință tuturor. Mulțumesc Domnului *Ioan Anghel*, inimosul director de atunci, prin stăruința căruia Școala Primară No. 1 de băieți poartă numele lui *Bădița Fani*. Ți-ai ridicat singur în viață un monument mai trainic decât bronzul. Școala se poate mândri cu numele ce i l-ai dat. Să-l poarte în vecii vecilor.

Incet, încet vâlul uitării se tot ridică. Incet, încet vine câte o slabă recunoaștere, până va veni și răsplata cea mare pentru descoperirile făcute în dreptul roman și în legiuirile vechi românești. Așa să-ți ajute Dumnezeu.

De mic, *Bădiță Fani*, ai fost bun în toate și bun în toate ai rămas cât ai trăit. Țin minte cât ceteai de mult. Ai silit pe *Tata* să te aboneze la o librărie din Focșani ca să poți ceti toate cărțile și să-l coste mai puțin. Această patimă a cetitului mult ai avut-o până la moarte. În afară de cărțile de drept și de cele de studii originale, ai cetit un număr groaznic de romane, de reviste și de ziare. Ceteai în românește, franțuzește, nemțește, italienește, englezește. Știai bine latinește, ca romanist ce-ai fost, și înțelegeai bine cărțile grecești. Aveai ochi buni, cu pupila neobișnuit de mică. Scriai foarte mărunț, dar foarte citeț. Cetiai și scriai zile și nopți întregi. Desenai frumos și făceai hărți frumoase. La joacă erai tot atât de bun ca și la învățătură. Nu te întrecea nimeni la făcut zmee mari de o coală albastră. Știai să tai spetezele, să le lipești cu cocă, să le pui zbârnăitori, să le faci gură cum trebuie și ca puțini alții. Le înălțai sus de tot, ziua le trimeteai răvașe, și noaptea felinare cu lumânarea aprinsă. Speriai lumea care venia la *Tata* de frică să nu aprinzi casele. Știai să încurci zmeele, să duci lupte cu ele și să prinzi zmeele altora. Parcă te văd aruncând cele două pietricele legate la capetele unei sfori și trăgând repede zmeul prins.

Erai neîntrecut la jocurile cu mingea, la cele în chioc, la gimnastică, la înotat, la călărit. După terminarea gimnaziului din *Focșani* te-a trimes *Tata* la liceul Național din *Iași* unde erai al treilea din clasă, întâiul fiind *Ernil Pangrați* și

al doilea domnul *Anastase Obregea*, azi distinsul profesor de Chimie Organică dela Universitatea din Iași. După trecerea bacalaureatului ai făcut științele fizico-chimice și dreptul la Iași trecând examenele și licența în drept cu notele cele mai mari. Ai fost câțva timp funcționar la creditul urban și apoi judecător de pace, procuror și judecător de instrucție la Iași. Ai găsit dosarele în judecătorie în cea mai mare dezordine. Cu frații la un loc ai muncit o vară întregă și ai făcut regulă în dosare. Ai stârpit sfânțuiala și hatârul. Mare vâlvă ai stârnit atunci silind pe un împricinat evreu să depue jurământul *more judaico*. Acest jurământ e dintre cele mai aspre. Celui împricinat trebuie să i se facă bae, să i se taie unghiile, să i se aprindă lumânări și să i se cetească niște porunci înfricoșătoare. Nu era nici urmă de urmă de antisemitism în această procedare, cum ai fost învinuit pe nedrept. Era înclinarea firească de a-ți îndeplini datoria după toate regulile, fie ele oricât de aspre. Până la moarte, ai rămas acelaș, conștiincios până la schingiuire de sine și dușman neîmpăcat al formelor goale și al lucrului făcut de mântuială. Se speriasse atunci Iașul, vuiău ziarele, unele apărându-te, altele ocărându-te, Ministerul de Justiție *Tache Ionescu* a potolit furtuna înaintându-te la *Galați*, unde nu te-ai dus.

După un concurs strălucit, în care ai biruit opt candidați, ai luat bursa din fondul *Simonide* și ai fost trimis la *Berlin* ca să înveți dreptul roman.

În teza de doctorat ai susținut că vestitul *Gaius* era *Casius Longinus*, pare-mi-se nepot al conjuratului. Ai fost chemat în țară ca suplinitor la catedra de drept roman din Iași, la începutul lui 1896. De-atunci ai fost fără întrerupere profesor de drept roman. Ai fost de câteva ori și decan al Facultății de drept din Iași. Ajungând vacantă catedra de drept roman dela Universitatea din București, ai cerut după cum cerea legea, transferarea la această catedră. Din nefericire politica începuse să-și vâre coada în Universitate. Votează cu noi, ți-a spus un om politic, tare și mare în Iași, și până în douăzeci și patru de ceasuri ești mutat în București. Ești repede pe ușă, i-ai răspuns, ca să nu treci prin ea. Urmarea acestei demnități a fost concursul pe care a trebuit să-l ții la București, cu teze scrise, cu examen oral și cu lecții ca orice începător. Dacă nu reușești la examen ți-a spus doctorul L., azi mort și el, atunci să te împuști, fiindcă noi nu putem primi înapoi un fost decan, căzut la examen. Ba să te împuști dumneata, i-ai răspuns atunci. Nu voi fi eu de vină de nu voi reuși. Vor fi de vină aceia care duși și orbiți de politică vor trece peste învățătura mea. Ai stat atunci în odaia mea din strada Carol 6. Ceteai până în zorii zilei înainte de teze și înainte de examenul oral. Ascultând cum vorbeai, un fost ministru de justiție a spus cu uimire vecinului de lângă el: Dar, știi că Longinescu vorbește bine. Eu auzisem că e bâlbâit. Și pe temeiul acestui „bâlbâit” nu te-au mutat

la București. La numire, altă dandana. Era vorba să te numească numai agregat, deoarece ai trecut examen. Profesor nu putea fi numit de-adreptul decât cel transferat. Acela care fusese profesor definitiv și de .nai multe ori decan la Iași, care făcuse lecții strălucite, ani întregi dearândul, nu putea să fie numit profesor. Marele *Haret*, care era Ministru de Instrucție, a pus piciorul în prag. Nici un articol din lege și nici o lege nu poate trece peste drepturile câștigate. Ai fost profesor definitiv la Iași, profesor definitiv să fii și la București, a hotărît atunci *Haret*.

Mai am multe de spus, Bădiță Fani: cât de frumos povesteai, cât de mult țineai la flori, — aveai totdeauna un trandafir la piept —, câte cărți ai publicat, câte țări ai colindat, cât respect aveai de cinste, cât dispreț pentru necinste...

Să-mi ajute Dumnezeu, *Bădiță Fani*, să scriu și cartea cea mare, „*Profesorul Ștefan G. Longinescu 1865—1931*”.

Când se va împlini aceasta, voi striga ca *Simion din Scriptură*: Acum liberează pe robul tău, Stăpâne...

Iar când voi fi și eu lângă Tata și Mama și lângă Bădița Fani, atunci, cum ar spune Eminescu cel Mare și Sfânt, pe care-l știai pe de rost, atunci

*Mereu va curge Putna,
Noi vom dormi mereu.*

CĂRȚI DE G. G. LONGINESCU

1. **Cronici științifice**, vol. I. Librăria Națională, 1905 (văzută).
2. **Cronici științifice**, vol. II. Cultura Națională, 1922.
3. **Cronici științifice**, vol. III. Tipografia I. N. Copuzeanu, 1931. (Prețul 60 lei).
4. **Focșanii de eri și de azi**. Din revista *Natura*, 1931.
5. **La Radio București—15 cuvântări**. Tipografia I. N. Copuzeanu, 1932 (Prețul 100 lei).
6. **Aerul lichid pe înțelesul tuturor**. Tipografia I. N. Copuzeanu, 1933. (Prețul 60. lei).
7. **Analiza Calitativă**, curs predat la Facultatea de Științe din București, Tip. I. N. Copuzeanu, 1929. (Prețul 300 lei).
8. **Analiza Cantitativă**, în colaborare cu Dr. G. P. Teodorescu și Dr. Th. I. Pirtea. Litografia Facultății de Științe. 1936. (Prețul 400 lei).
9. **Curs de Chimie Neorganică**, predat la Facultatea de Științe din București, 2 volume, ediția XIX-a cu totul și cu totul refăcută. Lit. Facultății de Științe, 1935. (Prețul 1.100 lei).
10. **Chimie și Mineralogie**, pentru Licee, Gimnazii, Școli Normale, Școli Comerciale și Școli Speciale. Ediția XVII-a, 1936. Editura Națională S. Ciornei. (Prețul 150 lei).
11. **De vorbă cu Strop de Apă, Submarine, Torpile, Mine și Războiul cel Mare**. Tipografia I. N. Copuzeanu, 1935. (Prețul 75 lei).
12. **Vrăjitorul din Menlo-Park**. Tipografia Bucovina, 1936. (Prețul 60 lei).

VERIFICAT
2007

VERIFICAT
1987

la seama. Aceste cărți se pot comanda cu ramburs la D-l Prof. G. G. Longinescu, Str. Andrei Mureșanu No. 12. Parcul Filipescu. București III.

La comenzi mai mari de zece cărți se face reducere de 20%.

VERIFICAT
2017